

FIKİH USULU

ÖZETLER

FIKİH USULU ÖZETLER

ÜNİTE-1 FIKİH USULÜ

ŞARİİ : bundan kasıt yüce Allah tır. Şarii "hüküm koyucu" demektir. Rasulullah da Allah tan aldığı yetki ile koyduğu hükümlerde onun yetkisini beyan eder. NECM 3/4 : O hevasından konuşmaz , onun konuştuğu şey kendisine gelen vahiyden başka birşey değildir.

ASIL : usul : Üzerine başkası dayandırılan şey. (mübteni) **RACİH** / **ÜSTÜN** : Tercih edilen.-asıl aynı zamanda ; delil- kural anlamında da kullanılır.

MÜSTEHAB : Aksine bir delil olmadıkça varlığı devam eden esas.

FIKİH:(bir şeyi derinlemesine anlamak kavramak) terim olarak ; Kişinin farz, mübah, haram, mekruh gibi ilahi hükümleri bilmesidir. fıkıh ; şer-i ameli hükümleri tafsili delillerinden çıkarmayı mümkün kılan kurallar bütünü.

FIKİH USULÜNÜN KONUSU/MEVZUU : şer-i deliller ve şer-i hükümler.

İSTİNBAT: şer-i delillerden hüküm çıkarma.

İMAM ŞAFİ / RİSALE : günümüze ulaşmış ilk fıkıh usulü kitabı.

FIKİH USULÜNDE METODLAR

1-MÜTEKELLİMUN METODU : **KELAMCI**-şafiye olarak da bilinir.mu'tezile , malikiler , hanbeliler de kullandı.-Delile aykırı bulunan kurallar reddedilir.Nazari bir metoddur.Furu-ı fıkha çok yer verilmez.

MÜTEKELLİMUN'UN 4 DİREĞİ1-Kadı abdulcabbar / el umde2-Ebu huseyn el bahri / mu'temed3-İmamul haremeyn el ceveyne / burhan4-Gazali / mustasfa

2-FUKAHA METODU: Hanefiler tarafından ortaya konuldu.Hanefiyye de denir.-Kural tespitiindeki dayanak içtihat ve fetvalardır. Ameli metoddur. Fer-i meselelere daha uyumludur.

3-MEMZUC / 2 METODU BİRLEŞTİREN-Müteahhirun metodu.Delillerle desteklenen kuralların konulmasında içtihadlar da göz ardı edilmez.

ŞER-İ DELİLLER / İSLAM HUKUKUN KAYNAKLARI

DELİL: rehber/klavuz.Üzerinde doğru düşünmek suretiyle habe türünden istenen şeye (matlub-i haberi) ulaştıran.**DELİLİN ÇEŞİTLERİ-NAKLİ DELİLLER**: oluşmalarında müctehidin katkısı yoktur.O nakledicidir. kitap - sünnet - icma - örf - şer ü men kablena - sahabi kavli **AKLİ DELİLLER** oluşmasında müctehidin katkısı vardır. kıyas - istihsan - istishab - mesalihi mürsele - seddi zera'i- nakli delillere dayanmaksızın yapılan içtihad geçerli değildir.

ASLİ DELİLLER : birinci derecede temel olan-kitap + sünnet ; alimlerin tamamı kabul eder.-icma + kıyas ; alimlerin çoğu kabul eder.**FER-İ / TALİ DELİL** : asli delillerden

çıkarılmış 2. derece deliller.istihsan - istishab - mesalihi mürsele - seddi zera'i - örf - adet - şer ü men kablen - sahabi kavli. BUNLAR İHTİLAFLI DELİLLERDİR.

1-KİTAP: Allahın keliması.-kuran metni ve manasıyla Allahın kelimasıdır.-tamamı arapçadır. - mucizdir.- tevatür yoluyla nakledilir.(saz kraati : kurandaki ayetlerin karışık olarak peş peşe yerleştirilmesi ile oluşturulan bölüm.mütevâtir değildir.delil değeri konusunda ihtilaf vardır.Hanefilere göre Allahın kitabını açıklayan sünnet hükmündedir.)- kuran 1. derecede kaynaktır.mütevâtir olduğundan kesin bilgi sağlar.

KURANIN İÇERDİĞİ HÜKÜMLER

*İTİKADİ HÜKÜMLER: inanılması gereken iman esaları.

*AHLAKİ HÜKÜMLER: sahip olunması gereken faziletleri, kaçılınması gereken kötülükleri içerir.

*AMELİ HÜKÜMLER: Sözler fiiller ve tasarruflarla ilgili.

A-ibadet hükümleri; namaz , oruç..

B-muamelat hükümleri ; sosyal hayatı düzenleyen hükümler.

*TAABBUDİ : akılla kavranamaz.-KURANDaki lafız tek manaya gelirse hükme delalet kat'idir.kullanılan lafız bir çok manaya gelirse delalet zannidir.

KURANIN HÜKÜMLERİ AÇIKLAMA TARZI

*sura prensibi : Ali imran/3 ___ şura/42

*Adalet ilkesi : nahl/16 ___ nisa/4

*sorumluluğun şahsi oluşu : Enam/6

MÜCMEL:ayrıntılara girmeyen genel hatları çizen anlatım.

ÜNİTE – 2

SÜNNET*sünnet: alışılmış yol. Hz. Peygamberden nakledilen söz , fiil ve takrirler.Bid'at ın karşılığı olarak da kullanılır.

YAPISI BAKIMINDAN

1-KAVLİ SÜNNET: Rasulullahın farklı yerlerde farklı amaçlarla sözlediği sözler.Hadis ile eşanlamlı olarak da kullanılır.2-FİİLİ SÜNNET: 5 vakit sünnetin edası gibi...3-TAKRİRİ SÜNNET: Rasulullahın bir konu hakkında sukut etmesi karşı çıkmayıp onu onaylaması. 2 ye ayrılır.A- sevinç veya rıza işareti olmadan sukut etmesi.B-hoş karşıladığına dair bir işaret ile susması.

RİVAYET BAKIMINDAN SÜNNET*bu konuda cumhur ile Hanefiler arasında farklılık vardır.

HANEFİLERİN SINIFLANDIRILMASI

1-MÜTEVATİR SÜNNET: ilk 3 devirde yapılan rivayet.1/A : lafzi mütevâtir : Bütün ravilerin rivayetlerinin lafız ve manaları aynıdır.1/B : manavi mütevâtir : lafız farklılıkları varsa da birleştikleri mana aynıdır.ameli sünnetlerde çoktur , kavli sünnetlerde azdır.HÜKMÜ : Mütevâtir sünnetin peygambere nisbeti (subutu) kesindir (katidir).onunla amel etmez farzdır.delaleti zanni olmadıkça işaret ettiği hükümlerde ihtilafa yer yoktur.

2-MEŞHUR SÜNNET : tevatür sayısına ulaşmamış topluluğun rivayet ettiği , Tabiun devrinde yaygınlık kazanmış ,bundan sonra da yalansız topluluk tarafından rivayet olunan hadisler. *mütevâtir sünnette Ravilere de Peygambere de nisbeti kesindir. meşhur hadiste

raviye nisbet kesin , Rasulullaha nisbet kesin değil.HÜKMÜ : Hanefilere göre kesine yakın bilgi sağlar (ilmut tuma'nine). meşhur sünneti inkar eden fasıktır.mehur hadis ile Kuran'ın ammi tahsis edilir , mutlakı takyit edilir.

3-AHAD SÜNNET :Her 3 tabakadaki ravi sayısı tavatür derecesine ulaşmamıştır.Haber-i vahid de denir.HÜKMÜ:kesin değil zanndır. itikadi hükümlerde delik olarak kullanılmaz.ameli hükümlerde uymak gerekir.

CUMHURUN SÜNNET SINIFLANDIRMASI

*RAVİ SAYISI BAKIMINDAN : mütevatir , ahad (meşhur ahad 'ın içinde yer alır)

AHAD SÜNNETİN KISIMLARI

*GARİB : Her 3 tabakada veya bunlardan birinde 1 ravi tarafından rivayet edilen.

*AZİZ : 2 ravi tarafından rivayet edilen.

*MÜSTEFİZ : 3 veya daha fazla ravi tarafından rivayet edilen.

* Haber-i vahid'in islam hukukunun kaynaklarından olduğu ve onunla amelin vacip olduğu konusunda ittifak vardır.Ancak bunun için bazı şartlar ararlar.

İTTİFAK EDİLEN ŞARTLAR

1-Ravi ergenlik ulaşmış ve akli melekelerine ulaşmış olmalı.

2-Ravi müslüman olmalı.

3-RAvi "Adalet" sahibi olmalı

4-Ravi "zabt" sahibi olmalı.

İHTİLAFLI ŞARTLAR

HANEFİLER

1-Ravi rivayetine aykırı hareket etmemeli.

2-Rivayetin konusu umumul belva olmamalı.(umumul belva : çokça gerçekleşen , herkesçe bilinebilen)

3-Ravi fakih değil ise ; haber kıyasa - şer'i esaslara - fikhın genel kurallarına aykırı olmamalı.

MALİKİLER

1-haber-i vahid medine ehlinin amelina aykırı olmamalı.

2-ahad haber kesin şer'i esaslara aykırı olmamalı.

ŞAFİLER*İmam Şafi ; adah sünnet ile amel edilebilmesi için sadece senedin sahih ve kesintisiz (muttasıl) olmasını şart koşar. *Genel ilke olarak Şafii mürsel hadis ile amel etmez. Ancak şu 5 şart olursa mürsel hadis ile amel eder.

1- Mürsel hadis Tabiin'in önde gelen alimlerinden rivayet edilmiş olmalı.

2-Başka bir müsned hadis , mürsel hadisin manasını teyid etmeli.

3-alimlerce makbul sayılan başka bir mürsel hadis ile desteklenmeli.

4-SAhabi kavli teyit etmeli.

5-alimlerin çoğunluğunun fetvalarıyla desteklenmeli.

HANBELİLER*Ahmed b. hanbel ; Haber-i vahid ile amel etmek için yalnızca senedin sahih olmasını şart koşar. mürsel hadisi kıyasa tercih eder.

SÜNNETİN KAYNAK DEĞERİ

*Sünnetin Şer'i hükümlere kaynaklığı bakımından alimler arasında görüş birliği vardır.sünnetin kaynaklığına değil olarak ; Kuran , icma ve akli delil gösterilir.

A-KURAN : Allah Rasulullaha itaati farz kılmıştır. Aralarında anlaşmazlık olduğunda Allaha ve Rasulune müracaat edilmesini istemiştir. NİSA / 80

B- İCMA : Sahabe , sünnetin Kuran'dan sonra 2. kaynak olduğunda ittifak etmiştir.

C- AKLİ DELİL : Rasulullaha itaat iman esaslarındandır.ve Kuran'daki pek çok hüküm mücmeldir , bunların açıklaması da Rasulullahın sünnetindedir.

*Sünnet yoruma açık olmayan lafızlar içerirse delaleti KAT'İ ; eğer lafzı birden çok manaya gelirse delelati ZANNİ DİR. ***SÜBUT bakımında sünnet Kuran dan farklıdır.Kuran ın tamamı sübutu katidir oysa mütevatir dışındaki hadislerin sübutu kati değildir.

*SÜNNETİN KURAN KARŞISINDAKİ KONUMU : Sünnet deliller hiyerarşisinde 2. sıradadır.sünnet kuran ın açıklamasıdır. açıklayan da açıklanana tabidir.

SÜNNET ;

-Kuran'da mevcut olan hükümlere uygun hüküm getirir.bu hüküm destekleyicidir.

-Kuran'ı açıklayan hükümler getirir. 3 şekilde olur.

1- mücmel ayetleri açıklar.

2- Ammin (genelin) tahsisi. sünnet bazen genel ifadeleri özelleştirir.

3-mutlakın takyidi. belli olmayanı belirler kayıt altına alır.-sünnet bazen kuran'da olmayan hükümleri nesheder.

-bazen de kuran'da olmayan hükümler getirir.

HZ. PEYGAMBERİN FİİLLERİ (3 E AYRILIR)

1-TABİİ BEŞERİ FİİLLERİ : insani fiilleri. yemesi , içmesi , uyuması. mükelleflere sadece mübahtır. hüküm kaynağı değildirler.

2-KENDİSİNE MAHSUS FİİLLERİ : visal orucunun , teccüdün ona farz olması. bu konuda hiçbir müslüman ona uymaz.

3-TEŞRİİ KAPSAMINDAKİ FİİLLER : 2 kısımdır.-Kuran'ın mücmelini açıklar ve mücmelin hükmünü alırlar.-Açıklama için değil de müstakil olarak (ibtidaen) yaptıkları fiiler. 2'ye ayrılır*vücub , nedb veya ibaha gibi şer'i vasfı bilinen fiiller : bu fiiller karşısın her müslümanın durumu Rasulullah gibidir.*şer'i vasfı bilinmeyenler : Rasulullahın allah'a yaklaşmak (kurbet) maksadıyla nadiren yaptığı fiiller. bunlara uymak müstehabdır.-Alışveriş gibi fiillerine uymak mübahtır.

ÜNİTE -3 İCMA

İCMA : İslam müctehidlerinin , Hz. Peygamberin vefatından sonraki herhangi bir devirde, şer'i bir hüküm hakkında görüş birliğine varmalarıdır.

İCMANIN GERÇEKLEŞMESİNİN ŞARTLARI

1-Görüş birliğine varanlar müçtehid olmalıdır. müçtehid Şer'i ameli hükümleri , tafsili delillerinden çıkarma yeterliliğine sahip olmalıdır.*Bir asırda sadece 1 müçtehid varsa onun görüşü icma kabul edilmez.*icmanın kabulü içib müçtehidin yaşadığı asrın sona ermiş olması gerekir.*Bazı usulcülere göre anlık bir ittifak bile icma sayılır.

2-Bir asırda yaşayan müçtehidlerin tamamının fikir birliği etmiş olması gerekir.*Bazılarına göre çoğunluğun ittifakı icma değilse de hüccettir.

3-Müctehidlerin , müslüman olmaları gerekir.

4-icma, Rasulullahtan sonraki bir devirde gerçekleşmiş olmalıdır.

- 5-İcmanın konusu ; vücut , hurmet , sıhhat , fesat gibi şer'i bir hüküm olmamalı.
6-İcma'ya katılan müctehidler şer'i bir delile dayanmalıdırlar.

İCMANIN ÇEŞİTLERİ

1-SARİH İCMA : Herhangi bir devirde bütün müctehidler bir hüküm ile ilgili görüşlerini açıkça beyanı ile ortaya çıkan icmadır.

2-SÜKUTİ İCMA : Bir asırda bazı müctehidler ortaya attıkları görüşlere diğerlerinin sessiz kalmalarıdır. Sukut ; kabul veya redde işaret eden emareler taşımamalı. Görüşün işitilmesinden sonra bir süre geçmiş olmalı. Üzerinde icma edilen konu içtihadı açık olmalı.

İCMANIN KAYNAK DEĞERİ

1-SARİH İCMANIN KAYNAK DEĞERİ : Şartlarına uygun gerçekleşen Sarih icma kesin delil kabul edilir. bu icmaya uymak vacip - zorunludur. aykırı davranmak haramdır.***Haricilerin bir kısmı ve Rafizilerin çoğunluğu icmaya karşı çıkar, delillliğini kabul etmez.

SARİH İCMAYA ÇOĞUNLUĞUN DELİLLERİ*NİSA/115 : bu ayete göre mü'minleri yolu doğrudur ona uymak da vaciptir. bu da icmadır.*NİSA/59 : emir sahiplerine uymak emredilir. içtihad ve fetvada da emir sahipleri müctehidlerdir.

SARİH İCMANIN KAYNAK DEĞERİ OLMADIĞINA AZINLIĞIN

DELİLLERİ*NİSA/59 : burada müctehidler kaynak değerinden bahsedilmez derler. oysa böyle biel olsa Allah ve Rasulüne itaattan bahsedilir. Sünnette de icmanın kaynak değeri hakkında deliller vardır. yani bu aslında azınlığa karşı bir delil olur.

2-SÜKUTİ İCMANIN KAYNAK DEĞERİ: Bu konuda ulamanın çoğunluğu ihtilafa düşer.

*Malikiler ve Şafiiler sükuti icmayı keynek olarak görmez. Sukut , kabul değildir derler. çünkü bu sessizliğin farklı sebepleri olabilir. onay yoksa icma da yoktur derler.

**Hanefiler , Hanbeliler ve diğer usulcülerin çoğunluğu ; sükut halinde icmanın gerçekleşeceğini ve Sükuti icmanın kat'i değili olduğunu söylerler. -Sükutta rıza imaresi varsa ve görüş açıklanmasında bir engel yoksa SÜKUT kabul edilir.

***AYRICA ; müctehidler hatalı bir sonuç karşısında sustuklarını düşünmek onlara fisk ve taksir ifade etmek olur. öyleyse sukut ile gerçekleşen şey icmadır. -İslam hukuku adetine göre de bazı alimler fatva verir ve bu fetvalar yayılır. diğerleri de sukut ederse bu fatva kabul edilir. böylece icma gerçekleşir.

**** Diğer bir görüşe göre de sukuti icma kat'i değil zanni delildir. Çünkü Sükut'ta kabul kadar redd ihtimali de vardır. Kerhi ve Amidi bu görüştedir.

-Bir konu hakkındaki geçmiş ihtilaf daha sonra o konu hakkında icmanın gerçekleşmesine engel değildir.

-Bir konu hakkında yerleşen ihtilafın ardından ortaya yeni bir görüşün atılıp atılamayacağı ise tartışmalıdır.

*bazı usulcüler ; yeni görüş icmayı bozar derler.

**Bazıları ise yeni ihtilaf var icma yoktur ; o zaman yeni bir görüş ortaya atılabilir der.

***Bazılarıysa bu yerine göre değişir der. yeni görüş ittifak ediken noktada ise bu icmayı bozmak sayılır ve kabul edilmez. eğer yeni görüş ittifaklı noktada değilse sakınca görülmez.

İCMANIN SENEDİ Burada bahsi geçen icmada dayanak olarak kullanılan delildir.delilsiz icma batıldır.Allahın dininde şahsi görüşe göre hüküm verilmez.İcma için delilin gerekliliği konusunda ittifak vardır.Fukahanın büyük çoğunluğu hengi delillerin senet olacağı konusunda ihtilafa düşmüştür.

A: Ayet ve Hadislerin İcmaya kaynak olacağı konusunda ayrılık yoktur!

B: kıyasın icmaya delilliği tartışmalıdır.Çoğunluğa göre kıyas da şer'i delil olduğundan icmaya sened olarak gösterilebilir.

C: Maslahat-ı mürselenin de icmaya senet olması tartışmalıdır.kıyası icmaya senet görenler bunu da kabul ederler.Maslahata dayalı icma nass veya kıyasa dayalı icmalar gibi değişmez değildir.maslahat değişirse maslahata dayalı icmaya muhalefet caizdir.

İCMANIN GEÇEKLEŞME İMKANI Bunun mümkün olup olmadığı tartışmalıdır.Çoğunluk mümkündür der. Mu'tezi'den Nazzam ile tabiileri ve Şia ise icmanın gerçekleşmeyeceğini savunur.

1-Bir gurup azınlığa göre;

*icma içib o asırdaki müçtehidlerin ve fikirlerini tek tek tezbiti gerekir bu ise mümkün değildir. dolayısıyla icma da mümkün değildir.

**İcmanın dayanağı kat'i ise zaten icmaya gerek yoktu. Zanni ise ise de icma yoktur çünkü zanni değil zaten ihtilaf sebebidir.

2-çoğunluk ise icmanın fiilen gerçekleşmesini delil kabul eder.vakıa en büyük delildir derler.

*Özellikle 4 halife devrinde müçtehidler açıkça bilinirdi . onlara ulaşamamak söz konusu değildir.

**Bir hadisi öğrenmek için aylarca yayan yol alan insanların görüş alışverişi için bir araya gelmeleri hiç de zor değildir.

***Kat'İ delil üzerinde gerçekleşen icma o hükmü güçlendirir.

****haberi vahid olan zanni delil Bir çok hadis hukukçular açısından hüküm kaynağı kabul edilir.Teslim alınmamış maddenin satışının yasaklanması gibi...

ÜNİTE – 4 KIYAS

KIYAS: bir şeyi birşeyle ölçmek.karşılaştırmak. eşitlemek.fıkıhta ; Bir meselenin kitap , sünnet veya icma ile belirlenmiş olan hükmünü , aralarındaki ortak illet sebebiyle , hükmü bu kaynaklarda belirtilmemiş başka bir meseleye vermektir.*kıyas mevcut olmayan bir hüküm getirmez.İçtihattan önce gizli kalmış bir hükmü açığa çıkarır.İLLET: İki meselenin aynı hükümde birleşmesini sağlayan unsur / benzerlik.

KIYASIN ÖĞELERİ

1- ASIL / MAKİSUN ALEYH (kendisine kıyas edilen) / MÜŞEBEHÜN BİH (kendisine benzetilen)*Hükmü , kitap sünnet veya icma ile belirlenmiş ve kendisine kıyas yapılan mesele.

2- FER / MAKİS (başkasına kıyas edilen) / MÜŞEBBEH (başkasına benzetilen)*Hükmü belirlenmemiş olup , hükmü belirlenmişe benzetilen.

3- İLLET / MENAT : Hükmün konmasına sebep olan ve 2 olayın hükümde birleşmesini sağlayan ortak vasıf.

4- ASLIN HÜKMÜ : kitap , sünnet veya icmada sabit olan hüküm.5- FER'İN HÜKMÜ : kıyas yoluyla belirlenmiş hüküm. ÖRN: şarabın kuranda açıkça yasaklandığı hükmüne dayanarak iskar (sarhoş edici olma) vasfı taşıyan içkilerin de yasaklanması.ASIL:şarap FER:diğer alkollü içki İLLET: iskar (sarhoş edici olma) ASLIN HÜKMÜ: şarabın haram olması FER'İN HÜKMÜ: diğer içkilerin de haram olması.

KIYASIN KAYNAK DEĞERİ

1-çoğunluk kıyasın bir delil olarak kabul eder.

2-Mu'tezile den Nazzam , Zahiriler. Hariciler ve İmamiyye mezhebi kıyası delil olarak görmez.

KIYASI KABUL EDEN ÇOĞUNLUĞUN DELİLLERİ

*KİTAP : HAŞR/2 ; Beni nadiroğullarının başına gelen sizin de başınıza gelir anlamı vardır.

**SÜNNET: Rasulullahın Muaz B. Cebel 'İ yemene kadı olarak gönderirken aralarında geçen dialog. Yeri geldiğinde kıyasa başvurmak.

***SAHABENİN UYGULAMALARI VE OLUŞAN İCMA : Sahebe fahiklerinin karşılaştıkları pek çok durumda kıyas ile hüküm verdikleri manevi tevatür derecesindeki pek çok rivayet ile sabittir.ÖRN: Rasulullahın hastalığında hz. Ebubekr'i imam olarak tayin etmesine kıyasla onun vedatından sonra Ebubekr'i halife olarak seçmeleri.kabul etmeleri.

****AKLİ DELİL: Hakkında nass bulunan bir hükmün illeti , hakkında nass bulunmayan bir olayda da bulunursa bu hükmü ona uygulamak gerekir.bu hikmet , adalet ve maslahatın gereğidir.Kitap ve sünnetin nassları sınırlı olaylar ise sınırsızdır.Var olan nassların kıyas yoluyla benzer durumlara uygulamak bu görünümü ortadan kaldırır.

KIYASIN KAYNAK OLARAK KABUL ETMEYENLERİN DELİLLERİ

*KİTAP:HUCURAT/1 e getirdikleri yorum ile kıyasın Rasulullahın önüne geçmek olduğunu söylerler.

**SÜNNET: ümmetin sonunda sadece re'y ile amel edeceğini , onların da sapmış olacağını ifade eden hadise dayanırlar. Ama bu hadisin ravileri Tekzip edilmiştir. Hadis zayıf olmasa bile kıyas da şahsi fikir yoktur .kıyas bu tanıma girmez.

***SAHABEDEN YAPILAN NAKİLLER: Ebu bekr'in Kalale olayı / Hz. Ömer'in rey ehlinde sakının demesini delil gösterirler.Ama !!!! bu olaylara getirilen yorumlar kıyasın meşruluğuna delil olan meşhur hadislere ters düşer.Zaten rivayetler dikkatle incelendiğinde sahabenin karşı çıktığı Re'y kıyas değil heva ve hevesten kaynaklanan şahsi görüşlerdir.

****AKLİ DELİLLER:kıyası kabul etmeyenler ; kıyas ihitlafa sebep olacağını , farklı görüşlerin ortaya çıkacağını , müslümanların çekişmesinin de dinen yasak olduğunu söylerler.!!!! Yasaklanan çekişme inançla ve dinin temelini teşkil eden hususlarla ilgili olanlardır. Ameli hükümlerdeki tartışmalar bu kapsama girmez.

KIYASIN RÜKÜNLERİ- Bulunmadığı zaman kıyasın gerçekleşmesini mümkün olmadığı temel unsurlara KİYASIN RÜKÜNLERİ denir. BUNLAR ; -asıl , - fer , - aslin hükmü ve - illet tir.

KIYASIN ŞARTLARI- Rükünlerin uyması gereken şartlar.

1-ASLIN HÜKMÜ İLE İLGİLİ ŞARTLAR

1/A : Aslın hükmünün kitap ve sünnette sabit olması gerekir. Bu konuda ihtilaf yoktur. Hükmün icma ile sabit olması ise tartışmalıdır. *İcma ile hükmün yapılamayacağını savunanlar ; icmada senedin söylenmesinin şart olmamasını delil gösterirler.senet olmayınca illet belirlenemez illet olmazsa da kıyas olmaz derler. **aslın hükmü icma ile sabit olmasını kabul edenler ; icmada senedin zikredilmemesinin illeti belirlemeye engel olmayacağını savunurlar.illet bir çok yoldan belirlenebilir.***Bu tartışma kıyasla sabit olan hükümler için değildir. kıyasla belirlenmiş bir meselenin başka bir meseleye asıl yapılamayacağı konusunda ittifaak vardır. ÖRN: şaraba kıyasla belirlene rakının hükmü biraya asıl olamaz. bira için de asıl olarak şarabın hükmü kullanılır.

1/B : Aslın hükmü , akıl tarafından anlaşılması mümkün olan bir illete sahip olmalıdır.*Alimler Teabbudi / ibadetlerle alakalı alakalı hükümlerde kıyas yapılmaz demiştir.

1/C : Aslın hükmü başka bir nassla sadece asıla mahsus kılınmış olmamalıdır.ÖRN: Rasulullahın 4 den fazla hanımı nikahlamasına izin veren nass ona mahsustur. Diğer müslümanlar için örnek teşkil etmez.

1/D : Aslın hükmü kıyasa aykırı olarak konmuş istisnai bir hüküm olmamalıdır. ÖRN: yiyip içmek orucu bozar.ama kıyasa aykırı olarak hüküm verip Rasulullah UNUTARAK yiyip içenin orucuna devam etmesini buyurmuştur.Bu özel bi durumdur. Oruca kıyasla namazda unutarak konuşmak namazı bozmaz DENEMEZ!

2-FER İLE İLGİLİ ŞARTLAR

2/A: Fer' illet bakımından asıla eşit olmalıdır.Bu şartın gerçekleşmediği kıyasa KIYAS MEAL FARIK-farklı iki olay arasında yapılan kıyas -denir. ÖRN: Hanefilerin buluğ çağına ermiş kızın kendi malı üzerinden tasarrufu olmasına kıyasla ailenin onayı olmadan nikahlanabileceği hükmüne diğer mezhepler kıyas meal farık demiştir. onlara göre malı sadece kızı ilgilendirir ama evlilik bütün aileyi etkiler. bu iki olay kıyas edilemez.

2/B : Fer' hakkında nass veya icma ile belirlenmiş bir hüküm bulunmamalıdır.Çünkü nassın olduğu yerde kıyasa başvurmak caiz değildir.*KIYAS FASİDÜL İTİBAR : geçersiz kıyas.Hakkında nassın bulunduğu bir meselede başka bir meseleye yapılan kıyas.

3-İLLET VE İLLETLE İLGİLİ ŞARTLAR

3-A: İLLET : Bulunduğu yerde değişiklik yapan şey.zafiyet.sebep.gerekçe.ISTILAHTA İLLET : - nassın hükmüne ailemet olan vasıf. - Asıldaki hükmün , üzerine bina edildiği vasıf.- Hükmün amacını genellikle gerçekleştirdiği kabul edilen açık ve muzabıt/istikrarlı vasıf.- usulcüler illet karşılığında ; menat , sebep , delil , bais , el vasful cami de demiştir.-İllet kıyasın bel kemiğidir.

3/B : HİKMET *Hükmün konulmasına uygun düşen durum.**Hükmün konulmasında amaçlanan sonuç veya hükmün korumak istediği menfaat.

3/C : Hükümlerin değerlendirilmesinde (tali) dikkate alınması gereken vasıf.

* Bazı usulcülere göre kıyasta esas olan HİKMET ; çoğunluğa göre ise İLLET tir.hükmün dayandırıldığı vasıf zahir ve şahıslara/duruma göre değişiklik göstermemelidir. Hikmet ise bu vasfı taşımaz.ÖRN: yolcunun oruç tutmamasına verilen izinde hikmet meşakkattir. meşakkat ise değişkendir. oysa yolculuk halini hükme esas alırsak o değişkendir. bu kıyasta

illet 'e denk gelir.bu yüzden illet varsa hüküm de vardır. illet yoksa hikmet olsa bile hüküm olmaz. mesela zorlu işlerde çalışanların meşakkati oruç tutmamalarına ruhsat vermez.

4- İLLETLE İLGİLİ ŞARTLAR

4/A : İlet açık olmalıdır.

4/B: İlet munzabıt olmalıdır.

4/C: İlet hükme münasip bir vasıf olmalıdır.

4/D: İlet müteaddi / geçebilir , sirayet edici nitelikte olmalıdır.

5-İLLETİ BELİRLEME YOLLARI

5/A: NASS: Bir hükmün illetini belirlemede ilk kaynak nass yani ayetler ve hadislerdir.Nassler illeti bazen SARAHA TEN/AÇIKÇA ; bazen de ima yoluyla açıklar. Nassta illet illet sebebi olarak "key - li " gibi lafızlar bulunursa burada SARİH DELALET vardır.

5/B: İCMA : Herhangi bir asırda , müçtehidler bir bir vasfın illet olduğu konusunda ittifak etmeleridir.

5/C : MÜNASEBET : Burada kastedilen hüküm ile illet arasındaki uyumluluktur.ÖRN: şarap örneğinde iskar/ sarhoş edicilik illet için uygun bir vasıftır.

*MÜNASEBET VASFİN KISIMLARI

-MÜESSİR MÜNASEBET: Şarii tarafından muteber kabul edildiğine dair şer'i bir delil bulunur. vasıfların en üstünüdür. İttifak ile tali yapılabilir.ÖRN: Hadiste"kadınlara ay halinde yaklaşmayın .bu hal onlara bir ezadır." denir. burada "eza" illetin vasfıdır ve nassle belirlemiştir.

-MÜLGA MÜNASEBET: Şari tarafından muteber kabul edilmediğine dair şer'i delil bulunan vasıftır.müçtehide maslahatı gerçekleştiriyormuş gibi gelse de Şari tarafından geçersiz sayılmıştır. ÖRN: miras konusundaki eşitlik... ayetle sabittir eşitlik dikkate alınmaz.

-MÜRSEL MÜNASEBET: Şari tarafından muteber sayıldığına ya da geçersiz kılındığına dair delil yoktur.Bu vasa göre Tali yapıp yapılamayacağı tartışmalıdır.

*Malikiler ile Hanbeliler "mesalihi mürsele" adıyla bunu hüccet kabul eder. Hanefiler ve şafiiler kabul etmez.

5/D : SEBR VE TAKSİM

*SEBR: denemek , tecrübe etmek.derinlemesine ölçmek.

**TAKSİM: ta'lile uygun düştüğü tahmin edilen vasıfların belirlenip derlenmesi.-Bir meselenin hükmü nass veya icma ile belirlenmiş fakat illeti belirtilmemişse müçtehid bu illeti sebr ve taksim ile bulur.!!! Tezpit işi içtihadla yapıldığı ve bu konuda genelde ittifak olmadığında her müçtehid bir konuda farklı bir illet belirleyebilir. bu farklı görüş demektir. ÖRN : Hanefi - şafii arasındaki buğday / yumurta sorunu...

BAZI USULCÜLERCE İLLETİ TESBİT YOLLARINDAN SAYILAN TERİMLER

-TAHRİCÜL MENAT : illet çıkarma. Nass veya icma ile belirlenmiş bir hükmün , bunlarda yer almayan illetini belirlemek için yapılan içtihad.

-TENKİHÜL MENAT : (TENKİH : ayıklamak , arındırmak.) Bir hükme illet olabilecek vasıflardan , uygun olmayanları ayırarak en uygun vasfı belirleme.

TENKİHÜL MENAT ile SEBR VE TAKSİM ARASINDAKİ FARK TENKİHÜL MENAT ta müçtehid nassla belirlenmiş vasıflar arasından bir ayıklama yapar. SEBR VE TAKSİM'de ise önce illet olabilecek vasıflar belirlenir sonra bunlar arasında bir seçim yapılır.

-TAHKİKÜL MENAT : (tahkik : gerçekleştirme, uygulama , belirleme).Bir mesele ile ilgili hükmün nass icma veya başka bir yolla belirlenmiş illetinin başka hangi meselelerde bulunduğunu tespit etme için yapılan inceleme ve araştırma.

6-KIYASIN KISIMLARI-Asıldakine nisbetle fer'deki illetin kuvveti itibarıyla kıyas 3 kısma ayrılır.

6/A: KIYAS-I EVLA : Asılla fer' arasındaki ortak illetin Fer' de asıldakinden daha açık ve kuvvetli olmasıdır.Bu durum hüküm fer' için öncelikle sabit olur. ÖRN : "ana babaya öf bile deme" ayetinde haramlığa illet eza halidir. o halde anne babayının dövülmesinde bu illet asılda daha açık bir biçimde ortadadır.

6/B : KIYAS-I MÜSAVİ : Asılla fer' arasındaki ortak illetin fer' de asıldakine eşit olmasıdır.ÖRN : yetimin malına telef etmek ile ilgili haram hükmünün ; yetimin malını haksız yere yakmak fiilini de uygulanması.

6/C : KIYAS- EDNA : İletin fer' de asıldakinden daha az açıklıkta daha zayıf var olması.Ancak bu durum kıyasın doğruluğuna ya da fer' e hüküm verilemesine engel olmaz.

ÜNİTE - 5 FER'İ DELİLLER

*Asli delillerden çıkarılan , onlara dayalı tali - 2. derecede delil demektir.

1-İSTİHSAN

*Bir şeyi güzel bulmak.güzel saymak.terim olarak İHTİHSAN ; Müçtehidin bir meselede daha kuvvetli bir sebepten dolayı , o meselenin benzerlerine verdiği hükmün dışında bir hükme meyletmesidir.

**İstihsan ile ilgili birçok alimin ufak farklarla tanımı var. bu farklı tanımların ortak noktası ise ; Fıkhi bir meseleye çözüm arayan müçtehidin daha güçlü gördüğü bir gerekçeye dayanarak bu meselenin benzerlerine bağlanan sonuçtan vazgeçip başka bir sonuca yönelmesi. Bu da müçtehidin ya açık/celi kıyastan vazgeçip gizli kıyasa yönelmesi ; ya da umumi bir kaideden/ külli bir asıldan cüz'i bir meseleyi istisna etmesi şeklinde olur.*her iki durumda da müçtehid , kalben mutmain olduğu delile dayanır.

*VECHÜL İSTİHSAN/İSTİHSANIN SENEDİ : Açık kıyastan gizli kıyasa yönelmeyi sağlayan delil.

*HÜKMÜL MÜSTAHSAN: Celi kıyas hilafına istihsan yolu ile sabit olan hüküm.*İSTİHSANIN AÇIKLAMALARINDA GEÇEN KIYAS 2 ANLAMDA KULLANILIR;-fıkıh usulünde bilinen terim anlamı,-kapsam itibarıyla genel nitelikli şer'i nass yahut fıkhıta veya bazı mezheplerce kabul edilmiş ve yerleşmiş genel kurallardır.

İSTİHSAN'IN ÇEŞİTLERİ

1-NAS SEBEBİYLE İSTİHSAN : Bir nassın bir olay hakkında onun benzerlerine verilen hükümden farklı bir hüküm ihtiva etmesidir.Burada bahsi geçen nassın genel bir nassın veya nassdan çıkarılmış kuralın dışında bir hüküm getirmesi söz konusudur.bu istisnai durumu getiren nass kuran ayeti de sünnet de olabilir.Ancak genelde sünnet olduğu için bu çeşit istihsan'a SÜNNET SEBEBİYLE İSTİHSAN denir.

1/A: ÖRN: Vasiyet konusundaki özel nasslar (nisa/11) sebebi ile ölümden sonra mülkiyetin kalmadığı kuralına aykırı olarak vasiyet caiz ve geçerlidir.

1/B-SELEM/SELEF AKDİ : para peşin ,mal veresiye şeklinde gerçekleşen bir alışveriş türüdür.Rasulullahın bunu yasaklayan hadislerinin yanında selem/selef akdi yapan belirli bir ölçü-tartı-zamana göre yapsın şeklindeki hadisi sebebiyle islam hukukçuları buna cevaz verir.

1/C-ŞART MUHAHHERLİĞİ: Akid yapılırken birine ya da birilerine belirli bir süre içinde akdi bozma veya yürürlüğe sokma yetkisi vermektir. bu konuda sünnet sebebiyle istihsan vardır.

1/D- unutarak yiyip içmenin hükmü de böyledir.*Bu yolla belirlenen hükümlerde Hanefiler ; bunların kıyasa aykırı fakat istihsanen caiz olduğunu söylerler.

2-İCMA SEBEBİYLE İSTİHSAN: Bir meselede icma o meselenin benzerlerine uygulanan genel kuralın dışında bir hüküm verilmesiyle gerçekleşirse.

2/A-İSTİSNA AKDİ : Bir kimsenin bir sanatkarla belirli bir bedel karşılığında kendisine birşey yapması için sözleşmesidir.*Bu akitte akdin konusu olan şey belli değildir.Aslonda akid "mevcut olmayanın/madumun satışı batıldır." ilkesine aykırıdır.Fakat bu hep yapılageldiğinden bu akdin meşruluğu icma yoluyla belirlenmiştir.Hamamlarda yıkanmak da buna örnektir.!!! Burada genel kurala ; kıyas!!! İstihsanen getirilen farklı kurala da icma denir.

3-ZARURET SEBEBİYLE İSTİHSAN : Müçtehidin bir zaruret veya ihtiyaç sebebiyle genel kural veya kıyası terk edip zarureti/ihtiyacı karşılamaya yönelmesidir.ÖRN: pislenen kuyuların temizlenmesi /bir kısım suyun boşaltılmasıyla temiz sayılma durumları bu şekildedir. *yırtıcı kuşların artığı olan suyun temiz sayılması da bu yolladır (bu örneği kapalı kıyas yoluyla istihsan sayan da vardır.)

4-KAPALI KIYAS SEBEBİYLE İSTİHSAN : Bir meselenin çözümünde , biri kapalı kıyas biri açık kıyas olmak üzere birbiriyle 2 kıya bulunduğu kapalı kıyasın tercih edilmesidir. Bu seçimin nedeni birinin etkisinin diğerine nisbetle daha kuvvetli olmasıdır.ÖRN: Bir satış işleminde malın tesliminden önce fiyat üzerinde ihtilaf meydana gelse istihsan yöntemiyle hem müşteriye , hem de satıcıya yemin düşer.*İRTİFAK HAKKI : Sahibine , hakkın konusu taşınmaz mal üzerinde , geçiş ve sulama gibi haklardan kullanma ve yararlanma yetkisi veren sınırlı ayni haklara denir.ÖRN: Vakıf işleminin kira sözleşmesine benzetilerek irtifak hakkının kazandırılması bu yolla olur.

5-ÖRF SEBEBİYLE İSTİHSAN : Kıyasla belirlenen bir hükme veya genel bir kurala aykırı düşen bir uygulama , insanlar tarafından örf haline getirilir , müçtehidler de bu uygulamaya karşı çıkmazlarsa örf sebebiyle istihsan söz konusu olur.A - Hanefilere göre vakıf ebedidir. Bu yüzden kitap vs. gibi menkul/taşınır mallar vakfedilememelidir.Ancak İmam Muhammed , bu çeşit vakfın örf haline geldiğini dikkate alarak , bu tür malların vakfının istihsanen olduğunu söylemiştir.

6-MASLAHAT SEBEBİYLE İSTİHSAN : Bir meselenin bir maslahat sebebiyle kapsamına girdiği , genel nitelikli nass veya genel kuralın hükmünden istisna edilip aksi yönde hüküm verilmesi durumunda maslahat sebebiyle istihsan yapmış olur.ÖRN :Aslında emanete kasıtsız gelen zarardan emanet alan sorumlu değildir.Ama zafiyet ve kötü niyetin yayılması bunu tersini gerektirdi.Dolayısıyla terzi gibi sanatçılara emanet edilen kumaş vb.

ürünler onun sorumlulunda sayılır ve zarardan onlar sorumlu tutulur.*Zirai anlaşmalarda kiracının/ alıcının yararı gereği anlaşma mahsul kaldırılana kadar devam eder.*Haşimoğullarına zekat vermenin caiz olacağı hükmü.*Hanefilerin çoğunluğua göre , vadeli satışlarda satıcının teminat olarak rehin istemesi onun yararına istihsanen caiz görülmüştür.

İSTİHSANIN KEYNAK DEĞERİ

*Bu konu alimler arasında tartışmalıdır.

1-HANEFİLER - MALİKİLER - HANBELİLER ; şer'i hükümlerin belirlenmesinde istihsanın delil olduğunu savunmuştur.

2-ŞAFİİLER - ZAHİRİLER - MU'TEZİLE ULEMASININ ÇOĞU : istihsanı şer'i bir delil olarak kabul etmez.

3-İMAM ŞAFİİ:" el ümm" kitabında "ibtalül istihsan" adıyla istihsanın reddine özel bir bölüm yazmıştır. "kim istihsan yaparsa kendiliğinden şeriat getirmiş olur." der.

ASLINDA : Hanefilerin istinsan yoluyla ulaştığı pek çok sonucu onlarda katılırlar , İmam Şafii de bazı konularda "uygun görüyorum" şeklinde hüküm beyan etmiştir. burada sıkıntı istihsan anlamının farklı yorumlanmasıdır.istihsanı kabul edenler de bunu etraflıca açıklamamışlardır.

**Gazzeli ve Amidi gibi Şafii alimleri ; nass , icma ve zaruret gibi bir delile dayanan istihsanların ihtilaf konusu olamayacağını ancak (zaten) bunlara istihsan da denilemeyeceğini söylerler.

***Sonuç olarak farklı isimler altında da olsa istihsan metodu müçtehidler tarafından kullanılmıştır.İSTİHSANIN KIYASTAN FARKI*Kıyasta bir meseleyi benzerine KATMAK ; istihsanda AYRI TUTMAK vardır.

MÜRSEL MASLAHATLAR

MASLAHAT : (Ç. mesalih) yarar , menfaat ve iyiliğe sebep olan şey. Zıddı ; mefsedet / mazarrat MASLAHAT : celb-i menfaat/ def-i mazarrat ; faydalı olanı elde etmek , zararlı olanı gidermek. MÜRSELE: salıverilmiş , başı boş bırakılmış , kayıt ve şarta bağlanmamış. MESALİH-İ MÜRSELE: herhangi bir kayda bağlı olmayan maslahatlar.

MASLAHATIN KISIMLARI

1-MUTEBER MASLAHATLAR : Hüküm koyarken Şarii tarafından dikkate alındığına dair şer'i delil bulunur.Dinin , aklın, namusun , malın gibi maslahatların korunması.ÖRN: Dinin korunması için cihadın meşru kılınması.* Bu tür maslahatlara göre tali yapıp hüküm koyulmasında müçtehidler arasında tartışma yoktur.**çoğunluğa göre bu tür maslahatlar kıyas kapsamına girer.

2-MÜLGA(GEÇERSİZ) MASLAHATLAR: Şarii tarafından dikkate alınmadığına / geçersiz sayıldığına dair delil bulunan maslahatlardır. Bu tür maslahatlara göre hüküm verilemeyeceği konusunda alimler arasında görüş farkı yoktur.*Bir maslahat neden dikkate alınmaz?-ya bunlar hakiki maslahat değildir vehme dayalıdır-ya da onun dikkate alınması halinde ondan daha üstün bir maslahat zarar görür.ÖRN: Faiz yoluyla malın artırılması faizcinin yararına olabilir ama Riba haramdır.

3-MÜRSEL MASLAHATLAR: Mesalih-i Mürsele : Hükümün kendisine bağlanması ve üzerine hüküm bina edilmesi insalara bir fayda sağlayan veya onlardan bir zararı gideren , fakat muteber veya geçersiz sayıldığına dair bir delil bulunmayan maslahatlardır.İSTİSLAH: mürsel maslahatlara göre hüküm verme yöntemidir.

MESALİH-İ MÜRSELENİN KAYNAK DEĞERİ

*İlletlerin akılla anlaşılması mümkün olmayan ibadetler sahasında mesalih-i mürselele göre hüküm verilemeyeceği konusunda alimler arasında tartışma yoktur.

**Muamelat sahasında mesalih-i mürselele göre hüküm verilip verilemeyeceği tartışmalıdır.

***Müçtehidlerin büyük çoğunluğu bu prensibe göre hüküm verme noktasında birleşir.

****İmam Malik ; bunu müstekil bir delil kabul eder. Diğer 3 mezhep imamı bunu kıyas , istihsan dikkate alma gibi diğer içtihad metodları kapsamında değerlendirmişlerdir.

*****Bazı alimler ise mesalihi mürselenin hüccet olmadığını bu bunun üzerine hüküm bina edilemeyeceğini söyler.Zahiriler , şafiilerden Amidi , Malikilerden de İbn Hacıp bu görüştedir.

MESALİH-İ MÜRSELEYİ KAYNAK KABUL EDENLERİN DELİLLERİ

1-Şer'i hükümler kulların maslahatlarını gerçekleştirmek içindir.*Şatibi , Abdisselam , İbnül Kayyim'in tanımlarındaki ortak nokta ; şeriatın tamamının kullardan zararları gidermek ve menfaatlerini gerçekleştirmek olduğunu söylerler.*Mürsel maslahata göre hüküm vermek de bu gaye ile bağdaşır.

2-Hakkında hüküm bulunmayan durumlar öylece bırakıldığında adli ve hukuki karışıklıklar yaşanır. Bu da düzeni bozar.Mesalih-i mürselele göre karar vermek bu karışıklıkları ortadan kaldırır.

3-Rasulullahın vefatından sonra da sahabe bu metod ile hüküm vermiş , karşı çıkan da olmamıştır. Bu da sahabe icması demektir.

4-Maslahatı amaçlayan bir hükümü kabul etmemek ; hem Şarii in maksadına ters düşer , hem de mükellefi sıkıntıda bırakır.Oyna nasslar zorluğu değil kolaylığı amaçlar.

KARŞI ÇIKANLARIN DELİLLERİ

1-Mürsel maslahatları kabul etmek Şarii in kullarının bazı maslahatları terk ettiği , onlar için hüküm koymadığı anlamına gelir ki bu caiz değildir.*!!! Kıyamate kadar ortaya çıkacak her maslahat için ayrı ayrı nass sevkedilmemiştir.Bu eksiklik olarak görülemez.Aksine bu eksiklik değil Şarii in ebediğini ve umumiliğini gösterir.

2-mürsel maslahatlar 'ın kabul edildiğine de ilga edildiğine dair de kayıt bulunmaz.Herhangi bir delil yokken bunları itibar sınıfına sokmak TERCİH BİLA MÜRECCİHTir.bu da doğru olmaz.*!!! Oysa yok saymak da bir tercihtir.İtibar etmek ; Aşık olan bir iyilik varsa daha doğrudur.

3-Maslahat-ı mürselele göre hüküm vermek , dinde keyfilige yol açar.*!!! Bu metodu kullanan ancak müçtehididir.O da keyfi bir karar vermeyecek bilgiye sahiptir.

MESALİH-İ MÜRSELENİN KAYNAK OLMA DEĞERİ

1-Maslahat Şer'i bir delile aykırı olmamalı.

2-Maslahat makul olmalı.

3-Maslahat genel olmalı.Özel maslahatlara göre hüküm verilmez.

4-Maslahat hakiki bir maslahat olmalı.

MASLAHAT PRENSİBİNE DAYANAN BAZI İÇTİHADLAR*Bu metod Malikilere izafe dilse de diğer imamlar da bu motod ile hükme varmışlardır.**HANEFİLER***Bir kimse "bütün malım sadakadır" dese bu ancak onun zekata tabii mallarında geçerli olur.Aksi halde dilenci konumuna düşer.**Taşınmaz ganimetler , düşmanın faydalanmaması için imha edilebilir.**MALİKİLER***Hileli mal satmak , haram mal almak gibi fiil işleyenlere ; amme yararı adına bu malların tasadduku/sadaka verilmesi gibi cezalar verilebilir.**Başka kaynak olamduğunda devletin zaruri ihtiyaçları için zengin kimselerden vergi alınabilir.**ŞAFİİLER***Yalancı şahitlik ile bir kimsenin eşini boşamasına sebep olanların yalancılıkları anlaşılırsa , mağdura eşinin mehr-i mislini vermeye mahkum olurlar.**Savaşta ihtiyaç duyulursa , düşmanın malları telef edilebilir.**HANBELİLER***Bulunduğu yerde fesat çıkartan kimseler , sürgün edilebilirler.**İdareciler ; halk yararına , karaborsacılar mallarını gerçek fiyattan sattırabilirler.

MESALİH-İ MÜRSELENİN KIYASTAN FARKI: Kıyasta benzer vardır.Mesalih-i mürsele de benzer konu olmadığından hüküm çıkarma ihtiyacı doğar. Ancak her ikisi de nass e icmada hükmü bulunmayan meselelerde başvurulması konusunda birleşirler.

İSTİHSANDAN FARKI:İstihsan'da yarar sağlamak için benzerlerin hükmünden ayrılıp farklı bir hüküm seçmek varken , mesalih-i mürselede benzer mesele olmaz.

ÜNİTE – 6 ÖRF

ÖRF: İnsanların benimseyip alışkanlık haline getirdiği işler veya duyulduğunda hatıra başka anlam gelmeyecek derecede özel bir anlamda kullanmayı adet edindikleri lafızlardır.***ARAF/199** 'de "ÖRF" "İYİLİK" manasında kullanılmıştır.

YAPISI BAKIMINDAN ÖRF

1-KAVLİ ÖRF: Bir kelimenin sözlük manasından başka bir manada veya sözlük manalarından yalnızca birinin kastedilerek kullanılmasıdır.Bu anlamın herkesçe açıkça anlaşılması gerekir.ÖRN: Bir kimse "felancının evine ayağımı basmam" derse bu eve girmek manası taşır.Dolayısıyla o eve binekle de girse yeminini bozmuş olur.

2-AMELİ ÖRF: İş ve amelle ilgili belirli bir uygulamanın halk arasında yapılmasının alışkanlık haline gelmesidir.ÖRN: kira bedelinin henüz maldan yararlanmadan ödenmesi.

YAYGINLIĞI BAKIMINDAN ÖRF

1-GENEL-UMUMİ ÖRF: Bütün müslüman ülkelerde bir söz veya fiilin özel bir anlamda kullanılması, adet haline gelmesidir.ÖRN: Zaman /kullanılacak su hesabı yapılmaksızın hamamlarda yıkanmanın adet haline gelmesi.

2-ÖZEL/HAS ÖRF:Belli bir ülke veya bölge halkının veya belirli bir çevrenin yahut belirli bir mesleh grubunun bir davranış ve sözü adet haline getirmesidir.ÖRN: Irak halkının hayvan "dabbe" lafzının sadece "atlar" için kullanmaları.

GEÇERLİLİĞİ/İTİBARI BAKIMINDAN ÖRF

1-SAHİH/MEŞRU ÖRF:Sahih bir nassa muhalif olmayan , muteber bir maslahata engel olmayan ve mefsedete yol açmayan örfür.ÖRN: düğünlerde davetlilere yemek ikram edilmesi.

2-FASİT/GAYRİ MEŞRU ÖRF:Şer'i bir nassa muhalefet eden, faydalı şeyleri engelleyen , mefsedete yol açan örfdür.ÖRN:içki içmek, piyango-faizli muamelelerin adet haline gelmesi

ÖRFÜN KAYNAK DEĞERİ

*Şer'i hükümlere aykırı olan örfün dikkate alınmayacağı ittifaklıdır.Sahih örf ise kabul edilir ve hüküm çıkarmada kaynak kabul edilir.DELİLLERİ*Bakara/233'de eşin nafakası belirlenmemiştir.Belirlenmesi "maruf" ifadesiyle örfe bırakılmıştır.

**AKİLE: kasıtsız olarak işlenen cinayet diyetini veya GURRE denilen mali tazminatı yüklenip ödeyen asabe, divan üyeleri anlamında kullanılan bir terim.

***KASAME: katili meçhul olan ve üzerinde katl delili bulunan bir maktûlün/ölünün ; bulunduğu mahal ahalisinden seçilen 50 kişinin onu öldürmediklerine , öldüreni de bilmediklerine dair yemin etmeleri.

ÖRFÜN DİKKATE ALINMASININ ŞARTI

1-örf, nassa veya islam hukukunun genel kurallarına aykırı olmamalı.

2-örf; irade beyanı ile çatışmamalı.(bir akitte tarafların koydukları şartlar)

3-örfün devamlı/muttarid veya galip/baskın çoğunlukla yapıyor olması gerekir.

4-örfün kendisine başvurulacağı sırada mevcut olması gerekir.

FAKİHLERİN ÖRFE DAYANAN İÇTİHADLARINA ÖRNEKLER

1-İmam Malik , bazı Hanbeliler ve Hanefilerden Hulvani ile fadl ; bir kısmı meydana çıkmış bir kısmı henüz olmamış ürünün satışına cevaz vermiştir.

2-İmam Muhammed halkın örfünün bulunması halinde menkul/taşınabilir malların vakfedilmesine cevaz verir.

3-Hanefiler genel kurala aykırı olduğu halde örfen benimsenmiş her şartın geçerli olduğuna hükmetmiştir.

ÖRFE DAYANDIRILAN BAZI GENEL KURALLAR

1-Adet muhakkemdir.Nass yok ise hüküm örf ve adetten çıkartılır.

2-insanın isti'mali bir hüccettir ki ; onunla amel vacip olur. örn; Bir kimse ayakkabıcıya nasıl bir ayakkabı istediğini anlatsa o da kabul etse bu bir anlaşmadır.Sipariş akdi yapılmış olur.

3-Örf ile tayin nass ile tayin gibidir.

4-örfen maruf olan şey , şart kılınmış gibidir.Sözlü ya da yazılı beyan edilmese bile geçerlidir.

5-Adeten mümteni/imkansız olan şey;hakikaten mümtenidir.

*ÖRFE DAYANAN HÜKÜMLERİN DEĞİŞMESİ: Örf değiştikçe bu hükümler de değişir.Böyle değişiklikler zaman ve devir ihtilafıdır; delil ve hüccet ihtilafı olmaz.

**GÖRME MUHAYYERLİĞİ: HIYAR-I RU'YET : Birşey hakkında görülmeden yapılan akitten dolayı , akdi yapanlardan biri için görüldüğü zaman sabit olan muhayyerlik.

SEDD-İ ZERAI

ZERAI: t.zeri'a : yol, sebep, vesile.*fıkıhta SEDD-İ ZERAI : Aslında yasak olmayan , mübah olan bir fiilin şer'an sakıncalı bir sonuca götüreceğinden emin olunması veya bunun kuvvetle muhtemel olması sebebiyle yasaklanması.

KÖTÜLÜĞE YOL AÇAN FİİLLERİN KISIMLARI

1-kötülüğe yol açacağı kesin olan fiiller. örn: karanlık bir güzergahı olan kapının arkasına kuyu kazmak.

2-Çoğu kez kötülüğe yol açanlar örn: şarap imalatçısına üzüm satmak.

3-Nadiren kötülüğe yol açanlar örn: Genellikle kimseye zarar vermeyen gıdaların satılması.Bunların yasaklanmaması konusunda ittifak vardır.

4-bu 3 gruba girmeyen ama sıkça mefsedete götüren fiiller. örn: ölüm hastasının hastalık halinde eşinin , evlilik bağına kesin olarak sona erdiren bain talakla boşaması.

*Sedd-i zeraî'nin bu türü fakihler arasında tartışmalıdır.

**Malikiler ve Hanbeliler burada kötülüğe yönelmiş bir kasıt olsun ya da olmasın bu tür vasıtaların önlemesi gerektiğini söylerler.Bain talakla boşayan kişinin vefatı halinde kadın ona mirasçı olur derler.Hanefiler de bu görüşü paylaşır.fakat bu talak onlar için batıl değil fasittir.

***Şafiiler yasaklanan sonucun amaçlanması kabul edilmesiyle birlikte ; bu tür meselelerde fiilin asli hükmü korunmalı derler.!!! Her zaman ve çoğu zaman mefsedete yol açan şeylerin yasaklanması/ nadiren kötülüğe götürenin caiz görülmesi ittifaklıdır. Sıkça kötülüğe yol açanın yasaklanması ise ihtilaflıdır.

SEDD-İ ZERAI'NİN KAYNAK DEĞERİ

*Malikiler ve Hanbeliler bu isimle delil olarak kabul ederler.

**Bu delille ulaşıldığı söylenen bazı sonuçlar , bunu özel bir delil olarak kabul etmeyen mezheplerce de benimsenmiştir.Maliki alimi Karafi 'ye göre ; seddi zeraî , üzerinde icma edilmiş bir ilkedir.

SEDD-İ ZERAI'NİN DELİLLERİ

1-AYETLER: Bakara/104 de mü'minlere hitaben "unzurna" ifadesini kullanmaları emredildi.Yahudilerin Rasulullahla dalga geçmelerini önlemek için. *EN'AM/108 ;putlara sövülmenin yasaklanması.

2-HADİSLER: Faize yol açan bir durum olmasın diye Rasulullah tarafından alacaklının borçludan hediye kabul etmesini yasaklamıştır.

3-SAHABE DELİLLERİ: Bazı sahabeler ; mirastan mahrum etmek maksadıyla eşini boşamak gibi bir uygulamanın önüne geçmek için , ölüm döşeğinde kocası tarafında boşanmış kadının kocasına mirasçı olacağına hükmetmişlerdir.4-AKIL:Harama vasıta olan şeyler de haram sayılır.Haramdan ancak bu şekilde sakınılır.

SEDDİ ZERAI'NİN MESALİHİ MÜRSEL İLE KARŞILAŞTIRILMASI

*Bazı araştırmacılar : Seddi zeraî'yi müstakil bir delil olmayıp , maslahata bağlandığını savunur.onlara göre mesalih delilin tamamlar.

**Bazı araştırmacılar ise : bu durum Sedd-i zeraînin müstakil bir delil olmasına engel değildir der.

***ortak nokta ise ; Sedd-i zeraînin; toplumu kötülüklerden korunmakta islam hukukunun hedefini gerçekleştirmede büyük önemi olduğudur.

ŞER-Ü MEN KABLENA

*Allah'ın Hz.Muhammed'den önceki peygamberler aracılığı ile gönderdiği şeriatler.

KISIMLARI VE KAYNAK DEĞERİ

1-İslamdan önceki semavi dinlere ait kitaplarda bulunduğu halde ;kitapta ve sünnette bahsi geçmeyen.Delil değerleri olmadığına ittifak vardır.

2-kuran ve sünnette bahsi geçmekle birlikte müslümanlar açısından yürürlükten kaldırıldığı bildirilenler.Delil değerleri olmadığına ittifak vardır.

3-Kuran ve sünnette yer alan bizim için de geçerli olanlar.Artık onlar da islamin birer hükmüdür.bizi bağlar.

4-Kuran veya sünnette zikredilse de kaldırıldığına ya da kabul edildiğine dair delili olmayanlar.ÖRN:Tevrat'ta geçen kısas hükmü ve Hz. salih'in devesi hikayesi...*Geçmiş şeriatlerdeki bu tür hükümlerin delil olup olmadığı konusunda tartışma vardır.

EŞARİLER - MU'TEZİLE - ŞİA ALİMLERİ :Müslümanlar arasında bu hükümlerin bir geçerliliği olmadığını söylemişlerdir.*Bir kısım Hanefiler ile Ahmed b. Hanbel'in bir görüşü ve Şafii mezhebinde tercih edilen görüş de budur.*Hanefilerle Malikilerin çoğu - Bazı Şafiiiler ve Hanbel'in MEZHEPTE tercih edilen görüşüne göre ; geçmiş şeriatlerdeki bu tür hükümler müslümanlar için de geçerlidir.

ŞER'Ü MEN KABLENA KURALINA BAĞLI OLARAK YAPILAN İÇTİHADLAR

1-Hanefiler ; Tivrattaki kıyas hükmünü dikkate alırlar.

2-Fakihler de Hz. Salih'in devesi meselesine göre hüküm verirler.

3- Bir kısım usulcüler geçiş şeriatleri müstakil bir kaynak olarak görmemiş ; kuran ve sünnetin kapsamında değerlendirilmesinin daha doğru olacağını söylemiştir.

SAHABİ KAVLİ

*Hadisler ile bazı usulcüler ise hz. peygamberle birlikte olma süresini dikkate almaksızın onu gören ve ona iman etmiş olan herkese sahabi demişlerdir.

SAHABİ KAVLİ : Sahabenin içtihat ve fatvaları.

KAYNAK DEĞERİ

1-Sahabi kavli ; Rey ve içtihad ile idrak edilemeyecek bir konuda ise bu hüccet kabul edilir ve onunla amel etmek gerekir.Bu konuda ihtilaf yoktur.sahabenin bunu Rasulullahtan duyduğuna hamledilir , bu da sünnet kabilinde olur.

2- bu konuda Sahabiler üzerinde ittifak varsa Şeri bir kaynak olur.çünkü bu konuda icma olmuş demektir.

3- Bir sahabenin ictihada daynan görüşünün diğerlerinin bağlamayacağı konusunda da bir tartışma yoktur.aralarında bazı konularda ihtilafa düşmeleri bu konuyu hüccet olmaktan çıkarır.

4-Görüş ve içtihada dayalı SAhabi kavlinin onlardan sonra gelenler için kaynak olup olmadığı konusu tartışmalıdır.

***EŞARİLER - MU'TEZİLE VE ŞİA İLE İMAM ŞAFİİ'NİN VE ŞAFİLERCE BENİMSENEN VE HANBEL'DEN YAPILAN RİVEYETE GÖRE** ; Sahabilerin böyle bir görüşü hüccet değildir.Onunla amel etmek zorunlu değildir.

****SONRAKİ(MÜTEAHHİRÜN) HANEFİLER İLE MALİKİLER'DEN BİR GRUP** da bu görüşü benimser.Sahabi kavli kitap ve sünnetteki delillerden değildir derler.

*****Bazı fahikler ise ;** nass ve icma'da hükmü bulunmayan konularda sahabi kavli hüccettir , kıyas'tan önce gelir demişlerdir.Bu görüş Hanefi imamlarına aittir.İmam malik - Şafii ve Hanbel'den de yapılan bir riveyet böyledir.

****Sahabi görüşünün doğru olma ihtimali hatalı olma ihtimalinden çok daha fazladır.Bu yüzden ; sahabi içtihadı , diğer müçtehidlerinki ile mukayese edilemez.onlarınkinden daha üstündür.O halde sahabi kavli bir kaynaktır ve müçtehidleri bağlar.

İSTİSHAB

*Beraber olmayı istemek.Bir şeyi beraberine almak veya beraberinde bulundurmak.**evvelce var olan birşeyin aksini ortaya koyan bir delil olmadıkça şu anda da var olduğuna hükmetmektir.***Geçmişte var olan bir şeyin varlığının devam etmesi , yok olanşeyinde yokluğunun devam etmesi.

ÇEŞİTLERİ

1-BERAET-İ ASLİYE İSTİSHABI : Delil bulunmadıkça kişinin yükümlülüğünün olmadığına hükmetmek.

2-İBAHA-İ ASLİYE İSTİSHABI :Aksine bir delil bulunmadıkça bir şeyden faydalanmanın veya davranışta bulunmanın mübah olduğuna hükmedilmesi./ ÖRN: hakkında hüküm bulunmayan bir yiyecek faydalı ise onun mübahlığına hükmetmek.

3-ŞER-İ HÜKÜM / VASİF İSTİSHABI: Bir sebebe istinaden sabit olmuş Şer'i bir hükmün aksini gösteren bir delil bulunmadığı sürece devam ettiğine hükmedilmesi. ÖRN: satınalma , miras gibi sebeplerle sahip olunan mal ; vakfetme - satma gibi bir şekilde elinden çıktığına delil olmadıkça , başkasının mülkiyetine geçmez.

İSTİSHABIN KAYNAK DEĞERİ*MEFKUD:kaybolan , yeri ve yaşayıp yaşamadığı bilinmeyen kimse.

1-İLK DÖNEM HANEFİLERLE KELAM ALİMLERİ VE BAZI ŞAFİİLER : İstishab mutlak manada delil değildir.Hükmün mevcudiyeti de bunu sürdürmesi de bir delile dayanmak zorundadır.

2-MÜTEAHHİRÜN HANEFİLERİ : İstishab sadece def/mevcut hüküm ve hakları korumada hüccettir.İspatta/yeni haklar elde etmede hüccet değildir.ÖRN: mefkud'un payı ; olduğu gibi korunuz varislerine paylaştırılmaz.Ama kendisi de vefat eden bir yakınına varis olamaz.Hakkı askıya kalır.

3-MALİKİLER - ŞAFİİLERİN ÇOĞU - HANBELİLER- ZAHİRİLER - ŞİA : Hem def te hem ispatta hüccettir.Onlara göre istishab ; bir şeyin varlığını koruması hususunda tercihe şayan/racih bir zann ifade eder.böyle bir zann ise şer'i ameli hükümlerde muteberdir. ÖRN : Onlara göre mefkud ; ölen yakınlarına varis yapılır.Malı da öldüğü kesinleşene kadar varislerine pay edilmez.**İstishabı delil kabul edenler ; onun delillerin en sonuncusu olduğunu , ancak başka bir delil bulunmadığı durumlarda ona başvurulacağını söylerler.

İSTİSHABA DAYANDIRILAN BAZI FIKİH KURALLARI

1-"Şek ile yakın zail olmaz" : Varlığı kesin olarak bilinen bir şeyin , mücerret şüphe ile yokluğuna hükmedilemez.

2-"Bir şeyin bulunduğu hal üzerinde kalması asıldır." : Aksine delil olmadıkça , bir şeyin önceden sabit olan durumunun değiştiğine hükmedilemez.

3-"Eşyada aslozan müahlıktır." : Hakkında hüküm bulunmayan yiyecek vs. mübah sayılır.

4-"Beraet-i zimmet asıldır." : Aksine bir delil olmadıkça , şahısların borçsuzluğu ve suçsuzluğuna hükmetmek gerekir.

5-"Sıfat-ı arızada aslozan ademdir."

*SIFAT-I ARIZA : Bir şeyin aslında var olmayıp sonradan ortaya çıkan durumlar anlamında kullanılır.Buna göre ; sonradan ortaya çıkan şeyler hakkında itiraz vaki olsa ; meydana geldiğini savunanın ispatlaması gerekir.Çünkü esas olan onun yokluğudur.ÖRN: Emek -sermaye ortaklığında (şirket-i müdarebe) kar olup olmadığına ortaklar ihtilafa düşseler , söz emek sahibinin olur.Sermaye sahibi , kar olduğunu ispet etmek zorundandır.Çünkü aslolan kar edilmediğidir.Kar arız/sonradan ortaya çıkan bir durumdur.

ÜNİTE – 7 HÜKÜM VE ÇEŞİTLERİ

*GAZZALİ : gerek usûlcünün gerekse fakihin ulaşmayı hedeflediği "şer'i hüküm " bir meyvedir.Bu meyvenin yetiştirilebilmesi için gerekli olan toprağın özellikleri , bu meyveyi yetiştirecek bahçırında bulunması gerekli özellikler ayrı ayrı bilinmesidir./ Asıl maksadımız olan şer'i hüküm için gerekli olan toprak/ kaynaklardır.

**HÜKÜM: Gerek vahiy gerekse rey kaynaklı olsun , bir konudaki hukuki değer yargısını , kurallı ilişkilendirmeyi ve nitelendirmeyi ifade eder.USULCÜLER (ŞAFİİLER) : Şer'i hitabın bizzat kendisini hüküm olarak kabul eder.

***İKTİZA: Mükelleften bir şeyi yapmasını ya da yapmamasını talep anlamında olup, bu ifadeyle mükellefe sorumluluk yükleyen hüküm çeşiti.

****TAHYİR: Mükellefin yapıp yapmamakta muhayyer bırakıldığı fiillerle ilgili hüküm çeşidi.

*****VAZ: mükellefin bir işiyle ilgili olarak sebep, şart, mai türünden konulmuş bir kural kastedilir.FAKİHLER(HANEFİLER) : Hitabın sonucunu hüküm olarak kabul ederler.ÖRN: "Namazı dosdoğru kılın , zekat verin. bakara/110 " ayetinde ; -şafilere göre hüküm ; namaz kılma gereği-hanefilere göre hüküm ; namaz kılmanın vücubudur.

ÖNEMLİ NOT 1- Bugün hüküm lafzının vücub, hürmet, ibaha ve kerahet gibi manalarda kullanılması alimler arasında yaygınlık kazandığından artık bu anlamda hüküm lafzı hakikat niteliğini kazanmıştır.

ÖNEMLİ NOT 2- Her 2 bakış açısına göre de Şer'i hüküm kulların fiilleriyle ilgili olup eşya ve nesnelere ait değildir.Buna göre "bu fiil vaciptir veya şu iş haramdır" denirse de "bu şey vaciptir veya haramdır" denmez.

ŞER'İ HÜKÜM;1- mükelleften bir talepte bulunma,2-mükellefi 2/3 şey arasında muhayyer bırakma,3-mükellefin fiilleriyle alakalı konulmuş bir kısım kuralları kapsamak şeklinde olabilir.

*USUL ALİMLERİ ; mükellefin fiilleri dışındaki konularla ilgili olan Allah'ın hitabına hüküm demezler.

HÜKMÜN ÇEŞİTLERİ

1-TEKLİFİ HÜKÜMLER:Şarii in mükelleften bir şeyi yapmasını ya da yapmamasını istemesi ya da onu yapıp yapmamada serbest bırakması.ÖRN: namaz ve orucun emredildiği hükümler.

*MUHAYYER BIRAKMA : Bir şeyi yapmak ile yapmamak arasında kişinin özgür bırakıldığı/ seçme hakkının olduğu hükümler de teklifi hükümler kapsamındadır.ÖRN:ihramdan çıktığınızda isterseniz avlanın. Hükümü

TEKLİFİ HÜKMÜN ÇEŞİTLERİ

1/A: VACİP/ FARZ: Şariin mükelleten yapılması kesin ve bağlayıcı bir tarzda istediği fiildir.

*İCAB: şariin kesin ve bağlayıcı talebi

**VÜCUB: bu talebe bağlanan sonuç

***VACİP: bu tarzda yapılması istenen fiil.-vacip bizzat "vecebe aleyküm" şeklinde gelen lafızlarla , ya da fiili terk edene ceza verilmesi- kınanması gibi ifadelerle anlaşılır.-VACİP ; Hanefi çevrelerde farz olarak bilinir.Hanefiler farz ve vacibi şer'an eşanlamlı görmezler.

HANEFİLERCE : Sübut veya delalet açısından zanniolan bir delille sabit olan kesin ve bağlayıcı talep , vaciptir.Kesin ve bağlayıcı taleple gelen ve subut ve delalet açısından kesinliği olan talep ise farzdır. eğer yasaklanan bir fiile ilişkin delil kat'i ise , bu fiili terki de farzdır.

ÇOĞUNLUĞA GÖRE : Delilin kat'i ya da zanni oluşu durumu değiştirmez.Şariin talebinin kesin ve bağlayıcı olması yeterlidir.

VACBİN HÜKMÜ: Cumhura göre farz olan vacip , şer'an yapılması kesin olarak ifade edilen şey olup ; mutlaka yerine getirilmesi gerekir.Hanefilerin çoğu da vacip ile amel etmeyi zorunlu görür ve buna "ameli farz" derler.*Hanefilere göre "hem itikadi hem ameli olan farz" ve "sadece ameli farz" vardır.*Vacibi yerine getiren sevabı hak eder.Özürsüz olarak terk eden cezayı hak eder.kat'i delile sahip bir Vacibi inkar eden ; küfre düşer.Zanni bir delili olan vacibi inkar ise küfrü getirmez.**Her vacibi inkar küfür değildir ; her farzı inkar küfürdür.

HANEFİ FIKIH USULÜ ESERLERİNE GÖRE FARZ VE VACİBİN SONUÇLARI

1-HER İKİSİ İÇİN;-Allahın buyruguna uymak için yerine getiren övgüye layık olur.-mazeretsiz terk eden kişi fasık olur.

2-ŞER'İ BİR İŞTE FARZ TERK EDİLİRSE;-Bu iş batıl olur.ÖRN: arafatta vakfe yapmayanın haccı batıl olur.-inkar eden kişi dinden çıkar.

3-VACİBİ İNKAR EDEN ;-dinden çıkmaz.-yorumlardaki içtihad farklılığı nedeniyle ; yerine getirmeyen fasık sayılmaz.ÖRN: namazda fatiha okunrsa; hanefilere göre namaz batıl olmaz ama şafilere göre olur.

VACİBİN KISIMLARI

1-VAKİT BAKIMINDAN

1/A: vakte bağlı olmayan vacip -hükmü; istendiği zaman yerine getirilebilmesidir. zaman belirtilmeden yapılan adaklar/ kefareter böyledir.

1/B: vakte bağlı olan vacip - hükmü ; belirlenen zamand yerine getirilmesidir. 5 vakit namaz , ramazan orucu böyledir.*GENİŞ VAKİTLİ: öğlen namazı**DAR VAKİTLİ: ramazan orucu / vaktinde başka vacip yerine getirilemez.

2-YAPILMASI İSTENEN ŞEY BAKIMINDAN

2/A: muayyen vacip - vaciplerin çoğu böyledir. belirlenmiş olan vacip yapılmadıkça sorumluluk düşmez.

2/B: muhayyer vacip - matlup/ talep edilen belli bir şey değil ; 2/3 şeyden birisidir.biri yapılrsa mükellefiyet düşer. ÖRN: yemin kefareti.

3-İSTENİLEN ŞEYİN MİKTARI BAKIMINDAN

3/A: muhadded / miktarı ve sınırı belli vacip - zekatta nisap miktarının üstünden 1 yıl geçmesi. emir yerine getirilirse yükümlülük düşer. Eda edilmezse , zimmete taalluk eden borç olur.Zekat ödenmezse borç olarak kalır.

3/B : gayri muhadded / miktarı ve sınırı belli olmayan vacip - Allah yolunda infak ediniz emrine uymak...

4-MÜKELLEFIN BELLİ OLUP OLMAMASI BAKIMINDAN UMUMİ/HUSUSİ*genel hitaplı hükümlerde her mükellefin iştirakı beklenmez. öneli olan emrin yerine gelmesidir.

4/A: farz-ı ayn / ayni vacip : vacibin her mükelleften istenmesi. ÖRN: Yapılmış akde bağlı kalma.

4/B: farz-ı kifaye/ kifai vacip : fail belirtilmez. bir kişi yaparsa diğerlerinden mesuliyet kalkar.RN: cenaze namazı. imkanı olan yapar imkanı olmayan ona imkan hazırlar.!!! şahitlik farz-ı kifaye dir. Bir olaya sadece bir kişi şahit olsa; o şahsın şahiliği artık farz- ayn olur.

MENDUP : Şariin yapılmasını mecbur bırakmadan talep ettiği fiildir.ÖRN:

"boçlandığınızda borç işlemini yazıya geçirin." ayeti.

MENDUBUN KISIMLARI

1-MÜEKKEKED SÜNNET: terk eden kınanır. sabah namazının 2 rekat sünneti.

2-GAYR-İ MÜEKKEKED SÜNNET : 2. derece mendup. Rasulullahın yapmaya davet ettiği ancak birincisi kadar üzerinde durmadığı sünnet. ikindi namazının sünneti.

3-ZEVAİD SÜNNET: 3. derece mendup.fazilet / edep de denir. Rasulullahın yeme içmesi.

MENDUBUN HÜKMÜ

*Yapan övgüye layıktır.Sevap kazanır.Yapmayan kınanmaz/ceza görmez.Ancak bazı mendupları yapmamak kınanmaya sebebiyet verir.

mendup ; vacip için hazırlayıcı , hatırlatıcı ve tamamlayıcıdır.*Bazı alimler mendupu kifai vacibe benzetir.çünkü her ikisinde de topluca terke islam yoplumunda müsaade edilmez.

****mendup ile vacip çatıştığında içerdiği maslahat vacipten daha fazla olduğunda mendup öncelenir.ÖRN: borçlu borcunu ödeyemediğinde ona süre tanımak vaciptir. ama hadiste tavsiye edilen tasadduk menduptur.

MÜBAH: Yapıp yapmamak serbest.bazen haram olduğu halde işlenen şeylerde de kullanılır. ÖRN: katilin kanı vaciptir.kan dökmek haramdır ama katile kısas vardır.*Bir şeyin mübah olduğu; helal olma , günah olmama , vebal bulunmama gibi ifadelerle anlaşılır.ÖRN: iddet bekleyen kadına ; onu nikahlama düşüncesini söylemek.**Vacip ya da mendup olarak anlaşılmasına mani ir karine bulunan emirl gelen talep de mübah anlamı taşır.***Özellikle muameletta/insanlar arasındaki ilişkilerde yasaklayıcı bir delil yoksa o fiil/ işlem mübah sayılır.

MÜBAHIN HÜKMÜ: normal hallerde yapılmasıyla sevap kazanılmaz.Terk edene de günah yoktur.Ama niyete göre sevap kazanılabilir.Zaruri durumlarda normalde mübah olan fiil farz konumuna yükselir.*Temiz ve haram olan şeyleri / mübahları tamamen terk etmek mehruh bazen de haram olur.!!! MÜBAH NEYE VASITA İSE ; ONUN HÜKMÜNÜ ALIR!

MEHRUH:nasıl anlaşılır ?1-kesin yasak anlamına gelmeyecek şekilde kerahe lafzının kullanılmasıyla... İSTİKRAD/19 ... mal mülkün ziyan edilmesi mekruh kılındı.2-mekruhlığa

delalet eden bir karine bulunduran nehiy sıygasıyla ; "açıklandığında hoşunuza gitmeyecek hususlarda soru sormayın"

MEKRUHUN ÇEŞİTLERİ

1-TALEBİN KESİN OLMADIĞI MEKRUH: mekruh deyince ilk akla gelen. hanefiler "tenzihen mekruh" derler. ÖRN: ihtiyaçtan at etinin yenmesi.HÜKMÜ: fail kınanmaz ceza almaz.

2-TALEBİN KESİN OLDUĞU MEKRUH : tahrimen mekruh. hanefi istilahında vardır.ÖRN: başkasının yaptığı pazarlık bitmeden aynı mal üzerinde pazarlığa kalkışmak.HÜKMÜ: cumhura göre haram sayıldığından , haram hükmündedir.Ancak zanni delilli mekruhu inkar onlara göre küfür değildir.ceza müstehaktır.Hanefilere göre tahrimen mekruhtan sakınılmalıdır.İşleyen günahkar olur.cezası müstehaktır. inkarı küfrü getirmez. !!!
HARAM - MEKRUH ARASINDA DA VACİP - MENDUP İLİŞKİ GİBİ HAZIRLAMA / HATIRLATMA İLİŞKİSİ VARDIR.

FAKİHLER ARASINDA MEKRUHUN KULLANIMLARI

1-imam şafi / haram kılınan

2-fakihler genelde / tenzihen yasaklanan

3-aslen yasaklanmasa da tek etmenin uygun olduğu fiiller.

4-haram kılındığında şüphe / tereddüt olan fiiller.

HARAM

-ÇOĞUNLUK ALİMLERE GÖRE : Şariin yapılmamasını kesin ve bağlayıcı tarzda istediği fiil. mütevatır/ meşhur/ haberi vahid sahih olan sünnetle bize intikal eden yasaklayıcı talep haramdır.

-HANEFİLERE GÖRE: Şariin yapılmamasını kesin ve bağlayıcı tarzda istediği ve bu talebin ket'i bir delille bize ulaştığı fiil.Talebin kesin olmasının yanında, talebi taşıyan nass da kat'i olmalı.(hadis mütevatır ya da meşhur olmalı) aksi halde haram değil tahrimen mekruh olur.

HARAMLA ALAKALI GENEL KURALLAR

1-haramı belirleme hak ve yetkisi yalnız Allaha aittir.

2-tahrimine delil olana kadar aslolan ibahadır.

3-iyi niyet haramı meşru kılmaz.

4-harama götüren sebepler ve yollar da haramdır.

5-zaruretler , haramları mübah kılar.

HARAMI TANIMA YOLLARI

- bizzat haram kılındı lafzıyla

-helal olmadığının bildirilmesiyle

-mutlak olarak gelen nehiy ifadesiyle

-sakındırma lafzıyla

-bir fiili işleyene ceza gerekeceğinin bildirilmesi yoluyla!!! Alimler; bir fiilin korunması amaçlanan 5 tememl esasa zarar vermesi halini haram kılınma sebebi kabul eder.

YAPISI İTİBARIYLA HARAMIN ÇEŞİTLERİ

1-HARAM LİAYNİHİ: bizzat kendisindeki fenalık , zarar sebebiyle haram kılınan fiiller.ÖRN : hırsızlık yapmak - içki içmek.bu haram akde konu olan şey ile ilgili olursa o akid batıl olur.

2-HARAM LİGAYRİHİ: kendisi insanlık için zararlı olmadığı halde , kendisine bitişen başka bir mefsetet sebebiyle yasaklanmış olan fiiller. ÖRN: cuma namazı vaktinde yapılan alışveriş.Ancak ihtiyaç halinde mübah hale gelirler.HARAMIN HÜKMÜ: haramı işlemek günahdır.işleyen asi olur.kaçınan sevap kazanır.haram , helal sanılarak işlenirse günah olmaz. ancak aslında helal olan şey haram sanılarak işlense ceza hak olur.Kat'i delil ile sabit olan haramın inkarı küfürdür.*Zaruret haramları mübah kılar.- açlık/ölüm riski sebebiyle murdar et yemek.**HARAM LİGAYRİHİ için!! ; bazı alimlere göre bu çeşit haramı işleyen , fiilin kendisinden değil , beraberindeki haram şeyden dolayı günah kazanır.ÖRN: cuma vaktinde yapılan alışveriş makbuldür ancak fail günahkardır.***iyi niyet haramı helal kılmaz.****hanefilerin sonuç bağlamaları ; 3. şahısların haklarını korumaya yöneliktir.

ŞARİİN TALEBİNİN GENEL OLUP OLMAMASINA GÖRE TEKLİFİ HÜKÜMLER

1-AZİMET: şariin bütün mükellefler için baştan koyduğu genel ve tnel hükümler.- namaz kılmak , oruç tutmak.

2-RUHSAT: özür sebebi ile koyulan geçici/ ikinci hüküm.

RUHSATIN ÇEŞİTLERİ

1-HARAM İŞLEME RUHSATI:can kaybı korkusuyla haram olanı yiyip içme.hatta bu vacip olur.buna ıskat ruhsatı denir.

2-VACİBİ TERK ETME RUHSATI: hastanın/ yolcunun ramazanda orucu tek etmesi.burada söz konusu meşakkat ve özür hali ; haramı terk etme ruhsatı için olanlara nazaran faha hafiftir.

VAZİ / KURAL KOYAN HÜKÜMLER*Biri ötekisine şart/sebeup/mani olmak üzere 2 şeyi birbirine bağlayan bir hükümdür.Şarii , mükelleften talepte bulunmaz , ona yükümlülük yüklemeyiz.ancak onun bir fiiliyle ilgili koyduğu kuralı ona tebliğ eder. ÖRN: "Allah temiz olmaksızın namazı kabul etmez." ayeti.

VAZİ HÜKÜMLERİN ÇEŞİTLERİ

1-SEBEP: şariin , varlığını hükmün varlığına ; yokluğunu da hükmün yokluğuna alamet kıldığı durum.Sebeup hüküm ile uygunluk taşırısa hem illet hem sebeptir. uygunluk taşımazsa sadece sebep olur. ÖRN: ru'yeti hilal : ramazan orucu için bir sebeptir.*bazı usulcülere göre ; hüküm ile münasebeti anlaşılıp, bilinebilene illet ; bilinemeyene sebep denir.

SEBEBİN ÇEŞİTLERİ:*Bazı sebepler mükellefin gcü dahilindedir. ÖRN : kasten adam öldürme ; kısasa sebep olan ve kişinin gücü dadilinde birşeydir.**Bazıları gücü dahilinde değildir. ÖRN: güneşin batıya meyli namazın vücubu için bir sebeptir ancak kişinin elinde değildir.

SEBEBE BAĞLANAN SONUÇ AÇISINDAN :

1- TEKLİFİ BİR HÜKMÜN SEBEBİ: nisap miktarına malik olmak ; zekatın farz olması ve zekat zorumluluğunun soğması için bir sebeptir.

2-MÜKELLEFIN FİİLİNİN SONUCU OLAN BİR HÜKMÜN SEBEBİ: alım satım sözleşmesi mülkiyet hakkının kazanılması için bir sebeptir.bu tür sebepler , mükellefin fiilinin bir sonucu olan hükmün sebepleri durumundadır.!!! Bir şey ancak rükünleri ve şartları yerine geldiğinde , bir mani de bulunmuyorsa sebep olabilir.Böyle olmadığında hukuki bir sebepten söz edilemez.!!! Eğer sebep mükellefin gücü dahilinde ise ve mükellef bunu rükünleri ve şartları ile yerine getirirse ; mükellef bu sebebin sonucunu kastetmemiş bile olsa sonuç/ müsebbeb bu sebebe bağlanır. ÖRN: bir kadınla evlenen kimse ; mehir ve

nafaka hakkının bulunmayacağına dair eşiyle anlaşmış bile olsa , erkek mehir ve nafaka ile mükellef olur.

2-RÜKÜN: Bir şeyin varlığı kendi varlığına bağlı olan ve onun yapısından bir parça olan şeye denir.

3-ŞART: Bir şeyin varlığı kendi varlığına bağlı olmakla beraber onun yapısından bir parça olmayan şeydir. ÖRN: namazın sıhhati için aptes şarttır ama namazın bir parçası değildir.

ŞER'İ ŞART : ayet ya da hadislerde yer alan , bir şeyin varlığı için gerekli görülen şartlar.Şeriatın koyduğu/ nasslarda adı geçen şartlar.

CALİ ŞART: insanların kendi arasındaki ilişkilerde maslahatları gereği / ihtiyaç duydukları için ileri sürdükleri şartlar.Çoğunluk alimler bu şartları kabul eder.ZAHİRİLER ETMEZ.

CALİ ŞART 2'YE AYRILIR

1-MUALLAK ŞART: Kişini kendi tasarruf ve iradesiyle meydana getirdiği , kendi muamele ve borçlanmalarının varlığını kendisin bağladığı şarttır.ÖRN: imtihanlara başarılı olursam şu kadar sadaka veririm demek.

2-MUKATTET ŞART: Borçlanma sağlayan sözleşme ve hukuki muameleler esnasında ileri sürülen şarttır.ÖRN: bir yıl içinde oturmak şartıyla evin satışı.Kurucu şart değildir!!! Ta'liki/muallak şartın bulunmadığında kendisine bağlı kılınan şey de yoktur; ancak mukayyet şart ihlal edilse bile zorunlu olarak ona bağlı olan işlem hemen son bulmaz.

MANİ: hükmün varlığına engel teşkil eden durum.ÖRN: nifas/hayız halleri kadının namaz kılması için bir manidir.

HÜKMÜN MANİ: varis murisini öldürdüğünde mirastan mahrum kalır.mirasa sebep olan akrabalığa mani olan öldürme işlemi vardır.SEBEBİN MANİ: varlığı sebebin gerçekleşmesini engelleyen durumdur.ÖRN: nisap miktarı malı olan kimsenin , nisap miktarını aşağıya çekecek miktarda bir borcunun bulunması .

TEKLİFİ VE VAZ'İ HÜKÜM ARASINDAKİ İLİŞKİ

1-teklifi hüküm bir şeyin yapılmasını veya yapılmamasını ister ya da mükellefi bir knouda muhayyer bırakır.vaz'i hükümde ise birşey istenmez; fiil ile ilgili bir sebep şart konur.

2- teklifi hükümde kişinin yükümlü tutulduğu şey onun gücü dahilindedir.Kişinin gücünü aşan şey ona yüklenemez. Ancak Vazi hükümde hükmün konusunun kişinin gücüyle orantılı olmasına gerek yoktur.ÖRN: ru'yeti hilal. kişinin gücü dahilinde değildir.

ÜNİTE - 8 HAKİM – MAHKUMÜN FİH – MAHKUMÜN ALEYH

HÜKÜM KOYAN - HAKİM - ŞARİİ : hükmün kaynağı Allah'tır. hükümlerin kaynağı , hükümlerin idrak edilmesini temin eden yol.

*Hakiki , müstakil ve esas Şarii Allah ; mecazi , bağımlı ve ikinci derecede Şarii Hz. Peygamberdir.

**Hükmün ne ile bilinebileceği tartışmalıdır.

***Akıl , hüsn ve kübuhla alakalı tabiata uygunluk gibi özellikleri kavrayabilecek olsa da , ahirette ödül-ceza kısmı hakkında net bir bilgi edinemeyecektir.Tartışmaların çıkış noktası budur.

EŞ'ARİLER VE USULCÜLERİN ÇOĞUNLUĞUNA GÖRE ; fiillerin özünde , Şariin emir ve yasağından önce hüsün ve kubuh yoktur. hüsün ve kubuh akli değil Şer'i dir. Eşarilere göre Allah , peygambaeer göndermedikçe kullarını sorumlu tutmaz.

MU'TEZİLİLERE GÖRE ; iyilik ve kötülük fiilin aslındadır. Akıl , kendi başına iyi ve kötü fiili kavrayabilir. Allah , bir şeyi iyi olduğu için emreder ; kötü olduğu için de bir şeyi yasaklar. İlahi Ttebliğ ulaşmasa da akli olan insan Allah katında sorumludur.

MATURİDİLERE GÖRE ; fiillerin çoğunun iyi veya kötü olduğu akılla bilinebilir. Ancak bir fiilin akla göre iyi ya da kötü olması ; dinin onu emretmesini ya da yasaklamasını gerektirmez. Kişi akıyla Allahın varlığını kavrayabilir ama geri kalan hükümleri bu şekilde kavrayamayacağından onlarla mükellef değildir.

HÜKMÜN KONUSU / MAHKUM-UN FİH : mükelleften talep edilen şey ; mükellfin muhayyer bırakıldığı iki eylem-Başka bir hüküm için , sebep , şart, mani olan durum. "Namaz kılınız " hitabındaki "namaz" mahkumun fih tir.

MAHKUM-UN FİH'İN ŞARTLARI / FİLLE MÜKELLEF KILMANIN ŞARTLARI

1-Mükellef ne ile yükümlü olduğunu açık ve net bir şekilde bilmelidir.2-Mükelleften yapması istenilen fiiller , onun gücü dahilindedir.

2-Fiil insanın iradesi dışında olmamalı. İnsan ancak yapabilecekleri , yaradılış özellikleriyle çelişmeyen fiillerle yükümlü olur.

***MEŞAKKATLİ FİİLER**

1. **DERECEDE** : insanın tahammül edebileceği ve sürekli kendisine katlandığında hiçbir işine zarar getirmeyecek meşakkat. bu tür fiiller ile mükellef kılınmada hiçbir mahzur yoktur.

2.**DERECEDE** : insanın tahammül edemeyeceği , katlandığında birçok faydalı işin kesintiye uğramasına sebep olan meşakkatli fiil. islam böyle fiillerle insanı yükümlü tutmaz. Burada meşakkati ortadan kaldırmak için ruhsat devreye girer. İnsanların kendilerince böyle meşakkatli fiillere talip olmaları hoş karşılanmamıştır.

HÜKME KONU OLAN FİİLİN , İSNAT EDİLDİĞİ ŞAHİS AÇISINDAN KISIMLARI

1-**ALLAH HAKKI OLAN FİİLLER** : bir fiilde umumi olarak cemiyetin menfaati varsa. ÖRN: kamu düzeniyle ilgili hükümler.

2-**ALLAH HAKKI VE KUL HAKKI OLAN FİİLER** : hem cemiyetin hem de bireyin özel maslatının olduğu fiiller.

SIRF ALLAH HAKKI OLAN FİİLER*hiç kimse bu haklardan feragat etmeye yatkili değildir. bu hükümlerin yerine getirilmesinde olduğunun dışında kolaylaştırılmaya gidilmez.

1-**SADECE İBADET OLANLAR**: iman , zekat vb. toplumun kapsamlı faydasının temini için meşru kılınmıştır.

2-**KENDİLERİNDE VERGİ MANASI BULUNANLAR**: örn. fitır sadakası. kişi fitre vermekle Allah rızasını hedefler. fitır hem bir vergi hükmü taşır hem de o yıl oruç tutmuş olmanın karşılığında bir şükran davranışıdır.

3-**İBADET NİTEĞİLİ DE TAŞIYAN VERGİLER**: örn: öşür. öşür toprağın mal hakkının korunması yönünden bir vergidir. ancak ürünün zekatı olması yönünden de ibadettir.

4- **SADECE VERGİ OLANLAR** : haraç. müslüman olmayanlardan alına toprak vergisidir ve ibadet özelliği yoktur.

5-CEZADAN BAŞKA BİR MAKSAT TAŞIMAYANLAR : zina haddi , hırsızlık haddi. toplumun menfaatinden dolayı Allah'ın hakkı olarak nitelenirler.

6-EKSİK CEZALAR: murisini öldüren kimsenin mirastan mahrum edilmesi. ölüme karşı mahrumiyet olduğundan eksik ceza denir.

7-KENDİLERİNDE İBADET ANLAMLI OLAN CEZALAR : kefarete cezaları. kasten oruç bozana verilen ceza. bunun oruç kısmı ibadettir ama genel olarak da ceza hükmü taşır.

8-MÜSTAKİL HAK: ganimetlerin 1/5'i ve madenlerden alınan vergiler.burada insanın zimmetini meşgul eden bir hak yoktur , fakat bunlar bizzat Allah hakkı olarak vaciptir.ganimetlerin 1/5'i Allah hakkı olarak ayrılır toplumun maslatı olan yerlerde kullanılır.

SIRF KUL HAKKI OLAN HÜKÜMLER*Alacak hakkı- zararı tazmin ettirme hakkı.hak sahibi dilerse hakkında feragat edebilir.

İÇİNDE ALLAH HAKKINI GALİP OLARAK / ÇOKÇA BULUNDURAN HÜKÜMLER*Kazif/iffetli ve namuslu kadına karşı yapılan zina iftirasının cezası.bu tür iftiralar toplum düzenini ve ahlakını bozar.islam alimleri der ki ; iftira suçunda 2 hak da vardır ancak ağır basan Allah hakkıdır.bu yüzden iftira suçu tesbit edilirse mağdur hanımın suçluyu affetme , onunla sulh yapma hakkı yoktur.

İÇİNDE KUL HAKKINI GALİP OLARAK BULUNDURAN FİİLER*kasten adam öldürene verilecek kısas hükmü.bu cezada kul hakkı ağır basar bu yüzden kısas da af/tazminat ve sulh yolu açıktır.ancak ölenin yakınları kısastan vazgeçse bile devlet katile ceza verme hakkını saklı tutar.

HÜKMÜN MUHATABI/ MAHKUMUN ALEYHMÜKELLEF TUTULUŞ ŞARTLARI: Kişinin ehil olması / kendine yöneltilen hitabı anlaması gerekir.kişi emir ve yasaklarla imtihan olmaktadır. kendisine yönelen hitabı anlayamayan imtihana tabi tutulmaz.Bir insan ; bülüğa ermiş ise , söz ve davranışlarında da normal olduğu görülüyorsa , onun mükellef olduğuna hükmedilir.

EHLİYET : Kişinin dini - hukuki hükümlerle muhatap olmaya elverişliliği / muhatap olmayetisi .

ZİMMET : Kişiyi hak ve borçlara ehil kılan vasıf. günümüzde ; kanuni kişilik veya medeni haklardan istifade ehliyeti

EHLİYETİN KISIMLARI

1-VÜCUB EHLİYETİ :hak ehliyeti de denir. Dini - hukuki hak ve borçların doğmasına elverişlilik hali. Akli - bedeni durumu ne olursa olsun ; sağ doğan kişinin vucub ehliyeti gerçekleşir. eda ehliyetine kıyasla donuk bir ehliyettir.

1/A : CENİN DÖNEMİ : Cenin eksik vucub ehliyetine sahiptir.cenin sadece lehindeki/yararına kabule ihtiyacı duymayan hakara sahiptir.Cenin "vasiyet - nesep" gibi hakları vardır.Ancak "hibe-borçlanma" gibi haklara sahip değildir.

1/B : DOĞUM SONRASI : Canlı olarak doğan çocuk artık müstakil bir birey , gerçek hukuki bir kişiliktir.Canlı olarak doğan çocuk bütün haklara sahiptir ve kanuni temsilisinin yerine getirebileceği borçlara da ehildir.

2-EDA EHLİYETİ*Kişinin , dinen ve hukuken muteber sayılacak tarzda davranmaya, hukuki işlem yapmaya elverişliliği. bu , kişinin aklına ve temyiz gücüne dayanır ve dolayısıyla zaman içinde gelişir.en azından müstakil olarak hareket etmeyi gerektirir.

2/A : CENİN DÖNEMİ : cenin döneminde eda ehliyeti yoktur.

2/B : TEMYİZ ÖNCES DÖNEM : 0/7 arası dönem. çocuk hala ilahi hitabı anlayacak akli seviyede olmadığından eda ehliyeti yoktur. Ancak bazı eylemler için velisi ya da vasisi mükellef olur. cezai sorumlulukları yoktur.

2/C : TEMYİZ DÖNEMİ : 7 yaşından bülüğa erene kadar olan dönem. bu yaştaki çocuğa "mümeyyiz " denir. henüz bülüğa ermemiştir ancak iyiyi kötüyü ayırt edebilir. bu yüzden "eksik eda ehliyeti" vardır. *MALİ KONULARDA :-tamamen menfaatine olan tasarruflar ; hediye- hibe vs. kabul ederken kimsenin muvafakiyetine ihtiyacı yoktur.-tamamen zararına olan tasarruflar ; geçerli değildir. hibede-vasiyette bulunamaz.-hem menfaat hem zarar içerebilecek tasarruflar ; mümeyyiz çocuk ; kanuni temsilcisinin izniyle kar ve zarara açık olabilecek tasarruflarda bulunabilir.ÖRN: kira sözleşmesi yapmak- alışveriş. temsilciden habersiz yapılan bu tür davranışlar, izin alındığında geçerlilik kazanır.**DİNİ KONULARDA : -edanın vücubu ; sorumluluk için akıllı olarak bülüğ şarttır.-edanın sıhhati ; iman ve ibadetleri sahihtir.

2/D : BÜLUĞ VE RÜŞD DÖNEMİ/MÜKELLEFİYET ÇAĞI*Kişinin çocukluk devresinden çıkıp fiilen ergenlik alametlerinin görülmesiyle ya da hükmen ergen sayılmasıyla başlar.ERgenlik alameti görülmeyen erkek/kız 15 yaşının bitmesiyle bülüğa ermiş kabul edilir.Ebu Hanefi'ye göre bu 17 , erkeklerde 18 'in sonunda geçerlidir.**Büyük meblağlı mali tasarruflar müstesna , bülüğa ermiş insanın eda ehliyeti tamdır.İman , ibadet ve diğer bütün şer'i mükellefiyetlerden sorumludur.Cezai sorumluluğu da tamdır.***Bülüğa ermiş genç ; aynı zamanda malını mülkünü kollama ve idare etme kabiliyetine sahipse REŞİT sayılır.

ÜNİTE – 9 EHLİYET ARIZALARI

EHLİYET ARIZALARI: avârızu'l-ehliyye- "Allah hakları konusunda akıl ve temyiz olmadığı sürece muafiyet; toplum hakları konusunda ise mümkün olduğunca sorumluluk yüklemek esastır."

* SEMAVİ ARIZALAR

1- Akıl Hastalığı (Cünûn) Cünûn, iyi ile kötüyü birbirinden ayıran, işlerin neticesini idrak eden zihin kuvveti ve muhakeme kabiliyetinin bozulması halidir.Bu kimseler "mecnun" olarak adlandırılırlar. Mecnun, haksız fiillerinden sorumludur. bir başkasının malını telef etmesi durumunda onu tazmin etme mecburiyeti vardır. Akıl hastalığı ehliyete etkisi bakımından devamlı ve geçici olmak üzere ikiye ayrılır: -Devamlı olan akıl hastalığı (mecnun-ı mutbik): Bu, mükellefin bütün vakitleri kapsayan delilik halidir. Hastalık sürekli olduğundan ehliyeti tamamen ortadan kaldırır. Eda ehliyeti bakımından bunlar gayr-i mümeyyiz çocuk gibidirler.

-Geçici akıl hastalığı (Mecnun-i gayr-i mutbik): Sara gibi nöbetler halinde gelen hastalıktır. hastalık nöbetlerinin geldiği vakitlerde ehliyetsiz; diğer zamanlarda normal insanlar gibi kabul edilirler. Akıl hastaları, hastalıkları devam ettiği süre ibadetlerle yükümlü değildir. istihsan yoluyla.. -arıza hali, bir gün ve bir geceyi geçtiğinde namaz; bütün Ramazan ayını kapsadığında oruç; bütün yılı kapsadığında da (Hanefi mezhebine göre) zekat yükümlülüğü hastanın üzerinden düşecektir. -Ebu Hanife ve Ebu Yusuf'a göre, tanımlanan süreler dolmadan hastanın iyileşmesi halinde bu süre zarfında vakti geçmiş olan ibadetleri kaza

etmesi gerekir. -mecnun'nun ; Velisi izin dahi vermiş olsa, akıl hastasının sözlü tasarrufları, ikrarları ve akitleri muteber değildir.

2- Bunama (Ateh) -matuh : Sözlere birbirini tutmayan, bazen akıllı bazen deli gibi konuşan ve davranan, idrak ve anlayışları kırıltı insan. çoğunlukla yaşlılarda görülmekle birlikte, çocuklarda da görülebilir. bunak, eksik eda ehliyetine sahiptir. -Bunak, sözlü tasarruflarında mümeyyiz çocuk hükmündedir. -Bunağın, ibadet yükümlülüğü yoktur; ancak eda ettiği ibadeti sahih olur. -Bunağa bedenî ceza uygulanmaz; mali yönden sorumlu olur. Bu nedenle bir şeye zarar vermesi halinde onu tazminle yükümlü olur. -Bunak da, mecnun gibi mahcur kabul edilir.

3- Hayız ve Nifas -Gerek oruç gerekse namazların bu halde iken edası sahih değildir. Kazası nassla sabit olduğu üzere ancak bu hallerden temizlenmekle mümkün hale gelir. Temizlik hâsıl olduktan sonra oruç kaza edilir; namazın ise birikmesinden dolayı kazasında güçlük olması nedeniyle Şâri tarafından affedilmiştir.

4- Uyku (Nevm) ve Baygınlık (İğma) -İbadetlerin edasını geciktirmeyi mümkün kılarsa da kişiden yükümlülüğü düşürmez. Dolayısıyla kişi uyandığında, vakti geçmiş olan ibadetlerini kaza etmesi gerekir. Uyuyan kimse, birinin üzerine düşer ve onu itlaf ederse diyetini verir. - Bayılmaksa; sahibinden çıkan sözlerin hükmünü geçersiz kılar. Çok uzaması halinde bu kişiden namaz yükümlülüğü kalkar. Uyku ve bayılma, kişinin düşünme ve temyiz melekelerini ortadan kaldıran hallerdir. -Uyur-gezer olanlar ve bitkisel hayat yaşayanların eda ehliyetleri hiç yoktur; hiçbir hukuki muameleleri geçerli değildir. *Hastalık (Maraz) Hastayı aciz duruma düşürse de aklını ihlal etmediğinden ötürü gerek Allah gerekse kul hakları konusunda ehliyeti yok etmez. *Unutma (Nisyan) Bu hal, ne vücup ne de eda ehliyetini ortadan kaldırır. Kişi unutarak başkasının malına zarar verirse, tazmin eder. *Allah haklarında ise unutmanın iki özelliği vardır: -Unutmanın mazeret sayıldığı durumlar: kişi, unutarak orucu bozacak bir fiilde bulunsa, günah işlemiş olmaz. -Unutmanın mazeret sayılmadığı durumlar: bu şartlardan birisi bulunmadığında unutma geçerli bir mazeret sayılır. 1-Unutana, yaptığı işi hatırlatacak bir durumun bulunması 2-Unutarak işlediği fiile onu sevk eden bir şeyin bulunmaması -namaz kılmakta olan birisi, unutarak yer veya konuşursa namazını bozmuş olur. Bir kişi, unutsa ve namaz kılmazsa, o namazın yükümlülüğü üzerinden düşmez; kaza etmesi gerekir.

*MÜKTESEP ARIZALAR

1- Sarhoşluk (Sükr) : akli işlemez hale getirir; temyiz kudretine engel olur. -Ebu Hanife'nin tanımına göre, uyuşturucu bir madde olarak erkek ve kadını ayırt edemeyecek kadar şuurunu yitiren kimse sarhoştur; bu derecede sarhoş olmayan kimse ise normal insanların hükmüne tabi olur. -Bazı İslam hukukçularına göre nasıl meydana geldiği önemli değildir. Kişinin temyiz gücünü ve akli melekelerini kaybetmesidir VE eda ehliyeti ortadan kalkar. Bu nedenle sarhoşun, hibe, alım-satım, köle azadı gibi tüm sözleşmeleri ve hukukî işlemleri geçersizdir. -Bazı alimlere göre ise; 1-haram olmayan yoldan sarhoşluk : Susuzluktan ölmek üzere olan kişinin içki içmesi ; içtiğinin sarhoş edeceğini bilmemesi gibi... Bu kimse baygın hükmündedir. Kendisine ceza uygulanmaz , tasarrufları kabul edilmez. Edasında soruluk yoksa ayıldığında ibadetlerini kaza eder. 2-haram yoldan sarhoşluk : sarhoş edeceğini bile bile içki içmek... bu kişinin mükellefiyetinin ortadan kalkıp kalkmayacağı ihtilafıdır. - Sarhoşun Fiillerinden ve Akitlerinden Sorumlu Tutulacağı :Bu

görüş, Hanefiler, bir kısım Şafiiler ve Malikîlerin çoğunluğu tarafından kabul edilmiştir. Sarhoş, üzerine farz olan dinî vecibeleri vaktinde yerine getirmemesinden dolayı günahkâr olur. Boşama, alım-satım gibi tasarrufları geçerli kabul edilir. -Sarhoş olan kimsenin; sarhoşluk, “suç, suçu meşrû kılmaz” ilkesi gereğince, ceza için hafifletici sebep kabul edilmez.

- Ne Söylediğini Bilmeyen Sarhoşun Akitlerinin ve Fiillerinin Muteber Olmayacağı : Bu görüş, Ahmed b. Hanbel ve İmam Malik tarafından savunulmuş olup, bir görüşe göre İmam Şafiî de bu görüşü benimsemektedir. akitlerde rıza esastır. Dolayısıyla sahih iradesi olmayan kimseden sadır olan sözleşmeler geçersiz olduğu gibi, kendisine ceza da uygulanmaz. kısas, had gibi cezalar uygulanmaz.

2- Karşı Konulamayacak Tehdit (İkrah) : Zorlayanın (mükrih), yaptığı tehdidi yerine getirebilecek güçte olmaması halinde ikrah hukuken dikkate alınmaz. -İhtiyar : bir şeyi yapip yapmama hususunda bir tercihte bulunmak. -‘ikrah’ ve ‘rıza’ birbirine zıt şeylerdir. Şayet bizzat arzulararak yapmışsa, o ihtiyar ‘sağlam’; iki zarardan daha hafif olanına katlanmak için yapmışsa o ihtiyar ‘fasittir.’ -İkrahın olduğuna hükmedilebilmesi için : • Mükrih (tehditte bulunan kişi) ne ile tehdit ediyorsa, onu yapmaya kadir olmalıdır. • Mükreh, tehdit edildiği şeyden ötürü korkmalı ve işlediği fiili bu korku ile yapmalıdır. • Mükrihin tehdit ettiği şey, mükrehin mal veya canına ya da bir yakınına zarar verici bir şey olmalıdır. • Mükrehin, tehdit edildiği fiil yasak ve kendisini külfet altında bırakacak bir fiil olmalıdır. -Bazı İslam hukukçularına göre ikrah: herhangi bir şahsın başkasını kaçınıp istemediği bir işe yapmaya kadir olacağı bir tehdit ile zorlamasıdır.”

*İkrahın Çeşitleri :Hanefiler’e göre ikrah, kuvveti ve etki derecesi bakımından iki çeşittir.

a-İkrah-ı mülcî: Ölümle ya da bir uzvun kesilmesiyle tehdit böyledir. Bu şekilde bir zorlama iradeyi ifsat eder ve rızayı yok eder.

b-İkrah-ı gayr-i mülcî: Hapis ya da bağlamak gibi tehditler bu kısma girer. Bu zorlama, iradeyi ifsat etmez.

*İkrahın Ehliyete Etkisi -İkrah ister tam ister nakıs ikrah olsun ehliyeti tamamen yok etmez; hitabın düşmesini de gerektirmez. Zorlama, zorlanandan ilahi hitabı düşürmez.

*İkrahın Söz ve fiillere Etkisi -Mükrihin zorladığı şey ‘ikrar/itiraf’ türündense, ikrah ister tam ister nakıs olsun, bu ikrar batıl kabul edilir. Yani bir kimse, bir borç, evlenme ya da boşama ikrarında bulunmaya zorlanmış olsa bu ikrar, hukuken geçersizdir. -İkrahın konusu, alım-satım, kira vb. sözleşme yahut da hukuki işlemlerse, ikrah ister tam ister nakıs olsun, tasarrufu batıl değil; fasit kılar. Ancak Hanefiler ;tam ikrah altında dahi olsa geçerlidir. evlenme, boşama köle azadı, yemin vs. bu türdendir. -İkrahın konusu fiil türünden bir şeyse (birini öldürmeye zorlanma gibi), hüküm ikrahın ve fiilin türüne göre değişir: • İkrah, gayr-i mülcî ise, bu fiilin işlenmesi caiz olmaz. Fiil işlendiyse fiile bağlanacak sonuçlar ikrahta bulunana değil, fiili işleyene bağlanır. • İkrah mülcî ise bu durumda üç çeşit fiil söz konusu olabilir.

a. Mükrehin yapması vacip olan fiiller: domuz eti yemeye zorlanmış olup, bunları yapmadığında ölümle tehdit edilmişse, kişi başkaca bir korunma yolu olmadığında, bunları yaparak canını korumalıdır. bunları yapmadığı için öldürülürse, kendisi günahkâr olur.

b. Mükrehin yapması mubah olmakla birlikte, tehdit edildiği duruma karşı sabredip, istenileni yapmadığında sevap kazanacağı fiiller: Kişinin Allah'ı inkâr etmesi, dini alaya alması gibi. Böyle bir fiile zorlanan kişinin (kalbi imanla dolu olmak şartı ile) bu fiili işlemesi caizdir. -Ayrıca âlimler, Ramazan orucunu bozmaya, farz olan namazı terk etmeye ve başkasının malını telef etmeye zorlanma hallerini de bu çeşit zorlanmaya dahil ederek değerlendirmişlerdir.

c. Mükrehin yapması hiçbir şekilde caiz olmayan fiiller: Haksız yere cana kıyma, can kaybına yol açacak şekilde dövme, zina gibi fiiller ... kişi canını kaybetme ile karşı karşıya dahi olsa, bu fiilleri işlemesi caiz değildir. -Fakihler, bu çeşit fiili işleyen kişinin günahkâr olacağı konusunda görüş birliğinde olmakla beraber, bu çeşit bir fiilin dünyevî cezayı da gerektirdiği noktasında ittifak etmişlerdir. Ancak bu cezasının mükrehe mi yoksa mükrihe mi verileceğine dair farklı görüşler oluşmuştur. • Malik, Ahmed b. Hanbel, Şafii ve Züfer'e göre, bu fiile uygulanması gereken ceza kısastır. Çünkü haksız yere ve kasten masum cana kıyan mükrehtir(zorlanan); o halde kısastan muaf olamaz. • Ebu Hanife ve Muhammed b. El-Hasen'e göre ise, kısas, mükrihe(zorlayan) uygulanır; mükrehe ise(zorlanan), caydırıcı olması açısından ta'zir cezası uygulanır. • Ebu Yusuf ise, mükrihin(zorlayanın) diyet ödemesi gerektiğine hükmetmiştir. Özet olarak: -Bazen, yapılması yönünde baskıda bulunulan şey, haram olabilir; kişi zoraki dahi yapmış bulursa günah işlemiş sayılır (Zina etmek, zorla öldürmek gibi). -Bazen, zorlanılan şeyin yapılması farz olabilir; yapılmadığında günah işlenmiş olunur (İçki içmek, murdar hayvandan yemek gibi). -Bazen ise zorla yaptırılmak istenilen şey ruhsat olabilir; zorlanan kişi zorlandığı şeyi yaparsa günahkâr olmaz, yapmayıp dayanırsa da sevap kazanır (İslam'dan çıkmayı gerektiren inkâr lafzı söylemek gibi).

3- Hata : fiil veya sözün, fail veya söyleyenin iradesine aykırı olarak oluşmasıdır. Örneğin, oruçlu kimsenin mazmaza ederken (ağızına su alıp boşaltırken), boğazına su kaçması böyledir. Hanefilerden bazılarına göre hata, fiili iptal eder. Dolayısıyla ibadette hata edildiyse ibadet batıl olur. Ancak bazı fakihler ise ; hatanın işlenen günahı kaldıracağı yönünde fetva vermişlerdir ve onlara göre bu hata, tasarrufu da iptal etmez.

*Hatanın çeşitleri

a-Fiilde hata : fiilin kendisinde işlenmiş hata.ÖRN: başka bir kelimeye niyetlenip de ağızadn talak kelimesinin çıkması.

b-Kasıtta hata : fiili , failn maksadına uygun olarak meydana gels de , hatanın kastın kendisinde var olduğu durumlar.ÖRN: avcının; av hayvanı sanarak nişan alması ve insan olduğunu anlaması.

c-Takdirde hata : doktorun her türlü tetkiki yapıp da yanlış teşhiste bulunması.hasta böyle bir yanlış tedaviden ölse ceza almaz. zarar verme kastı yoktur.

4- Harcamalarda Tedbirsizlik (Sefeh) -Sefeh, sözlükte "hafiflik, hareket"-Terim olarak manası ise ; akıl mevcut olduğu halde, malda dinin/şer'in ve aklın gereklerine aykırı şekilde tasarrufta bulunmaktır.-sefi : Malını yersiz sarf eden, masraflarında haddi çok aşan, servetini israfı kaybeden adam. Sefih, tam ehliyet sahibidir ve bütün mükellefiyetlere muhataptır.

*Sefih olarak buluşa eren kimseye malını teslim etmek -Zahiriler dışındaki tüm fakihler, çocuğun sefi olarak buluşa ermesi halinde malının kendisine teslim edilmeyeceği

konusunda ittifak halindedir. -Zahirilere göre ise, akıl başında olarak buluğa eren herkese malı teslim edilir; çünkü onlara göre rüşt, akıllı başında olarak buluğa ermektir. -bazı âlimler, sefih olarak buluğa eren bu kimselere reşit oluncaya kadar mallarının teslim edilmemesi gerektiğine hükmetmişlerdir. Bu görüşün delilleri şunlardır: • Buluğa erdikten sonra kişiye malının verilmesi, rüştünden emin olmaya bağlıdır. Rüşt yoksa malının teslim edilmesi caiz değildir. • Sefeh, malının verilmesine mani olunması hükmü bakımından delilik ve bunaklık gibidir. Delilik ve bunaklık kişi kaç yaşına gelirse gelsin malının teslim edilmesine engel haller olduğuna göre, sefeh de böyle olmalıdır. -Ebu Hanife'ye göre 25 yaşına kadar beklenir. Kişi bu yaşa ulaştığında, rüşt olsun ya da olmasın malı kendisine verilir. kişinin bu yaşa kadar edindiği tecrübesi rüşt açısından yeterli görülmelidir. Bu görüşün delilleri ise şunlardır: • Bazen buluşun ilk zamanlarında kişilerden sefeh gitmeyebilir; kişinin yaşı 25'e ulaştığında, en azından tecrübe yoluyla, kişi rüşt elde etmiş olur. • Kişiye malının verilmemesi ya eğitmek içindir; ya haram fiil olan israfa mani olunması içindir; ya da nassla sabit olmasından dolayıdır. Oysa 25 yaşına kadar rüştünden emin olunmamışsa bunun eğitim açısından bir anlamı yoktur. 25 yaşına gelmiş olan bir kimsede, tam manasıyla bulunmasa da, bir nevi rüşt vardır.

*Sefihin hacri -sefeh aslı (kişinin sefih olarak buluğa ermesi) olsun; ya da sonradan olsun fakihler sefehin/savurganlığın hacr sebebi olup olmadığını tartışmışlardır. -Cumhurun bu konudaki görüşü, sefehin hacredilmesinin gerekli olduğu yönündedir. Bu görüşün delillerini aktarmak gerekirse:

- Cumhur, konuya toplum menfaatleri açısından yaklaşır. • "...velisi aladette yazdırsın." ayeti sefih üzerinde velayetin bulunduğunu; dolayısıyla hacr altına alındığını gösterir. • Malı israf etmesinden dolayı küçük çocuk hacr altındadır. Aynı durum sefih için de geçerli olduğuna göre, sefih de hacredilmelidir. • Sefihin hacredilmesi, toplumun muhtemel zarardan korunması sağlar.

- Ebu Hanife ve Zahirilerin görüşü ise insanın sefeh sebebiyle hacr altına alınamayacağıdır. -Bu görüşün delilleri şöyledir: Ebu Hanife konuya şahsî hürriyetler açısından yaklaşır. • Sefih, ehliyet sahibidir ve dolayısıyla şerî hitaba muhataptır. kişi, kullara olan borcundan dolayı gerekirse hapsedilebilir. • Kişinin akıllı başında olarak buluğa ermesi ile ehliyet ve şahsiyeti tamamlanmış olur. Bu durumdaki bir insanı hacretmek, onun şerefini düşürmek demektir. • hür ve akıllı başında bir kimseyi mahcur kılarak hayvan ve cansız varlıklarla beraber tutmada daha büyük zarar vardır. Bu nedenle o mahcur değildir; tasarrufları muteberdir." -İmam Muhammed, sefeh bulunduğu hacredilmesinin gerekli olduğunu söylerken; Ebu Yusuf, hâkimin hükmüyle hacrin sabit olacağını söyler.

*Sefihin hak ve sorumlulukları

-Dinî borçları: Sefih, dinî ibadetlerle mükelleftir.

-Haksız fiilleri ve suçları: Haksız fiillerinden mesuldür; telef ettiği malları tazmin etmek zorundadır.

-Hukukî muameleleri: Sefihin, hacredilmeden önceki tasarrufları reşit kimselerin tasarrufları hükmündedir. tasarruflarda sefih, mümeyyiz çocuk gibidir. tasarrufları, kendisi için, hem faydalı hem zararlı ise velisinin iznine bağlıdır. Tamamen zararlı tasarrufları, hükümsüz yani batıldır. Kendisi için tamamen yararlı olan tasarrufları ise sahihtir.

5- Bilgisizlik : Kişinin, bilmesi gereken şeyi bilmemesi hali, “cehl (bilgisizlik)” gerekli olan şeyleri bilmemek müktesep, yani kişinin katkısı bulunan ehliyet arızalarından sayılmıştır.

*Özür kabul edilip edilmemesi yönüyle cehil üç kısma ayrılır:

a-Özür/Mazeret sayılmayan cehil: Allah’ı, O’nun tek olduğunu bilmemek bu gruptandır. Çünkü kâinat Allah’ın varlığına delalet eder Kur’an nassı ile kesin olarak haram kılınmış bir şeyin helal olduğuna inanma; özür kabul edilmez.

b-Ceza ve kefaretlere düşmesi hususunda şüphe ve mazeret sayılan cehil: Örneğin, maktulün iki velisi bulunsa, bunlardan biri katili affettiğini söylediği halde diğeri bu aftan haberi olmaksızın kısas uygulasa, katili öldüren veli kısasa tabi tutulmaz.

c-Mazeret sayılan cehil: Vekil ile müvekkil arasında bulunan, vekil tayin etme, vekillikten azletme durumları buna örnektir.

d-İslam ülkesinde cehalet: Kitap, sünnet ve icma ile sabit şerî hükümlere İslam diyarında yaşayan Müslümanlarca -bilgisizlik gerekçesiyle- muhalefette bulunamaz; burada cehalet özür sayılamaz. -İmam Şafii, İslam ülkesinde yaşayan hiç kimse için cehaletin mazeret sayılmadığı (zımmiler de dâhil) şerî hükümlere “ammenin ilmi” adını verir. Beş vakit namazın kılması, Zinanın, hırsızlığın yasak olması bu gruba giren hükümlerdir. Günümüz hukukunda olduğu gibi, uyuşturucu maddenin yasak olduğunu herkesin bilmesi gerekir; ilgili kanunu bilmemek bu konuda mazeret kabul edilmez. 5-İslam ülkesi olmayan memleketlerde (darü’l-harp) cehalet; bu bölgelerde İslamî hükümler hakkındaki cehalet fakihlerin çoğunluğuna göre mükellefiyeti kaldıracak derecede kuvvetlidir. Çünkü bulunduğu konum itibarıyla bu hükümlere ulaşamamıştır; bundan dolayı üzerinden yükümlülük düşer.

ÜNİTE 10 KAYNAKLARDAN HÜKÜM ÇIKARMA (İSTİNBÂT) METODLARI

-Lafzî delillerden maksat: Kur’ân ve sünnet metinleridir. -Fıkıh usulünde örnekler, kuralları tespit veya ispat amaçlı olarak kullanılmaktadır.

A- KONULDUKLARI MANA BAKIMINDAN LAFIZLAR

1- HÂSS : Tek başına, bilinen bir mana taşımakla birlikte, sınırlı sayıda varlığa delalet eden lafız demektir.

-bir lafzın hususî (özel) anlam taşıması için :

a-eşsesliler gibi birden çok anlam taşımaması ve

b-lafzın delalet ettiği varlığın sınırlı olması gerekir.

• Özel isimler, birçok kimseye ad olarak konulmakla birlikte, bunlardan bir tek fert kastedildiği için;

• Cins isimler ile nev’ isimleri, o ismi taşıyan bütün varlıklara delalet ediyor olsalar bile, bu isimler zikredildiğinde o varlıkların hepsi kastedilmediği için;

• Sayı isimleri, sınırlı sayıda varlığa açıkça delalet ettiği için;

• Mana isimleri ise belirli birer kavramlara delalet ettiği için hâss lafız olma özelliği göstermektedir. -Emir ve nehiy lafızları ile hâss lafızlardan cins ve nev’ isimlerinin mutlak veya mukayyet kullanımları hâss lafızlar grubunda yer almaktadır. -Hâss lafızlar genellikle tek kelime olmakla birlikte, emir ve nehiy lafızları gibi cümleden de oluşabilmektedir.

*Hâss'ın Hükümü -Hâss lafızlar, konuldukları manalara açık ve net olarak gösterirler. Bu sebeple hâss'ın hükümü, taşıdıkları mananın değiştiğini gösteren bir delil bulunmadıkça, kesin (kat'î) dir.Hâss'ın kat'iliği konusunda bilginler arasında ittifak vardır. ÖRN: müdâyene ayeti - iki şahit bulundurunuz (Bakara, 2/282) yemin kefâretiyle ilgili olan ayet.... (Mâide, 5/89)-Hâss lafızlar manaya kat'î olarak delalet ettiği için belirtilen sayılarda artırma ve eksiltme yapılamaz. -Delil bulunduğu zaman ise, hâss tevîl edilir ve lafız kendi manasından çıkarılıp delilin gösterdiği manaya çekilebilir. Buna hâss'ın tevili denir. Hanefilere göre her ne kadar hadiste kırk koyunda bir koyun verilmesi öngörülmüş ise de fakirin ihtiyacını koyunun karşılamadığı durumlarda, ihtiyaç koyunun kıymeti ile de karşılanabilir. - Hanefilere göre kıyas ve âhad hadis zan ifade ettiği için, hâss'ın kat'iliğini yok edecek kuvvette değildir. Bu itibarla mesela Ebu Hanife ve Muhammed eş-Şeybânî namazda rükû ve secdede tadil-i erkanı farz görmezler. -Ebu Yusuf ve İmam Şâfiî'ye göre ise hâss lafzın, her ne kadar kesinlik ifade etse bile, beyana ihtimali vardır. bu iki imama göre tadil-i erkan üzere rükû ve secde yapmak farzdır. -Her ne kadar hâss lafızlar kat'î anlam taşısa da fakihler ihtihat yaparken, değişik sebeplerden dolayı o hâss lafzı terk edip başka delile yönelebilirler. Hanefilere göre mehir bizzat akdın kendisine bağlıdır. Malikilere göre ise mehir aktin varlığıyla değil, ya gerdeğe girilmesiyle veya mehrin açıkça zikredilmesiyle gerekli olur.

*Hâss'ın Çeşitleri

A.MUTLAK VE MUKAYYET

1- Mutlak, cinsinin içine giren bir ferde veya fertlere tayinsiz ve şümulsüz olarak delalet eden lafızdır. mutlak, cins ismin delalet ettiği fertlerin hepsi kastedilmeden (şümulsüz), içlerinden her hangi birini veya bir kısmını (tayinsiz), yine her hangi bir kayıtle daraltıldığına dair delil bulunmadan gösteren lafızdır. ÖRN : "Defter al" İSTEĞİ !!!

2 - Mukayyed, cinsinin içine giren bir ferde veya fertlere tayinsiz ve şümulsüz olarak delalet etmekle birlikte, bir vasıf, bir hal, bir şart ve bir gaye gibi her hangi bir kayıtle daraltılmış lafızdır. ÖRN : "kareli defter al" İSTEĞİ !!!!! mutlak lafızda cins ismin delalet ettiği "her hangi biri veya bir kısmı" kastedilmekte iken, âmm lafızda ise bu fertlerin "hepsi/tümü" kastedilmektedir. !!! "sınıftaki sıraları çıkar" İSTEĞİ : âmm lafız olur. "sınıftan bir sıra çıkar"mutlak, "sınıfın sağ tarafındaki sıralardan birini çıkar" mukayyed, "öğretmen masasının önündeki sırayı çıkar" muayyen lafızdır.

3. Mutlak ve Mukayyed'in Hükümü - Mutlak bir kayıt ve şarta tabi tutulmadan olduğu gibi anlaşılır ve ona göre tatbik edilir. Bunun kuralları :

a. Mutlak olarak yer alan lafız, kayıtlanmış olduğuna dair delil bulunmadıkça mutlak olarak cereyan eder. (Bakara, 2/185) ayetinde : günler" lafzı, "peş peşe" veya "ayrı ayrı" tutulacağı kayıt altına alınmadan mutlak olarak kullanılmıştır.

b. Bir nassda mutlak olarak gelmekle beraber, kayıt altına alındığına dair delil bulunduğu, bu kayıt dikkate alınır. (Nisa, 4/11) ayetinde : vasiyet...kelimesi belirli bir miktar kaydı taşımadan mutlak olarak gelmiştir. Fakat ayet dışında araştırma yapıldığında Hz. Peygamber'in vasiyeti malın "üçte biri" ile sınırlandırdığı görülecektir.

c. Mutlak bir lafız yukarıdaki örneklerde olduğu gibi açıkça (sarahaten) kayıt altına alınabildiği gibi, delalet yoluyla da kayıt altına alınabilir. Bu kayıt da yerine göre zaman, söz sahibinin hali, örf ve âdet gibi faktörler olabilir.

****Mukayyed'in hükmü, sahip olduğu kayıt üzerine cari olup, kayıt ve şartı ne ise ona göre tatbik edilmesidir. Buna göre bir nassda mukayyed olan bir lafız başka bir nassda mutlak olarak gelmemişse, mukayyed'in haline göre amel edilir .-Bunun kuralları :**

a. Mevcut kaydın kaldırıldığına dair delil bulunmayan mukayyed taşıdığı kayda göre muamele görür. : -Mücadele, 58/4 zihar kefaretinde parça parça oruç tutulması kefaret borcunu düşürmediği gibi, cinsel ilişkiden sonra tutulan oruç da -peş peşe olsa bile- bu mükellefiyeti düşürme bakımından geçerli olmaz.

b. Taşıdığı kaydın kaldırıldığına dair delil bulunan mukayyed'e ise, artık mutlak hale gelmiş olduğu için, mutlak lafızlar için geçerli olan hükme tabi olur.

4. Mutlak'ın Mukayyed'e Hamli Haml : taşımak. Terim olarak : haml bir lafzın anlamını veya kullanımını başka bir lafza taşımak ve lafzı bu taşınan duruma göre anlamak ve yorumlamak demektir. Diğer bir açıdan durum, mutlak ile mukayyed'in bir hükmü açıklama hususunda birleşmeleri durumudur. -Fakihler, her lafzın taşıdığı anlama ayrı ayrı mı delalet edeceği, yoksa mutlak lafzın mukayyed'e hamledilerek, onun gibi mi yorumlanacağını tartışmışlardır. buna göre :

a. Ortak olan mutlak ve mukayyed lafız hükmün sebebinde bulunuyor ve hüküm her iki nassda da aynı ise, Hanefilere göre mutlak mukayyed'e hamledilmez, diğer fakihlere göre ise hamledilir. -Hanefilere göre mutlak mukayyed'e hamledilmeyip, rivayetlerle ayrı ayrı amel edildiği için, yol vb. şeylerde ortak olsun olmasın komşuya şuf'a hakkı tanınır. Diğer fakihlere göre ise mutlak mukayyed'e hamledilir ve ancak yol vb. şeylerde müşterek ola komşuya şuf'a hakkı tanınır.

b. Ortak olan mutlak ve mukayyed lafız hükmün kendisinde bulunuyorsa, hükmün ve hükmün dayandırıldığı sebebin bir veya farklı olmasına göre farklı kanaatler oluşmuştur.

1. Hüküm ve sebep aynı ise ittifakla mutlak mukayyed'e hamledilir. Çünkü hüküm ve sebep bir ise mutlak ve mukayyed arasında anlam farklılığı düşünülemez. Bu sebeple bu gibi yerlerde mutlak mukayyed'e hamledilmediği takdirde, kendisiyle amel edilemeyeceğinden ilgili kayıt nesh edilmiş olur.

2. Hükümler ve sebepler farklı ise ittifakla mutlak mukayyed'e hamledilmez. Çünkü böyle bir durumda iki nass arasında bir bağın bulunmadığı açıktır. Bu sebeple her bir nassın ait olduğu meselede ayrı ayrı amel edilir.

3. Hükümler farklı, sebepler aynı ise ittifakla mutlak mukayyed'e hamledilmez. Çünkü sebep aynı olsa da hükümlerin ayrılığı, uygulamanın farklılığına delalet eder. Bu sebeple hükümleri birleştirmeye mahal yoktur.

4. Hükümler aynı sebepler farklı ise Hanefilere göre mutlak mukayyede hamledilmez, diğer fakihlere göre ise hamledilir. Hanefilere göre bu tür ayetler arasında sebepler, başka bir deyişle konular farklı olduğu için çatışma (tearuz) söz konusu değildir. Dolayısıyla, bunlarla ayrı ayrı amel etmek mümkündür. Diğerleri ise uygulamanın aynı olduğuna dikkat ederek ikisini birleştirmeyi uygun bulmuşlardır. - Hanefilere göre ziharda mü'min olmayan bir köle de azad edilse, görev yerine gelirken, hata ile adam öldürmede mü'min köle azad etmeden görev yerine gelmiş olmaz. -Hanefiler dışındaki âlimlere göre ise hükümler (uygulama) aynı olduğu için mutlak'ın mukayyed'e hamledilmesi gerekir. Bu sebeple onlara göre her iki halde de mü'min köle azad etmek gereklidir.

B. EMİR

1. Emrin Tarifi -Emir "otorite sahibinin bir fiilin yapılmasını kesin olarak (cezm) istemesi (taleb) için konulmuş lafız" şeklinde tanımlanmıştır. iyilik yap gibi lafızlara emir; o fiilin yapılmasını isteyene âmir; kendisinden işin yapılması istenene me'mur veya mükellef; yapılması istenilen işe ise me'murun bih denir. - Emir lafzıyla muhataptan belirli bir işin yapılması istendiği için, bu lafız da hâss lafızlardan olmaktadır.

2. Emrin Siygaları

a. Hakikî (Sarih) Emir Siygaları - Bir işin yapılması, emri hazır (II. şahsa emir) ve emri gaib (III. şahsa emir) siygaları ile isteniyorsa buna hakikî (sarih) emir denmektedir.- Sarih emrin meydana gelmesi için aşağıdaki beş şart bulunmalıdır.

1- Lafızdan oluşması. fiil ve işaret yoluyla sarih emir meydana gelmez.

2- Telebin bulunması. tehdit - aczi ortaya çıkarmak (taciz) amacıyla söylenmiş emir lafızları sarih emir değildir.

3- Kesinlik ifade etmesi. Bu sebeple mendupluk veya mübahlık manalarında kullanılan emir siygaları sarih emir olmaz.

4- Emir siygası kullanılması. "Şu işi senden istiyorum" Nasslarda yer alan bu gibi ifadeler mecazen emir sayılmışlardır.

5- İsti'la (üstünlük) bulunması. amirin me'mura göre otorite bakımından daha üstün olmasıdır.

b. Mecazî (Sarih Olmayan) Emir Siygaları : -Hakikî emir siygalarının dışındaki siyga ve üsluplarla bir işin yapılması istenirse buna mecazî (gayri sarih) emir denir. -Kur'an ve sünnet nasslarında yer alan haber kipleriyle, haber verme kastedilmeyip, bir şeyin yapılması istenmişse bunlar mecazen emir olurlar.

3. Emrin Hükümü -emrin mucebi, yani gerektirdiği hüküm.

a. Vücub Arap dilinde emir siygası bir yüksek otorite tarafından gelmişse, gereklilik belirtir.

b. Nedb Emir bazı durumlarda mendupluk, bağlayıcı olmadan tavsiye ve teşvik ifade eder. Nedb ahirette sevap alma amacını da taşır.

c. İbâha Emir mübahlık, yani serbestlik de ifade edebilir. emir siygası zaten yapılacak olanı emretmek olmayıp, müsaade etmek olduğu açıktır.

d. İrşâd İrşad yol göstermek olup, dünyevi açıdan fayda sağlamayı amaçlamaktadır.

e. Tehdîd İslam hukukçuları, hem emir siygasının "vücub", "nedb" ve "ibaha" dışındaki manalarda mecazî olduğunu kabul etmişler ve karine olmadıkça, emrin diğer anlamlara çekilemeyeceğinde fikir birliğine varmışlar; hem de karine bulunduğu, emrin karineye göre anlaşılması gerektiğinde ittifak etmişlerdir. Karine bulunmadığında ise bu üç anlamdan hangisinin geçerli olduğu hususunda ihtilaf etmişlerdir.

BUNA GÖRE GÖRÜŞLERİN DAĞILIMI :

a. Karinesiz emir, me'murun bih (emredilen fiil)in "nedb" yoluyla talep edildiğini gösterir. Özel bir karine bulunmadıkça, me'murun bihin vacip olduğuna delalet etmez.

b. Karinesiz emir, me'murun bihin "mübah" olduğunu gösterir. Özel karine bulunmadıkça "nedb" veya "vücub" yoluyla talep edildiğine hükmolunmaz.

c. Karinesiz emir, me'murun bihin "vücub", "nedb" ve "ibaha" manalarına delaleti eşittir. Bu sebeple lafız -daha sonra hakkında bilgi verilecek olan- "müşterek" lafızda olduğu gibi, özel karine bulunmadıkça, her birine delaleti belirli hale gelmez.

d. Cumhura göre ise emir prensip olarak me'murun bihin "vücub"una delalet eder. Özel bir karine bulunmadıkça, emrin vücubtan başka bir manada anlaşılması doğru olmaz. Bununla birlikte şayet karine varsa, emrin, karinenin gösterdiği manaya hamledilmesi gerekir. --Emrin vücub yoluyla talebe delalet ettiğini savunan cumhurun delilleri : • Ümmetin selefi, emir siygasını vücuba ait bilmişler ve böyle istidlal eylemişlerdir. Bu husustaki ittifakları adeta "emir siygası vücub ifade eder" şeklinde bir delil kuvveti kazanmıştır. • Yüce Allah, Rasulden sadır olacak mutlak bir emre muhalefete azab tehdidi yapılmaktadır. Bu da emre muhalefetin haram olduğunu gösterir. • "Onlara 'ruku ediniz' dendiği zaman rüku etmezler"(Mürselat, 77/49) ayetinde, karinesiz olarak emre itaat etmeyenler yeriliyor. Oysa zorunluluk (vücub) olmasaydı, yerme de olmazdı.

4. Nehiyden Sonra Gelen Emrin Delaleti - Bu konuda âlimler üç gruba ayrılmışlardır:

a. Nehiyden sonra gelen emri siygası mübahlığa delalet eder. Maliki, Şâfiî ve Hanbelî mezheplerine mensup bazı hukukçulara göre...

b. Nehiyden sonra gelen emri siygası vücuba delalet eder. Bu görüş Hanefilerin çoğunluğu ile bir kısım Şafiilere aittir.

c. Nehiyden sonra gelen emir siygası ; yasak hükmünü ortadan kaldırır ve memurun bihin hükmünün yasaktan önceki haline dönmesini sağlar. Hümam'a göre...

5. Emrin Derhal Yapılıp Yapılmaması. - İslam hukukçuları emir siygasının, fevre mi, yani emredilen fiilin hemen yapılmasına mı, yoksa terâhiye mi, yani geciktirilerek sonradan yapılmasına mı delalet ettiği hususunda ihtilaf etmişlerdir. -Emrin siygası, emredilen şeyin fevren mi, yoksa terahiyen mi yerine getirileceği hususuna delalet etmez. Bu husus ancak emri çevreleyen şartlardan anlaşılabilir. Buna göre:

a. Şayet emredilen şey başka fiile imkân vermeyecek şekilde dar vakit ile kayıtlı ise, emir fevre delalet eder. Çünkü bu gibi bir durumda emrin geciktirilmesi memurun bihin bir parçasının kaçırılması demektir. Bu da eda imkanını ortadan kaldırır.

b. Şayet emredilen şey kendisiyle birlikte kendi cinsinden başka fiillerin ifasına imkân verecek geniş bir vakit ile kayıtlı ise, emrin yerine getirilmesi vaktin sonuna kadar tehir edilebilir.

c. Bir vakit ile kayıtlanmamış mutlak emirler de fevre delalet etmez.

6. Emrin Tekrara Delalet Edip Etmemesi. - Tercihe şayan olan görüş : -Emir siygası emredilen şeyin tekrarına delalet etmez. Bu delalet, emri çevreleyen karinelere çıkarılabilir. Buna göre, emredilen bir şey bir kere yapılmakla emre uyulmuştur.

C- NEHİY :

1- Nehyin Tarifi : Nehiy sözlükte fiilden el çekme ve fiili terk etme talebine delalet eden söz veya sözcüğe denir. Terim olarak ise nehiy "otorite sahibinin bir fiilin yapılmamasını kesin olarak (cezm) istemesi (taleb) için konulmuş lafız" .!!! Bu tanıma göre yalan söyleme, zinaya yaklaşmayın, öldürme gibi lafızlara nehiy; o fiilin yapılmamasını isteyene nâhî; nehyedilen şahsa menhî, nehyedilen şeye menhiyyün anı denir.

2. Nehyin Siygaları : Arapça'da nehiy siygaları da hakikî ve mecazî olmak üzere iki kısma ayrılır.

a. Hakikî (Sarih) Nehiy Siygaları : Bir işin yapılmaması, nehyi hazır ve nehyi gaib siygaları ile isteniyorsa buna hakikî (sarih) nehiy denir. Emrin tarifinde geçen şart ve vasıflar nehiy için de geçerlidir.

b. Mecazî (Sarih Olmayan) Nehiy Siygaları : Hakikî emir siygalarının dışındaki siyga ve üsluplarla bir işten uzak durulması, kaçınılması istenirse buna mecazî (sarih olmayan) nehiy denir. Bu şekilde isim ve fiil cümleleriyle yapılan nehiyeler bu gruba girer. nehyin mecazî olması, onun sarih nehyiden daha alt derecede bir yasak olduğunu göstermez. İlgili yasağı çevreleyen açıklamalar, konulan cezalar ve haram kılmak gibi ifadeler yasağın derecesinin arttığını gösterebilir.

3. Nehyin Hükümü nehiy siygası da Arap dilinde çeşitli anlamlarda kullanılmakta olup bazıları şunlardır:

a. Tahrîm Nehiy siygası bir fiili işlemenin tahrîmine, yani haram kılındığına delalet eder. Meselâ: “ Allahın haram kıldığı cana haksız yere kıymayın. ayeti.

b. Kerâhet Nehiy siygası bir fiili işlemenin kerâhetine, yani mekruh görüldüğüne delalet eder.

c. İrşad Bazı durumlarda nehiy siygası irşad, yani yol gösterme ifade edebilir. Mesela: “ - Emirde olduğu gibi, nehyde de karine bulunmadığı zaman nehyin hangi manayı taşıdığı tartışılmış olup, bu konuda farklı kanaatler oluşmuştur:

- Karinesiz nehiy, yasaklanan şeyin (menhiyyün anı) mekruh olduğunu gösterir. Bazı usulcülerin savunduğu bu görüşe göre özel bir delil bulunmadıkça sadece lafız haram-lığa delalet etmez.

- Karinesiz nehiy, yasaklanan şeyin mekruh veya haram kılınması hususuna eşit olarak delalet eder. Bu sebeple bunlardan birini tercih etmeye götürecek karine olmadıkça, bunlardan hiçbirine delalet etmez. Bu da bir kısım usulcünün görüşüdür.

- Delilin hem sübutu kat’î hem de delâleti kat’î ise karinesiz nehiy hurmet ifade eder. Delin sübutu veya delaletinden biri veya her ikisi zannî ise tahrimen mekruhluk belirtir. Bu görüş de Hanefilerin görüşüdür. Ayrıca görüldüğü üzere Hanefiler “tahrim” yerine “hurmet” tabirini kullanırlar.

- Karinesiz nehiy, yasaklanan şeyin haram olduğunu gösterir. Bu kanaat âlimlerin cumhuruna göredir. özel bir karine bulunmadıkça, tahrim dışında başka bir manaya çekilmez. Karine bulunduğunda ise nehiy lafzı karineye uygun olarak anlaşılır. -Hanefiler karinesiz nehyin delaleti konusunda cumhur ile aynı görüşe sahip olmakla beraber, haramlık gücünü azaltan bir faktörün ortaya çıkması halinde haram demekten kaçınmışlardır.

4. Nehyin “Tekrar”a ve “Fevr”e Delalet Etmesi Nehyin, nehyedilen fiilden fevren (hemen) ve sürekli olarak el çekme talebine delalet ettiğini usulcüler ihtilafsız olarak kabul etmişlerdir. Mükellef ne zaman yasaklanan iş ile karşı karşıya gelse, o işten uzak durmalıdır. Buna karşılık terk etmenin devamlı olmayacağına dair bir karine mevcut olursa, o takdirde nehiy, devamlı olarak terkin gerekliliğine delalet etmez.

2- ÂMM -Âmm, sözlükte genel demektir. Terim olarak ise âmm, tek bir mana taşımanın yanında, sınırsız sayıda varlığa delalet eden lafızdır. âmm lafız delalet ettiği fertlerin hepsini sınırsız olarak içine alan (kapsayan) lafızdır. bir lafzın âmm olabilmesi için;

(a) içine aldığı fertlerin ikiden fazla sayıda olması,

(b) delalet ettiği bütün fertleri içine alması (istiğrak) ve

(c) fertlere delaletinde bir sınırlama bulunmaması (ademü’l-inhisar) şarttır -soru veya şart edatları - ismi mevsuller- genel anlamlı lafızlar - (istiğrak) delalet eden “el takısı” taşıyan cem’i veya müfred isimler delalet ettiği bütün fertleri içine aldığı için âmm lafız olmaktadır.

-Müfred ismin istiğrak belirtmesinin delili kendisi üzerine istisna yapılmasının mümkün olmasıdır. - marife bir lafza muzaf (tamlanan) olan cem'i ve müfred lafızlar da umumîlik bildiren lafızlardandır. -nefiy (olumsuzluk) veya nehiy (yasaklama) ifadesinden sonra gelen nekra (belirsiz) lafızlar da umumîlik belirtir. -Arapça'da lafızların müfred (tekil) ve müsenna (ikil) siygaları sınırlı sayıda varlığa delalet ettiği için âmm lafız olmaz.

* Âmm'ın Hükümü Hükümü bakımından âmm lafızlar iki gruba ayrılmaktadır.

a. Tahsise uğramış âmm lafzın hükmü Hanefilerin dahil olduğu cumhur ,tahsis edildiklerine dair delil bulunmadıkça lafzın hükmünün kalan tüm fertler hakkında geçerli olduğunda ittifak etmiştir. Bu sebeple bu görüş sahiplerine "erbâbu'l-umûm (lafzın umûmuna sahip çıkanlar)" denir. cumhur, tahsise uğramış âmmın, tahsisten sonra kapsamı dahilinde kalan fertlerine delaletinin kat'î değil, zannî olduğu hususunda da ittifak etmişlerdir.

b. Tahsise uğramayıp umûmu üzere kalmış âmm lafzın hükmü Tahsise uğramayıp umumu üzere kalan âmmın, kapsamına dahil olan bütün fertlere delalet ettiğinde âlimler ittifak etmelerine rağmen, bu delaletin kat'î mi yoksa zannî mi olduğu konusunda iki görüşe ayrılmışlardır:

-Hanefilere göre âmm da -hâss lafız gibi- kat'iyet ifade eder. Dolayısıyla âmm lafzın hükmü, tahsis olunmadıkça delalet ettiği fertlerin hepsi hakkında birden sabit olur. tahsis edildiğine dair delil bulunmadıkça, onu hakikî manasından ayırmamak gereklidir. -mecaz ihtimalinin bulunması hâssın kat'îliğini etkilememektedir.

-Cumhura göre ise böyle âmmın her bir ferdine delaleti kat'î olmayıp zannîdir. Çünkü araştırmalar, bazı istisnalar dışında, âmm olan hemen her lafzın tahsis edildiğini göstermiştir. - âlimler Kur'an'daki âmm lafzın, kat'î delil olan Kur'an ile veya mütevatir yahut meşhur sünnet ile tahsis edileceğinde ittifak halindedir. Fakat bu konuda iki hususta ihtilaf etmişlerdir:

a. Âmm lafzın âhad haber veya kıyas gibi zannî bir delil tarafından tahsis edilip edilemeyeceğinde ihtilaf etmişlerdir.

-Hanefilere göre ;zayıf olan zannî delilin, kuvvetli olan kat'î delili tahsis ve tağyir gücü bulunmamaktadır.

-Cumhura göre ise yukarıda geçtiği üzere âmmın fertlerine delaleti zannîdir. Dolayısıyla zannî bir delil ile de âmm lafız tefsir edilebilir.

b. Âmm ve hâss lafızdan biri, bir hususta hükmün sabit olduğuna, diğeri ise aynı hususta hükmün ortadan kalktığına delalet ettiği zaman, bunun o hususta âmm ve hâss arasında bir çatışma (tearuz) sayılıp sayılmayacağına ihtilaf etmişlerdir.

-Cumhur bu durumda ikisi arasında tearuz bulunduğuna hükmetmez.

-Hanefiler ise her ikisinin delaletini kat'î gördüğü için, hâssın delalet ettiği ölçüde, her ikisi arasında çatışma teâruz bulunduğuna hükmederler. Bu sebeple böyle durumlarda ikisinden birinin tercih edilip edilmeyeceğini tespit için, delil ayet ise nüzul, hadis ise vürud tarihine bakarlar: - Âmm ile hâssın aynı zamanda olduğu biliniyorsa ve hâss lafız nassta âmm lafızdan sonra yer alıyorsa hâssın âmmı tahsis ettiği kabul edilir. -Hâss olan delilin zaman bakımından, âmm olan delilden sonra geldiği tespit edilirse, bu durumda hâss lafız kapsamına aldığı fertler miktarınca âmm lafzı nesh etmiş sayılır. -Âmm olan delilin hâss olan delilden sonra geldiği tespit edilmişse, o zaman da âmmın, hâssın hükmünü tümünden

nesh ettiği kabul edilir. -Şayet hâssın âmmıdan sonra veya onunla birlikte geldiği tespit edilemezse, farklılık taşıdıkları ölçüde âmm ile teâruz etmiş sayılır. Bu durumda üstün olduğu görülenin gereğiyle amel edilir. Fakat aralarında birinin üstün olduğuna karar verilemezse hiçbirisi ile amel edilmez.

****Âmm'ın Tahsîsi** -tahsîs, âmm lafzın içine aldığı bazı fertleri kapsam dışına çıkarmaktır. Böylece artık âmmın hükmü daraltılmış ve sadece geride kalan fertler için geçerli hale gelmiş olur. Tahsîs eden delile muhassıs, tahsîs olunan delile ise muhassas denir. -Âmm'ın tahsîsi konusunda Hanefîler ile cumhur farklı görüşlere sahip olmuşlardır.

a. Hanefîlerin görüşü Hanefîlere göre nesih âmm'ın hükmüne giren bazı fertleri zaman itibariyle sonradan çıkarmak, tahsîs ise bazı fertlerin âmm lafzın kapsamında bulunmadığını daha ilk başta beyan etmek, açıklamaktır. tahsîsin meydana gelebilmesi için, (1)muhassısın âmm ile birlikte aynı zamanda gelmiş olması ve (2)muhassısın bulunduğu kelimadan ayrı (müstakil) olması şarttır. -Dolayısıyla şayet muhassıs âmm'la birlikte gelmemişse, bu durumda o delil muhassıs olamaz, nâsih yani nesh eden olur. - muhassıs -istisna ifadelerinde olduğu gibi- âmm lafızdan ayrı (müstakil) olmaz ise muhassıs olamaz. Bu gibilere kasr adı verilir.

b. Cumhurun görüşü -Cumhura göre ise tahsîs, âmm olan nassa mukarin, bitişik olan veya bitişik olmayan bir delille yapılabilir. âmm ile amelden sonra varid olan delil hakkında tahsîsten değil, nesih söz edilebilir. -cumhura göre tahsîs, bir delile binaen âmmı umûm anlamından çıkarıp kapsamında bulunan bir kısım fertlere hasretmektedir. Bunu sağlayan delile muhassıs denir.

c. Muhassısın çeşitleri

1. Müstakil muhassıs -Müstakil muhassıs, âmmı ihtiva eden nassın bir parçası olmayan, ondan bağımsız bulunan tahsîs delili demektir.

-Akıl: Âmm olan lafız hakkında her hangi özel bir tahsîs kaydı bulunmasa bile, akıl yoluyla tahsîs bulunduğu tespit edilebilir.

-Örf ve âdet: Şayet âmm bir lafız il, onun kapsamına giren sadece bir kısım fertlerin kastedilmesi yönünde teamül var ise, bu âmm lafzın örfün gösterdiği kapsamda anlaşılması gerekir. !!! Alimler kavli örfün tahsîs edebileceğinde ittifak halinde olup, fiilî örfün ve âdetin tahsîs edebileceğinde ihtilaf etmişlerdir. Hanefîler ile Mâlikîler bunu caiz görürken, cumhur ise caiz görmemektedir.

-Nass: Cumhura göre ister âmm lafza bitişik olsun ister ayrı olsun her türlü hâss lafız ile âmm tahsîs olunur.

2. Gayri müstakil muhassıs -Buna muttasıl muhassıs da denir. Muttasıl delil, kendi başına müstakil bir kelam olmayıp, âmm kelamın bir parçası olarak birlikte zikredilmiş olan delildir. Muttasıl muhassısların istisna, şart, sıfat ve gaye gibi çeşitleri bulunmaktadır.

i. İstisna ile âmmın tahsîsi -istisna edatlarıyla ammin hükmünden, fertlerin bazısının çıkarılmasıyla gerçekleşir.

ii. Şart ile âmmın tahsîsi ; şart edatlarıyla da tahsîs edilebilmektedir.

iii. Sıfat ile âmmın tahsîsi -Bu nevi delil, âmmın yalnız bu sıfatı taşıdığı durumlara hasredilmesini gerektirir.

iv. Gâye ile âmının tahsîsi -Gâye bir şeyin sonu ve sınırı demektir. Gaye manası taşıyan lafızlar “hatta - ila...-Hanefîlerin dahil olduğu cumhura göre şayet gaye sınır olduğu şeyin cinsinden ise ona dahildir. Onun cinsinden değilse ona da onun hükmüne de dahil değildir.

B - MÜŞTEREK -Müşterek, iki veya daha çok manaya ayrı ayrı zamanlarda konulmuş olan lafızdır. Bu tür lafızlara Türkçe’de eşsesli lafızlar denir. -Müşterek lafızların meydana gelmesine yol açan birçok faktör vardır. Bunlardan dört tanesi şunlardır:

a. Değişik kabilelerin farklı manalar için vazetmeleri.

b. Belirli bir mana için konulmasına rağmen, daha sonra kullanıldığı bir çeşit alakaya binaen yeni bir mecaz mana kazanması ve bu mananın yaygınlaşarak “örfi hakikat” haline gelmesi.

c. Bir lafzın asıl manasından zamanla çeşitli manalar doğup, aradaki ilişki unutulup, yeni manaların da yaygınlaşması.

d. Lafzın sözlük manası yanında kazandığı terim manasının da zamanla yaygınlaşması.

Müşterek’in Hükmü -Lafızda esas olan onun müşterek olmamasıdır.-Lafzın müşterek olduğu ortaya çıktığında ise müşterekin hükmü, manalarından hangisinin kastedildiği anlaşılincaya kadar araştırma yapmak, -beyan ve araştırma yollarından biri ile- kastedilen mana ortaya çıkınca da, bu manayı kabul edip onunla amel etmektir. -Manalar arasında tercih konusunda bir takım tercih kuralları da belirlenmiştir:

a. Şer’î nasstaki bir lafız, lügat manası ile şer’î manası arasında müşterek ise lügat manasını tercih etme konusunda karine bulunmadıkça şer’î manası tercih edilir.

b. Müşterek lafzı lügat manaları arasında müşterek ise, o zaman delilin göstereceği mananın alınması gerekir.

c. Müşterekin manalarından birinin tercih edilmesini sağlayan herhangi bir karine bulunmadığı takdirde, nasıl davranılacağı konusunda üç farklı görüş ortaya çıkmıştır:

1.olumlu veya olumsuz cümlede olması da sonucu değiştirmeyip, her iki durumda da iştirak mümkündür.,

2. Hanefîlerin ve usulcülerin cumhuru ile bazı Şâfiîlere göre müşterek lafzın bir söyleyişte bütün manalarını kastetmesi caiz değildir.

3. Bazı Hanefîlere göre ise olumlu cümlelerde değilse de, olumsuz (menfi) cümlelerde müşterek lafızları, taşıdığı bütün manalarda kullanmak caizdir.

Tercih İmkânı Bakımından Müşterek

a. Tercihi Açık ve Kolay Olan Müşterek -Bu, kelam sahibinin bıraktığı siyak-sıbak, hal ve makam karineleri gibi delillerle, düşünmeye gerek kalmadan kastedilen mananın anlaşıldığı müşterek lafızdır.

b. Tercih Edilemeyen Müşterek -Mevcut karineler eşit olduğunda veya hiç karine bulunmadığında müşterek lafızdan kastedilen mana tercih edilemez ve tercih kapısı kapanmış olur.

c. Tercihi Müşkil Olan Müşterek -Manalarından her birini seçmeyi gerektirecek şekilde birbirine yakın güçte karineler bulunduğu için, ilk anda, kastedilen mananın bilinmemesi halinde, müşterek lafız -ileride detayları verilecek olan kapalı lafızlardan- “müşkil” olur.

ÜNİTE 11 KULLANILDIĞI MANA VE MANAYA DELALETİNİN KAPALILIĞI BAKIMINDAN LAFIZLAR

A-KULLANILDIĞI MANA BAKIMINDAN LAFIZLAR:

1-HAKİKAT -Hakikat, konulduğu ve tahsis edildiği manada kullanılan lafız demektir.

a. Lügavî Hakikat -Lügavî hakikat, dilde hangi mana için vaz' edilmiş ise o manada kullanılan lafızdır. Bu lafızlar duyulduğunda o dil sahipleri ilk önce bu manaları anlarlar.

b. Şer'î Hakikat -Şer'î hakikat, şâri'in dinî terim olarak vaz' ettiği manada kullanılan lafızdır. Bu lafızlar şer'î metinlerde bulunduklarında, başka bir manada kullanıldığına dair delil yoksa şer'î hakikat manasında kullanılmış olur ve şer'î manası dikkate alınır. -

ayetlerdeki"salat" lafzı lügat bakımından "dua" manasında hakikat iken, şâri' onu özel bir ibadet olan "namaz" karşılığında kullanmıştır. Buna göre "Namazı tam ve düzenli olarak kılınız" gibi ayetlerde başka manaya geldiğini gösteren delil bulunmadığı için lafzının şer'î hakikat manası olan "namaz" manasında kullanıldığı anlaşılır.

c. Örfî Hakikat -Örfî hakikat, bir lafız insanların örfünde hangi manayı kazanmış ise, o manada kullanılan lafızdır.

1) Umûmî örf, bir dili konuşanların yaygın olarak bir lafzı sözlük anlamından başka bir manada kullanmalarıdır. ÖRN: "seyyaratün" lafzı sözlükte "çok yürüyen" demek olduğu halde, umûmî örfte "otomobil" manasında kullanılır.

2) Husûsî örf, her hangi bir bölge ve ülke insanların ile ilim veya meslek sahiplerinin bir lafzı özel manada kullanmalarıdır. İlim ve meslek sahiplerinin kullanımlarında terimleşme bulunduğu için buna "istilâhî hakikat" da denir.

-Hakikat'ın Hükmü

a. Hakikat olan lafız söylenince, konulan mana sabit olur. Lafız daha önce geçen emir, nehiy, hâss, âmm manalarından hangisini taşıyorsa o manaları ifade edilmiş olur. Mesela: Bir kimsenin "aldım", "sattım", "boşadım" demesi böyledir. Bu sözlerden başka mana anlaşılmaz.

b. Hakikat olan lafız için konulan mana, bu lafızdan ayrılamaz. : Baba" kelimesi için, "bu lafız baba değildir, o manaya gelmez" denemez.Mesela: "

c. Hakikat ile mecâz çatıştığı zaman, hakikat mecâza tercih edilir. zira Mecâz karîne'ye muhtaçtır. Şayet bir söz hakikat manası bakımından bir mana ifade etmiyorsa, karîne ile mecâza gidilir. Çünkü mecâz hakikat'in halefidir. -Ancak lafız, mecâz manasının da yaygın kullanımı sebebiyle, daha önce tanıtılan "müşterek" lafızlardan olmuş ise, karîne bulunmadığında mecâz manası hakikat manasına tercih edilir.

2- MECÂZ -Mecâz, hakîkî manasının kastedilmediğini gösteren bir "alaka" veya "karîne"den dolayı konulduğu manadan başka bir manada kullanılan lafza denir. -"Alâka", lafzın hakîkî manası ile kullanıldığı mana arasında, lafzı duyan kişinin zihninde kurulan bağlantı, yani zihinsel ilişki demektir. -Zihinde kurulan bu bağlantılar : "benzerlik (müşâbehet)" "bütün-parça (küllîlik-cüz'îlik)" "sebe-sonuç (müsebbeb)" "mahalde bulunma (hulûl)" "geçmiş hal (kevnî sâbık)" "gelecek hal (kevnî lâhık)" "potansiyel taşıma (isti'dâd)" gibi ilişkiler olabilir. -Bu ilişkilerden benzerlik ilişkisine "istiâre", diğerlerine ise "mecâzı mürsel" denir. - Usulcüler ise "alaka"ya "ittisal" adını verip, "istiare" alakasına "manevî ittisal", "mecâzı mürsel" alakasına ise "sûrî ittisal" demektedir. -"Karîne"ye gelince, bu lafzın hakîkî manasında kullanılmadığını göstermeye elverişli olan "belirti" veya "delil"dir. -Bu karîneler "sözlü (makâlî)" duyu organlarıyla elde edilen "duyusal (hissî

karîne)” lafzı çevreleyen şartlar şeklinde “hâl” veya “âdet karînesi” şer’î esaslara dayalı “şer’î karîne” olabilir.

- Mecâz’ın Hükümü

a. Lafzı mecâzî manasına göre anlamayı sağlayan bir alaka veya karîne varsa, lafız hakkında mecâz mana sabit olur ve hüküm bu manaya taalluk eder.

b. Hakîkî mananın anlaşılması mümkün ise mecâzî manaya itibar olunmaz.

c. Ne hakîkî manası ne de mecâzî manası mümkün olmayan lafızlar hükümsüz (mühmel) sayılır.

d. Bir söyleyişte hem hakîkî hem de mecâzî manayı kastetmek caiz değildir.

e. Ancak bir lafzı hakîkî manayı da içine alacak şekilde mecâzî manada kullanmak mümkündür. -hakîkî mana, mecâzî mananın bir cüzünü teşkil etmektedir.

3- SARÎH -Sarîh, açık ve halis .Sarîh, ister hakikat ister mecâz olsun, çok kullanılmasından dolayı kendisi ile kastedilen mana açıkça anlaşılan lafızdır. Sarîh, işitenin düşünmesine meydan vermeden manası hemen anlaşılan lafızdır. Sarîh’lik hem hakîkî hem de mecâzî manayı içine alır. -Sarîh’in Hükümü a. Sarîh’in manası söyleyenin niyetine bakılmadan ve sözün muhtemel manaları aranmadan açıkça anlaşılabilir ve sabit olup, lafız sarîh olan manaya göre anlaşılır ve tatbik edilir. b. Sarîh karşısında delaletle itibar edilmez.

4- KİNÂYE -Kinâye, sözlükte örtmek ve gizlemek .Terim olarak kinâye, kendisinden kastedilen mana, az kullanılmasından dolayı kapalı olan lafızdır. -Usul âlimlerine göre kinâye, hakîkî mana üzerinde meydana gelebileceği gibi, mecâzî mana olarak da kullanılabilir. - Kinâye’nin Hükümü Kinâye’nin iki hükmü vardır: a. Kinâye’nin gereği, ancak söz sahibinin niyetine veya halin delaletine göre sabit olur. b. Şer’î cezalar (hudud) ve kefaretlar gibi şüphe üzerine düşen hükümler kinayeli sözlerle sabit olmaz.

B - MANAYA DELÂLETİNİN AÇIKLIĞI VE KAPALILIĞI BAKIMINDAN LAFIZLAR

- Lafzın açıklık ve kapalılık bakımından iki grupta değerlendirilmesi hususunda âlimler arasında ittifak olsa da; açık ve kapalı lafızların derecelendirilmesinde görüş ayrılığı meydana gelmiştir. - Kelamcı usulcüler , açık lafızları “zâhir” ve “nass” şeklinde iki grup; kapalı lafızları ise “mücmel” veya “müteşâbih” olmak üzere bir grub olarak sınıflandırmışlardır. - Hanefiler ise açık ve kapalı lafızları daha ince bir ayrıma tabi tutarak; açık lafızları “zâhir”, “nass”, “müfesser” ve “muhkem”; kapalı lafızları ise “hafî”, “müşkîl”, “mücmel” ve “müteşâbih” olmak üzere dört dereceli olarak sınıflamışlardır.

1 - MANAYA DELÂLETİ AÇIK OLAN LAFIZLAR

a- Zâhir -Zâhir sözlükte açık ve görünen demektir. Terim olarak , sözün sevk edilmiş amacına ek olarak, başka bir manaya da her hangi bir karîneye ihtiyaç duymadan açıkça delalet eden lafızdır. -Sözün sevk edilmiş maksadının dışında açıkça başka bir mana ifade eden bu lafza zâhir lafız denir. Yani zâhir’deki bu delalet lafzî bir delalet olup, başka bir maksada tabidir.Zâhir manası sözün sevkinin aslî gayesi değil, tâlî gayesidir. -Hanefilerin dışında kalan usulcülere göre ise zâhir, o manada anlaşılması tercihe şayan görülen lafızdır.

- Zâhir’in Hükümü

1. Aksine delil bulunmadıkça, lafızdan çıkan zâhir mana kat’î olarak sabit olup, o manaya göre amel etmek vaciptir.

2. Zâhir lafzın, taşıdığı manaya anlaşılması için delile ihtiyaç yoktur.

3. Zâhir lafız âmm lafız ise tahsîse ihtimali vardır. Delil bulununca zâhir lafız delil yönünde tahsîs etmek gerekir.

4. Zâhir lafızın te'vile ihtimali vardır. Delil bulununca zâhir lafız delil yönünde te'vil etmek gerekir.

5. Zâhir lafızın, neshi kabul edebilen amelî hükümlerden olması halinde, neshe ihtimali vardır.

b- Nass -Nass , sözlükte :yukarı kaldırılan, iyice ortaya çıkarılan, bir şeyin son haddi ve söz ... sadece tek bir manaya ihtimali olan lafza da nass denmektedir. -Terim olarak ise nass, sevk edildiği manaya, siygasıyla açık bir şekilde delâlet eden la-fızdır. - hırsızlığın ve zinanın cezasını beyan eden ayetler, hükmünü düzenledikleri konularda birer nass'tır. - Nass'lar âmm olabileceği gibi, hâss lafızlardan da olabilir.

- Nass'ın hükmü !!! Nass'ın hükmü zâhir'in hükmüyle hemen hemen aynıdır.

1. Aksine delil bulunmadıkça, nass lafızdan çıkan açık mana kat'î olarak sabit olup, o manaya göre amel etmek vaciptir.

2. Nass lafızın taşıdığı manaya anlaşılması için delile ihtiyaç yoktur.

3. Nass lafızın tahsîs ve te'vile ihtimali vardır. Fakat nass'ın te'vil edilebilme ihtimali zâhire göre daha azdır.

4. Nass lafızın, neshi kabul edebilen amelî hükümlerden olması halinde, neshe ihtimali vardır.

5. Zâhir lafız ile nass lafız arasında çatışma (tearuz) bulunsa, nass zâhire tercih edilir. - Çünkü nass lafızın manası zâhirden daha açıktır. zâhir manası sözün sevkinin aslî gayesi değil, tâlî gayesidir. Bu sebeple aslî gaye daha önceliklidir.

c- Müfesser -Müfesser sözlükte manası apaçık olan demektir. -Terim olarak müfesser, te'vil ve tahsîse ihtimal bırakmayacak şekilde tafsil ettiği manaya açıkça delâlet eden lafızdır. -Bu açıklık bizzat lafızın kendiyle olabileceği gibi, lafızın önce açıklamaya ihtiyaç duyacak derecede kapalı (mücmel) gelmesi, sonra da onun kapalılığının kat'î bir beyan ile giderilmesi suretiyle de olabilir.-Kesinlik ifade eden tefsir, ancak Hz. Peygamber zamanında mevcut olmuştur. İctihada dayanılarak yapılan sonraki tefsirler kesinlik ifade etmez. Bu sebeple Kur'ân lafız bu gibi yorumlarla müfesser sayılmaz.

-Müfesser'in Hükmü

1. Müfesser lafızdan anlaşılan açık / asla başka bir ihtimalin bulunmadığı mana kat'î olarak sabit olup, tafsil edilen o manaya göre amel etmek vaciptir.

2. Müfesser lafızın te'vil veya tahsîse ihtimali yoktur.

3. Müfesser lafızın, neshi kabul edebilen amelî hükümlerden olması halinde, neshe ihtimali vardır.

4. Müfesser lafız manaya delâlet hususunda zâhir ve nass lafızdan daha kuvvetlidir. Bu itibarla müfesser ile nass veya zâhir lafız çatışsa müfesser tercih edilir. -Hanefiler manacadaha güçlü olan müfesseri tercih ederek, özürünün ve müstahazanın vakit içinde bir abdest almasını yeterli görmüşlerdir.

d- Muhkem -Muhkem sağlam, sağlamlaştırılmış demektir. Terim olarak te'vil, tahsîs ve neshe ihtimali olmayacak derecede delâlet ettiği hükme manası açık olan lafız demektir. - dini ayakta tutan temel hükümlere veya adalet gibi fazilet prensiplerine delâlet eden yahut süreklilik ve kesintisiz devamlılık ifade eden lafız taşıyan nasslar muhkem nasslardır. -

Muhkem terimini Hanefilerin dışında kalan usulcüler, ister zannî ister kat'î olsun manası açık bulunan lafız karşılığı kullanmıştır ki, bu Hanefilerin zâhir ve nass tarimlerinin karşılığıdır.

- Muhkem'in Hükümü

1. Muhkem lafzın taşıdığı açık mana kat'î olup, o manaya göre amel etmek vaciptir.
2. Muhkem lafzın te'vil, tahsîs ve neshe ihtimali yoktur.
3. Muhkem lafız, zâhir, nass ve müfesser lafızdan biriyle çatıştığında, muhkem tercih edilir.

2 – MANAYA DELALETİ KAPALI OLAN LAFIZLAR

a – Hafi - Hafi , siygası yönünden manası açık olduğu halde , siygası dışındaki bir engel sebebiyle , kapsamında bulunan bazı fer' lafızlara manasını uygulama esnasında düşünmeye ve incelemeye ihtiyaç duyulan lafız demektir.ÖRN: hırsızlık için verilen hükmün , anlamına bakılarak yankesicilere de uygulanmasına karar vermek...

- Hafi'nin Hükümü

1. Nasstaki asıl lafzın, taşıdığı manaya delaleti açıktır.
2. Delâletinin kapalı kaldığı hususlarda, kendisiyle ancak iyice inceledikten ve derinelemesine araştırma yaptıktan sonra amel edilebilir.
3. Hafi lafızda kapalılığı gidermek için araştırma ve inceleme (akıl) yeterli olup, şâri'in beyanına ve hari' başka bir delile ihtiyaç duyulmadan da sonuca varılabilmektedir.
4. Araştırma neticesinde asıl lafzın manasının, kendilerine delaletinde kapalılık bulunan fer' lafızlarda tam olarak gerçekleştiği kanaati hâsıl olursa, bu lafzın o fertleri de kapsadığına hükmolunur.

5. Asıl lafzın manası fer' lafızlarda gerçekleşmiyorsa, asıl lafzın hükmü ona tatbik edilmeyip, ortaya çıkan neticeye uygun hüküm belirlenir.

b- Müşkil -Müşkil : karışık olan şey, gayet zor olan şey, problem .Terim olarak, kendisi ile kastedilen mananın ancak araştırma ve derinlemesine düşünme yoluyla anlaşılabilirdiği kapalı lafızdır.

* Müşkil'in Sebepleri -Bir lafzın müşkil olması (ışkâl) üç sebeple gerçekleşebilir.

1. Lafzın kendisinden doğan işkal. -Müşterek lafız, -Hakiki ya da mecaz manaya ihtimal, -Birden çok hükmü ihtiva, -Değişik kıraatler, -Dilbilgisi kuralları, -Belagat uygulamaları gibi nedenlerle işkal ortaya çıkabilir.

2- Nassların çatışır görünmesinden doğan işkal. kat'î nasslarda hakikî çatışma bulunmadığına göre zâhiren çatışır gibi görünen bu durum bir işkâl sebebi olarak karşımıza çıkar. Müçtehitler kendilerin uygun buldukları "tercih", "tahsîs", "te'vil" veya "nesh" gibi yöntemlerle işkali kaldırmaya çalışır.

3- Açıklayıcı bir beyan gelmedikçe anlaşılmayacak derecede kapalı (mücmel) olan bir lafızda bulunan kapalılığı gidermek amacıyla gelen beyanın, kapalılığı tamamen ortadan kaldırmamasından doğan işkal.

* Müşkil'in Hükümü

1. Şâri' bu lafzı bir hüküm için kullanmıştır.
2. Şâri'in bu lafızdan maksadının ne olduğunu tespit etmeye yardımcı olacak delil ve karîneleri araştırıp tetkik etmek ve tetkikin neticesine göre amel etmektir.

3. Müşkil lafızda kapalılığı gidermek için, şâri'in beyanına ihtiyaç duyulmasa da, lafız üzerinde yapılan araştırma ve inceleme yanında, bir takım haricî delillerle lafız hakkında bir kanaate varılabilmektedir.

c- Mücmel -Mücmel : toplanan, bir araya getirilen .Terim olarak , sözün sahibi tarafından bir açıklama (beyan) bulunmadan kendisi ile kastedilen mananın anlaşılmayacağı derecede kapalı lafızdır. !!! Ahkam ayetlerinin ekserisi mücmeldir. Bu lafızların kendilerine bakılarak maksat açık olarak anlaşılamamaktadır. Bu mücmelleri başta Kur'ân olmakla birlikte, genellikle Hz. Peygamber açıklamış ve vuzuha kavuşturmuştur.

** Mücmel'in Sebepleri - Müşkil ile mücmel'in sebepleri birbirine çok yakındır. Bu sebeple usul kitaplarında işkâle yol açan birçok sebep, icmâl sebepleri olarak zikredilmiştir. Aralarındaki fark ise şudur: > Kapalılığı gidermek için, karîneler veya haricî deliller varsa veya kapalılık aklî metodlar yardımıyla giderilebiliyorsa lafız "müşkil" olur, > Buna karşılık hiç karîne yoksa veya karîneler olduğu halde ortaya çıkan eşitlikten dolayı tercih yapılamıyorsa, bu sebeple söz sahibinin beyanına ihtiyaç varsa lafız "mücmel" olur.

1. Lafzın bilinen lügat manasından çıkarılıp din örfünde başka bir manada kullanılması.

2. Birbirine eşit birden fazla manaya gelip bunlardan hangisinin kastedildiğini belirleyen karîne bulunmaması.

3. Lafzın garib lafızlardan olması. -Garib lafız, manası açık olamayan, kullanılmasına alışık olunmayan ve yabancı bulunan lafızdır. Bu garib lafızların beyanı daha çok karinelerle manası zâhir olan nasslar ile klasik edebî şiirlerdir.

** Mücmel'in Hükümü Mücmel'in hükümü şunlardır:

1) Şâri' bu lafzı manasız bırakmamış, onu bir hüküm için kullanmıştır.

2) Şâri'in bu lafızdan maksadının ne olduğunu açıklayan beyan gelmedikçe, onunla amel etmek caiz değildir.

3) Beyan'ın hiç boşluk bırakmayacak şekilde tam olması halinde "mücmel" lafız "müfesser"e dönüşür. - namaz, zekât, hac gibi lafızlarla ilgili beyanlar sonucunda bu lafızlar "müfesser" hale gelmiştir.

d- Müteşâbih -Müteşâbih : karışık, birbirine benzeyen .Terim olarak ,kendisi ile kastedilen mananın, dünyada hiç kimse tarafından bilinemeyeceği derecede kapalı olan lafızdır. - Müteşâbih, ancak ahkâm ayetleri ve hadisleri dışındaki bazı nasslarda bulunur. Bu kapalılık da ya lafzın kendisinde veya kastedilen manasında bulunur. -Manası müteşâbih olan lafızlar ise, lügat manası bilinen, ancak Alla'a izafe edildiği için kastedilen manaları bilinmeyen lafızlardır. Manası müteşâbih olan bu lafızları, selef âlimler te'vil etmeyip manasını Allah'a havale ederken, halef âlimler ise İslam'ın ruhuna, Allah'ın zat ve sıfatlarına uygun olarak te'vil etmişlerdir.

* Müteşâbih'in Hükümü

1. Selef âlimlere göre Allah'ın müteşâbih lafızlarda bir maksadının bulunduğuna inanmakla birlikte, lafızların maksadını araştırmaktan geri durmak ve Allah katındaki manaya teslim olmaktır.

2. Halef âlimlerine göre ise ilimde derinleşenler bu lafızların manasını tespit edebilirler.

ÜNİTE 12 MANAYA DELALETİN ŞEKLİ BAKIMINDAN LAFIZLAR

-usulcülere göre “nassın hem ibaresiyle delâlet ettiği mana ve hem de ruhunun ve akla uygun çıkarımların delâlet ettiği manalar ile amel etmek vaciptir” dir.-Lafızların delâletleri konusunda Hanefiler ile cumhur farklı yaklaşım sergilemişlerdir.

** HANEFİLERE GÖRE DELALETİN ÇEŞİTLERİ İBARE - İŞARET - DELALET - İKTİZA

1-İBARENİN DELALETİ - İbârenin delâlet ettiği mana, ibârenin kendisinde bulunan ve duyulduğunda derhal anlaşılan manadır. “harfî mana” - “doğrudan çıkarım” da denir. - Dereceleri

1. Sözü söyleyenmesinde esas amaç olan aslî mana. -lafzın kendisi için sevk edildiği ve lafızdan doğrudan anlaşılan manadır. esas amaç olan bu manaya “asıl maksud” denir. sözün sevkinde esas amaç olan manayı taşıyan lafza, delaleti açık lafızlardan biri olan “nass lafız” denir. - sevk edildiği manaya delâlet ediyorsa, açık lafızlardan “müfesser” ve “muhkem” lafızlar ile kapalı lafızlardan “hafî”, “müskil” ve “mücmel” lafızlar da birinci dereceden ibâresiyle delâlet etmiş olur.

2. Sözü söyleyenmesinde amaç olmadığı halde lafızda bulunan tâbî mana. “tâbî maksud” denir. Bu şekilde sözün sevk amacı dışında bir mana taşıyan lafza açık lafızların en alt derecesi olan “zâhir lafız” denmektedir. ÖRN: Bakara-275 ayetinde şu iki mana vardır: - Alış-veriş ile riba aynı şeyler olmayıp, farklı şeylerdir. -Alış-veriş helaldir, riba ise haramdır. * Bu ayette her iki manayı da ifade etmekle birlikte, esas amaç “Alış-veriş de riba gibidir.” diyenlere reddiyede bulunmaktır.ÖRN: deniz suyu hakkında “suyu temiz, ölüsü ise helaldir.” hadisinde; deniz suyunun hükmü için sevk edildiğinden esas maksud olan “deniz suyu” hakkında “nass” iken, beraberinde gelen “denizin ölüsü” hakkında ise “zâhir”dir. -Asıl maksud olan mana, tâbî olan manadan daha açık ve güçlüdür. Bu sebeple ikisi arasında çatışma olduğu takdirde asıl olan mana tercih edilir. - Hükmü -Lafız, kapsam bakımından hâss, âmm, müsterek, açıklık bakımından zâhir, nass, müfesser, muhkem veya hafî, müskil, mücmel lafız çeşitlerinden hangi özelliği taşıyorsa oradaki hükme tabidir.Ortak hükümler ise

a. İbârenin delâletinde, hüküm lafzın hükme delâleti kat’îdir. Zira hüküm bizzat lafzın kendisi ile sabit olur.

b. Lafız hafî, müskil ve mücmel ise manaya delâleti kapalıdır. Fakat bu kapalılık hafî ve müskil’de araştırma yolu ile giderilebilirken,mücmel’de ise ancak söz sahibinin beyanı ile giderilebilir.

c. Lafız müfesser veya muhkem değilse, tahsîs ve te’vîle açıktır.

d. Lafız muhkem değilse, neshe açıktır. e. Tahsîs ve te’vîl gibi kat’îlikten zannîliğe çeviren bir delil bulunduğunda, lafzın taşıdığı manaya delaleti zannî hale gelir.

2-İŞARETİN DELALETİ - Lafızda zikri geçmediği halde, lafızda bulunan manadan hareketle, ona bağlı olan manayı bulmaktır. Bu mana tıpkı trafik işaretlerine bağlı olarak elde edilen bilgiler gibidir. “dolaylı çıkarım” , “ima etmek” de denir. !!! ZORLAMA : Nassın aralarında bağlantı bulunmayan uzak manalara hamledilmesine zorlama denir. İşaretin delaletiyle kastedilen ise lafızla bağlantılı olan yakın manalardır. - Dereceleri İşâretin delâleti bazen çok az düşünmekle anlaşılabilecek kadar açık olur, bazen de derinlemesine düşünmeyi ve dikkatli bir incelemeyi gerektirecek şekilde kapalı olur.

1. Açık İşaret -Çok fazla düşünüp araştırmaya ihtiyaç duymadan kolayca anlaşılan manadır.ÖRN: Bakara-233 'den yola çıkarak çocuğun nesebinin babaya bağlanması... buna

göre evlilikte denklikte de baba esas alınır. ÖRN: Devlet işlerinde şura - istişare 'den yola çıkarak ehil yetiştirmenin gerekliliğine varmak ...

2. Kapalı İşâret -Kapalı işaret, anlaşılması için, derinlemesine düşünmeyi ve dikkatli bir incelemeyi gerektiren işarettir. ÖRN: "Ahkaf-15" ve "Lokman-14" : İki ayet birlikte düşünüldüğünde işaret yoluyla en az hamilelik süresinin altı ay olduğu da anlaşılmaktadır.

Hükmü

1. Lafzın, işaret yoluyla elde edilen hükme delâleti kat'îdir.

2. Kat'îlikten zannîliğe çeviren bir delil bulunduğu, lafzın manaya delâleti zannî hale gelir. ÖRN: Bakara - 233 ayetinin işareti gereği çocuk babaya tâbi iken, icmâ ile hürriyet ve kölelik hususunda annesine tâbidir. Bu durumda çocuğun babasına tabi olacağı konularda zannîlik ortaya çıkmaktadır.

3. İşaret yoluyla âmm hüküm elde edildiğinde, bunun tahsîse ihtimali vardır.

4. İşaret yoluyla sabit olan hüküm, kıyas ve içtihat yoluyla sabit olan zannî hükümden daha üstündür.

5. İşaretin delaleti kat'î olduğu için, şüphe ile düşen had cezaları ve kefaretlar işaretin delaletiyle sabit olur.

6. İbârenin delâleti, işaretin delaletinden güçlü olup, ikisi arasında çatışma (tearuz) bulunduğu ibârenin delâleti tercih edilir.

3- DELALETİN DELALETİ - Nass'da zikredilen şeyin hükmünün içtihadı ihtiyacı duyulmadan sadece dil unsuruna dayanarak anlaşılabilen ortak illet sebebiyle, zikri geçmeyen şey (meskûnun anı) hakkında da sabit olduğuna delâlet etmesidir. delâletin delâleti doğrudan lafızdan anlaşılmaz, lafız ile konulan hükmün gaye ve illeti vasıtasıyla anlaşılır. Bu sebeple buna "nassın delâleti" de denir. / "mananın doğrusal aktarımı" - Cumhur bu delâlet çeşidine "mefhumu muvafakat: uygun mana" ; bazı fakihler de "delâletü'l-evlâ: öncelikli delalet" veya "fehva'l-hitâb: sözün gayesi, maksadı" derler. -Bu delâlete, "celî kıyas" diyenler de olmuştur. -Delâletin delâletinde , illet ve gaye istinbata lüzum olmaksızın lafızdan hemen anlaşılır. -Kazâî hükümlerin çoğu bu türlü bir delâlete dayanır.

- Dereceleri Nassın delâleti ile hükmü açıklanan (mantûk) olaydaki illet, hükmü belirtilmeyen (meskûnun anı) olayda eşit bir seviyede olabileceği gibi, ileri seviyede de ortaya çıkabilir.

1. İletin ileri seviyede bulunması ÖRN: Anne-babaya "öf!" demek haramdır ; onları dövmek ve onlara sövmek de öncelikle haram olur. Hırsızlık ile yankesicilik arasındaki bağlantı da böyledir.

2. İletin eşit seviyede bulunması Eşit seviyedeki illete şu ayet örnek verilebilir: ÖRN: Haksız yere yetimlerin mallarının yenmesinin haramlığındaki zarardan "yetimin malını yakma", "telef etme" gibi fiillerde de bu zararın eşit seviyede bulunduğu bunlar da haramdır.

- Hükmü

1. Lafzın delâlet yoluyla elde edilen hükme delâleti kat'îdir. Hükmün gayesi ve illeti vasıtasıyla da olsa hüküm nassla sabit olmaktadır.

2. Delâletin delâleti yoluyla âmm hükümler elde edilemez. Bu sebeple bu şekilde elde edilen hükümlerde tahsis söz konusu değildir.

3. Delâlet yoluyla sabit olan hüküm re'y, içtihat ve kıyas yoluyla sabit olan hükümden daha üstündür. -Bu sebeple kıyası kabul eden bütün müçtehitlerle birlikte, kıyası reddeden Zâhirîler dahi bu istidlal yöntemiyle hüküm çıkarmayı caiz (sahih) görmüşlerdir.

4. Delâletin delâleti kat'î olduğu için, şüphe ile düşen had cezaları ve kefareter delâletin delâletiyle sabit olur. ÖRN: Mâiz'in, zina suçu sebebiyle aldığı recm cezası evli (muhsan) olması sebebiyle verildiğinden ;evli olduğu halde zina edenlere aynı cezanın verilmesi sabit olur. -Ramazan orucunu kasten yeme-içme yoluyla bozan kimseler hakkında :Şâfiîler yeme-içme ile oruç bozmayı haram görmekle beraber, sadece kaza lazım gelir derler. Hanefîler ise "... ona zihar yapanın kefareti gerekir" rivayetinin yeme-içme konusunda da delaletini kat'î görürler ve ilgili fiillere kefaretin gerekliliği savunurlar.

5. İşâretin delâleti ile delâletin delâleti aynı kuvvette olmakla birlikte, bunlar arasında çatışma (tearuz) bulunduğunda, işâretin delâleti tercih edilir. -Çünkü işârette hükme bizzat lafzı ve siygası ile delâlet bulunurken, delâlette ise hükme lafızla değil, lafzın illeti ve gayesi ile delâlet vardır. Bu görüş Hanefîlere göredir. ÖRN: Hanefîlere göre kasten öldürmelerde kefaret vacip değildir. Şâfiîlere göre ise delâletin delâleti daha üstün olduğu için, işâretin delâletine tercih edilir ve kasten adam öldürmede kefaret vaciptir.

4 - İKTİZANIN DELALETİ - İktizâ, gereklilik demektir.-Söylenen kısmın doğru olarak anlaşılması ve kabulü, söylenmemiş (meskûnun anı) kısmın eklenmesine bağlı ise buna iktizânın delaleti denir. Sözde bulunan mantıksal ve şer'î boşluğun giderilip, sözün doğru anlaşılabilmesi için bu ilavenin yapılması gerekli olmaktadır.ÖRN: "Hata -nın günahı - kaldırılmıştır" / "anneniz - ile evlenmek - haram kılınmıştır" hükümleri...- Çeşitleri - Usulcülere göre:

1. Sözün aklen doğru (tutarlı) olabilmesi için bir takdirin gerekmesi ÖRN: "orucu olmaz" sözünün şer'î bakımdan doğru olması için "orucu sahih olmaz" diye takdir edilmesi ...

2. Sözün aklen doğru (tutarlı) olabilmesi için bir takdirin gerekmesi ÖRN: "Köye sorun" sözlerine "köy halkını" ve "mecliste bulunanları" ilavelerinin takdir edilmesi ...

3. Sözün şer'an sahih olabilmesi için bir takdirin gerekmesi ÖRN: "katili affeden kimsenin ondan iyilikle bir şey isteme hakkı vardır. "

- Hükmi

1. Şâri'in bu gibi lafızlardan aklen veya şer'an sahih bir mana kastetmesi caizdir.

2. İktizânın delaletiyle sabit olan hükmün kabulü, sözün doğru olabilmesi ve sağlıklı anlaşılabilmesi için, zarurî olduğundan, bu delâlet kat'idir. !!! Bu kural her hangi bir karîne veya haricî bir delil bulunmadığına göredir. İbareyi çevreleyen karîneler ve haricî deliller bulunduğu iktizânın delaleti o nispette daha çok kuvvet kazanır.

3. Delâletin delâleti ile iktizânın delâleti aynı kuvvette olmakla birlikte, bunlar arasında çatışma (tearuz) bulunduğunda delâletin delaleti tercih edilir. Çünkü iktizâ ile sabit olan hükme ne lafzın siygası ne de dil bakımından çıkarılan mefhum delâlet etmektedir.

*** CUMHURA GÖRE DELALET ÇEŞİTLERİ-Mâlikîler, Şâfiîler ve Hanbelîlerin oluşturduğu cumhura göre sözlü delâletler "mantûkun delâleti" ve "mefhûmun delâleti" olmak üzere iki gruptur.

1- MANTUKUN DELALETİ - Sözün söylendiği yere ve hususa delaletidir. Mesela; Birisi "bu kitabı satın aldım" dediğinde bu sözün mantûku o kitabın satın alınmış olduğuna delâlet etmiştir.

b. Çeşitleri Bunlar Hanefîlerin de kabul ettiği şu üç delâlet çeşididir.

1. İbârenin delâleti
2. İşâretin delâleti
3. İktizânın delâleti

-Cumhur bu delâlet çeşitleri konusunda Hanefîlerle aynı kanaatte olmakla birlikte, söz konusu delaletlerin kat'îliği veya kapsamı konusunda farklı düşündükleri vardır.

2- MEFHUMUN DELALETİ- lafzın, sözde zikri geçmeyen ve ifade edilmeyen bir şeyin hükmüne delâlet etmesi demektir.

- Çeşitleri

1. Mefhûmu Muvafakat -Mefhûmu muvafakat Lafızda zikri geçen şey (mantûk)un hükmünün, inceleme ve içtihadı ihtiyaç duyulmadan sadece dil unsuruna dayanarak anlaşılan ortak illet sebebiyle, zikri geçmeyen şey (meskûtun anh) hakkında da sabit olduğuna delâlet etmesidir. !!! Mefhumun delâleti doğrudan lafızdan anlaşılmamakta, lafız ile konulan hükmün gaye ve illeti vasıtasıyla anlaşılmaktadır. -Bazı fakihler de "delâletü'l-evlâ: öncelikli delalet" veya "fehva'l-hitâb: sözün gayesi, maksadı" demektedirler. !!! Hanefîlerin ise bu delâlet çeşidine "delaletin delâleti" veya "nassın delâleti" DERLER.- ÖRN: anne-babaya ibaresiyle "öf" demeyi yasaklayan ayetin, gayesine uygun olarak ayette zikredilmeyen "onlara sövmek" ve "onları dövmek" gibi manalar çıkarmak...

2. Mefhûmu Muhalefet -Lafızda zikri geçen şey (mantûk)un hükmünün, hükümde dikkate alınan kayıtlardan birini taşımaması sebebiyle, zikri geçmeyen şey (meskûtun anh) hakkında da sabit olmadığına delâlet etmesidir. -Şafiîler bu muhalif mana hitabın delâletinden çıkarıldığı için, buna "delîlü'l-hitâb" da demektedirler.

- Çeşitleri - EN ÖNEMLİLERİ "sıfat", "şart", "gaye", "aded" gibi kayıtlara aykırı olanlar

* Mefhûmu's-Sıfat : hükmü bir vasf ile kayıtlanmış nassın, bu vasfı taşımayan

Mefhûmu's-Sıfat ("Saime koyunların zekata tabi olması meselesi... Hanefîlerin de dahil olduğu cumhura göre tabidirler.- "alacaklısını oyalayan zenginin zulümde olduğu ve onu dava etmenin caiz olduğu" rivayet ; Mefhûmu muhalifi ile de fakirin borcunu ödemekten geri durmasının zulüm olmadığına delâlet etmektedir. Zira mantûkun hükmü "zengin olma" vasfı ile kayıtlanmıştır.

Mefhûmu's-Şart : hükmü şart edatlarından biri ile belirli bir şarta bağlanmış nassın, bu şartın bulunmadığı durumlarda o hükmün geçerli olmadığına delâlet etmesidir.

Mefhûmu'l-Gaye hükmü belirli bir sınır ile kayıtlanmış nassın, bu sınırdan sonra o hükmün geçerli olmadığına delâlet etmesidir.!!! bu gaye hali "hatta " " ila" gibi edatlardan anlaşılabilir.

Mefhûmu'l-Aded : hükmü belirli bir sayı ile kayıtlanmış olan nassın, bu sayının dışında o hükmün yerine gelmeyeceğine delâlet etmesidir.- zinaya öngörülen ceza miktarını "yüz değnek" olarak belirlemiştir. Mefhûmu muhalifi ile de bu miktarı aşmanın veya daha az uygulamanın caiz olmadığı anlaşılmaktadır.-Hanefîlere göre, bu, bizzat adedin tayin ettiği bir miktardır.

- Hükmü

1. Mefhûmu mahalefet, -usulcülerin ittifakıyla- insanların sözlerini ve yazarların ifadelerini yorumlarken hucet/delildir. -Kaydın mefhûmu muhalefete uygun olmadığı tespit edilirse, amel edilmez.

2. Kur'ân ve sünnet nasslarını anlamada mefhûmu mahalefet ile hüküm çıkarmak - Hanefiler dışında kalan- cumhura göre caiz (sahih)tir.

3. Mefhûmu muhalefetin delâleti zannîdir.

* Mefhûmu Muhalefet Hakkındaki Görüşler ve Delilleri :- Hanefiler bu delâlet türüne, ancak "tahsisu's-şey bi'z-zikr" derler. Zira bir vakıanın hükmüne ilişkin şer'î nass, vasıf, şart, gaye veya aded gibi çeşitli kayıtlarla kayıtlı olması halinde, sadece o vakıa için delil olur. Fakat o vakıadan başkasına delil olamaz. -Mesela; onlara göre "sâime olmayan" koyunların zekâta tabi olmamaları hususunda asıl kural işletilmiştir ki, bu da esasen hakkında nass bulunmayan mallarda zekâtın vacip olmadığıdır.

!!! İki yaklaşım arasındaki fark şudur: Mefhûmu muhalefeti huccet olarak gören cumhur, kayıtların bulunmaması halinde hükmün "ters döndüğüne" kani olmakta; buna karşılık mefhûmu muhalifi huccet kabul etmeyen Hanefiler ise "meskûtun anı" olan duruma ait hükmün kayıttan önceki haline veya o konudaki asıl kurala evirildiğini düşünürler.

Cumhur > Mefhûmu Muhalefet Hanefiler > Asıl kural/Önceki hal

1. Hanefilerin Delilleri -Hanefilere göre mefhûmu mahalefet, şu sebeplerden dolayı, hüküm çıkarmaya elverişli değildir.

a. BİR nassdaki kaydın maksadı ortaya çıkmazsa "bu kayıttan maksat, hükmün onun bulunduğu durumlara tahsisi ve onun bulunmadığı durumlarda hükmün yok sayılması" diyemeyiz. Çünkü beşer sözünden farklı olarak, şâri'in sözündeki bütün maksatları kuşatamayız.

b. Mefhûmu muhalefet dikkate alındığında, sözün fesada uğradığını gösteren nasslar vardır. Bu da sadece mefhûmu muhalifin dikkate alınarak hüküm vermenin her zaman sağlıklı sonuç doğurmayacağını gösterir.

c. Şayet mefhûmu muhalefet geçerli olmasaydı, sarahaten bunu gösteren nassa ihtiyaç duyulmazdı.

d. Daima bir kayıtlı vasıflanan hükümlerin hilafına olan her mesele hakkında nass yoktur diyemeyiz ki, bu vasfın zıddı olan hükme başvurulsun. Çünkü hükmün illeti bulunduğu halde bazen o hükmün aksini, mefhûmu muhalefete dayanarak ispat etmek makul olmaz.

!!! Hanefilerin görüşü, nasslardan hüküm çıkarma hususunda ihtiyata dayanır.

2. Cumhurun Delilleri : Cumhur kendi görüşünü desteklemek üzere şu delilleri ileri sürmüştür:

a. Müçtehit herhangi bir nasstaki kaydın hangi maksatla konduğunu araştırdıktan sonra, hükmün, kaydın konulduğu durumlara tahsis edilmesi ve kaydın bulunmadığı durumlarda ise yok sayılması dışında bir maksadın olmadığını anlarsa, artık onun nassı bu kayda göre yorumlaması, yani kaydın bulunmadığı durumlarda mefhûmu muhalife göre amel etmesi gerekir.

b. Arapların uslubu ve ibarelerini kullanmalarına dair örfünden ilk akla gelen şey, bir hükme bir kayıt konulduğunda bunun, kaydın meydana gelmesi halinde hükmün bulunduğu, yokluğu halinde ise hükmün ortadan kalktığına delâlet ettiğidir. Mesela; bir kişi "başarılı olursa, oğluna bir saat hediye et." dediğinde, bunun başarılı olmadığında hediye verme anlamına geldiği anlaşılır.

c. Mefhûmu muhalefet, kaydın bulunduğu her yerde ilk başvuru yöntem olmayıp, bunu uygulamanın belli şartları vardır. Bu şartlar gerçekleştiğinde mefhûmu muhalif terk edilip, o şartlara göre amel edilir.

i. Kelamdaki kaydın teşvik ve tehdid gibi başka sabit bir maksadı olmamalıdır. Bu gibi kayıtlar varsa, mefhûmu muhalif ile amel edilmeyip, nass o kaydın maksadına göre yorumlanır. -Nah - 14' de yer alan "taze et" şeklindeki vasıflandırmanın amacı Allah'ın kullarına nimetlerini hatırlatmasıdır. Şu halde, ayet mefhûmu muhalifiyle taze olmayan etin yenilemeyeceğine delâlet etmez.

ii. Mefhûmu muhalefetin sabit olduğu yerde, bunun aksini gösteren özel bir delil bulunmamalıdır. Özel delilin bulunduğu yerde o delili almak esastır. -Zifafa girdiğiniz kadınlarınızın (üvey kızları). Zifafa girmediyseniz size bir günah yoktur." kaydı üvey kızın evliliğinde "evde bulunma" kaydının dikkate alınmayacağını, esas olanın gerdek olduğunu beyan etmektedir.

ÜNİTE 13 FIKIH USULÜ İLE İLGİLİ BAZI KONULAR

1-TE'VİL-sözlükte aslına döndürmek demektir. - Te'vil, afzın zahir olan manasında anlaşılmasını engelleyen bir delile binaen, zahir olmayan başka bir mananın kastedildiğinin hükümlenmesidir. ÖRN: Hırsızlık ile ilfili hüküm için ;Hz. Peygamber'in hırsızın elini sadece bilekten kesmesi, ayetteki maksadı açıklayan bir beyan olmakta ve ayetteki lafız da sahih bir delil ile te'vil edilmiş olmaktadır. !!! Te'vil, zann-ı galip oluşturacak deliller ile tespit edilmişse, "müevvel"; sübutu ve delaleti kat'î olan bir delil ile beyan edilmiş ise buna da "müfesser" denir.

*Te'vilin Şartları: -Bir lafız manasız bırakıp ihmal etmektense, onu, kendisine uygun ve geçerli bir mana yükleyerek işletmek daha iyidir.

a-lafız, te'vil kabul eden bir lafız olmalıdır. -Cumhurun göre zâhir lafızlar; Hanefîlerin zahir ve nass lafızlar ile hafî, müşkil ve mücmel müşterek lafızlar te'vil kabul eden lafızlardır.

b-Te'vil için bir sebep bulunmalıdır. - Nassın zâhiri, din bakımından zaruri olarak bilinen bir kaide ile çatışmalıdır. - Nass, bir hadisin Kur'ân'a muhalif düşmesi gibi, sened bakımından daha kuvvetli bir nassla çatışmalıdır. - Nass, delâlet bakımından daha kuvvetli bir başka lafza aykırı düşmelidir.

c-lafzın te'vil edildiği mana, o lafzın muhtemel bulunduğu ve mecaz yoluyla bile olsa kendisine delâlet ettiği manalardan olmalıdır.

d-Te'vil, şer'î bir senede dayanmalıdır. !!! âhad haber ile veya kıyas ya da zannî olan kamu yararı (maslahat) ile âmm bir lafzın tahsisi (te'vil) konusunda ihtilaf edilmiştir.

**Te'vilin Çeşitleri: Usulcülere göre te'vil iki çeşittir:

a-yakın Te'vil : doğruluğunu ispat için, güçlü bir delil gösterilmesinin gerekmediği te'vildir. -hırsızlık cezasıyla ilgili ayette geçen "yed" lafzının manalarından birinin tercih edilmesi yakın te'vil olmaktadır.

b-uzak Te'vil : doğruluğunu ispat için, uzaklığı telafi eden ve te'vil ile ulaşılan manayı zahir manadan üstün kılan bir delilin gösterilmesi gereken te'vildir. - biri diğerinin kız kardeşi olan iki kadınla nikahlanan adama Rasulullah'ın "Onlardan dilediğini tut" sözünün maksadı için yapılan farklı te'viller...

***Te'vilin Hükümü: - zannî delil ile te'vil yapılmışsa ortaya çıkan mana "müevvel" ; kat'î bir delil ile yapılmışsa "müfesser" olmaktadır. -Müevvel'in iki hükümü vardır:

a-Hata olma ihtimali bulunmakla birlikte, elde edilen mana ile amel etmek vaciptir.

b-müevvel ile amel olunduktan sonra hata olduğu anlaşılnca, bu takdirde o amelden dönerek, ortaya çıkan ve sahih olduğu görülen yeni mana ile amel edilir.

2-BEYAN - Beyan, söylenen sözden veya yapılan bir işten ne kastedildiğinin, söz veya fiil ile açıklamaya denir. -Hafî ve müşkil olan lafızlarda beyan gelmese bile bir kanaate varılabilmektedir. Ancak mücmel lafız hakkında, mutlaka beyana ihtiyaç vardır. -Beyanın , mücmel lafız ile amel edilme ihtiyacı ortaya çıkana kadar tehir edilmesi âlimler tarafından caiz görülmüş ise de, ihtiyaç anından sonraya bırakılması caiz görülmemiştir. -Beyanın gayesi yeni bir şey ortaya koymak değil, mevcut olan fakat kapalı bulunan hususu açıklığa kavuşturmadır.

*Beyanın Çeşitleri:

A-Yapı bakımından Beyan Çeşitleri : 5 TANE !!!

1-Takrir beyanı : Bir sözü mecaza veya hususiliğe hamletmeye ihtimal vermeyecek şekilde gelen beyandır. " Meleklerin hepsi birlikte secde ettiler"ayetinde "hepsi" lafzı takrir beyanıdır.

2-Tefsir beyanı : Kapalı (Hafî, müşkil, mücmel gibi kapalı veya müşterek) olan bir hususu açıklamak üzere gelen beyandır.

3-Tağyir beyanı : Sözün baş kısmında oluşan manayı, ona bitişik olan sonraki kısmı ile değiştirerek, ilk sözden asıl maksadın ne olduğunu açıklamaya tağyir beyanı denir. !!! Hanefilere göre tahsis, istisna, şart, sıfat, gaye, bedel gibi yollarla yapılan düzeltmeler birer tağyir beyanıdır.ÖRN: Hacc hakkında ; "oraya gitmeye yol bulabilenler" beyanı , tağyir beyanıdır.

4-Zaruret beyanı : açıklamaya ihtiyaç duyulan bir hususu, söz yerine genellikle sükût veya fiil ile açıklamaya denir. ÖRN: Hz. Peygamber'in takriri sünneti ... ihtiyaç zamanında bir kimsenin susması ...

5-Tebdil beyanı : nesh yoluyla hükümün kaldırılıp değiştirildiğini açıklamak için gelen beyandır.

B-Yeterlilik Bakımından Beyan Çeşitleri: 3 TANE !!!

Yeterlilik bakımından beyan üç çeşittir:

1- yeterli kat'î Beyan: "tefsir beyanı" da denir. sübutu ve delaleti kat'î olan delillerle meydana gelir. kesinlik ve yakîn ifade eder.ÖRN: İbadetlerle ilgili gelen lafızların, mütevatir sünnet ile açıklanması

2- yeterli zannî Beyan: "te'vil beyanı" da denir. Bu şekildeki beyan âhad hadisler, karineler, kıyas ve içtihat gibi deliller ile meydana gelir. ÖRN: içtihat yoluyla başa mesh miktarının dörtte bir olarak tespit edilmesi

3- yetersiz Beyan: varit olan beyanın tam ve yeterli bir şekilde yapılmaması durumudur. ÖRN: Riba hakkında Hz. Peygamber'den gelen hadis, riba konusunda bütün kapalılığı giderecek beyan getirmeyip, altın, gümüş, buğday, arpa, tuz ve hurma örneğiyle açıklamayı tercih etmiştir.

**Beyanın Hükümü:

a- nasslarda yer alan mücmel lafızların beyanının, şâri' tarafından ihtiyaç anına kadar tehir edilmesi caiz görülmüştür.

b- Beyan zannî şekilde gerçekleşmiş ise açıklanan lafız "müevvel" olur. hata olma ihtimali bulunmakla birlikte, elde edilen mana ile amel etmek vaciptir.

c- Beyan sübutu ve delaleti kat'î olarak gerçekleşmiş ise açıklanan lafız "müfesser" olur. müfesser ise manası kat'î olup, te'vile ve tahsise kapalıdır. ortaya çıkan mana ile amel etmek vaciptir.

3-NESİH-sözlükte gidermek, nakletmek, değiştirmek, dönüştürmek -Terim olarak ise nesih, şer'î bir hükmün, kendisinden sonra gelen şer'î bir delil ile kaldırılmasına denir. - Sonradan gelen şer'î delile nâsîh (nesheden), kaldırılan şer'î hükme ise mensûh (neshedilen) denir. -Nesih bir "bedâ", yani Allah'ın hükmün şartlarının değiştiğinin sonradan fark edilmesi değil, kullara hükmün zamanının sona erdiğini "beyan" etmesidir. insanlara bakan yönüyle ise Allah'ın hükmü bir başka hüküm ile "tebdil" etmesi, yani değiştirmesidir. -Nesih iki şekilde gerçekleşir: Bazen bir hükmün yerine başka bir hüküm konulabilir, bazen de sadece hüküm kaldırılmış olur.

Mesela: Namazda önce Kudüs'e yönelme hükmü kaldırılıp, onun yerine Kabe'ye yönelme hükmü getirilmiş; buna karşılık mut'a nikahı veya şarabın içilmesi hükmü kaldırıldığı halde yerine başka bir hüküm getirilmemiştir.

Yeni konan hüküm, neshedilen hükme eşit olabileceği gibi, bazen ondan daha hafif veya daha ağır da olabilir.

* Neshin Şartları:

a- Neshedilen hüküm (mensuh) şer'î bir hüküm olmalıdır.

b- nesheden delil (nâsîh) şer'î bir delil olmalıdır.

c- Hükmün kalkmış olduğunu gösteren delil, kalkan hükmün delilinden sonra ve ondan ayrı gelmiş olmalıdır.

d- Bu iki delil arasında, ikisini birden yürürlükte kılmamıza engel olan bir çatışma (teâruz) olmalıdır.

e- nesih vahiy döneminde gerçekleşmiş olmalıdır.

** Neshi Tespit Yolları: 3TANE !!!

a- Nasslardan birinde öncelik veya sonralığı tayin eden bir işaretin bulunması.

b- Bir sahabîden, sahih bir senedle, nasslardan birinin öncelik veya sonralığına dair bir bilgi alınmak.

c- Herhangi bir asırda, nassların önce veya sonrasını tayin hususunda ümmetin ittifak (icmâ) etmesi.

*** Nesih Hakkındaki Görüşler: -Bütün âlimler ittifakla neshin aklen mümkün (caiz) olduğunu kabul etmişlerdir.

-Kur'ân-ı Kerim'de neshin mevcudiyeti hususunda ise iki görüş bulunmaktadır: Âlimlerin büyük çoğunluğuna göre Kur'ân'da nesih vardır. Ayrıca cumhur ayetin ayet ile neshini de kabul etmiş, fakat ayetin sünnet yoluyla neshinde ihtilaf etmişlerdir. Cumhurun büyük çoğunluğu mütevatir ve meşhur sünnetle Kur'ân ayetlerinin neshedileceğini ifade etmişlerdir.

- İmam Şâfiî ve Ahmed b. Hanbel ise sünnet yoluyla ayetin neshinin caiz olmayacağına kani olmuşlardır.

- İsfehani ve bazı âlimler ise Kur'ân'ın, kendisinden önceki dinleri neshettiğini, ancak kendi bünyesinde neshin olmadığını söyler.

- Sünnette neshin vaki olduğunda âlimler ittifak etmişlerdir.

- İmam Şâfiî'ye göre ise sünneti ancak sünnet nesheder; Kur'ân'la sünnet neshedilmez.

4 - DELİLLERİN TEARUZU VE GİDERME YOLLARI

1- TEARUZ -sözlükte çatışma, çelişme .Terim olarak ise teâruz, eşit kuvvette olan iki şer'î delilden birinin, bir mesele hakkında bir anda gerektirdiği hükmün, diğer bir delilin aynı mesele hakkında gerektirdiği hükme aykırı olmasına denir.

* Teâruzu Giderme Yolları :- Bazı Şâfiî ve Hanefî alimlere göre zannî delillerde tearuz caiz ve vakidir. -Bütün âlimler, nasslar arasında görünürde (zâhirde) tearuz bulunmasının mümkün (caiz) olduğunda ittifak etmişlerdir. !!! Hanefîlere göre nasslar arasında tearuz görüldüğünde sırasıyla : - "nesh" - "tercih" - "cem' ve te'lif/tevfik" - "terk" - " başka bir şer'î delil getirme" !!! usulcülere göre: - önce " te'vil etmek, yani cem've Tevfik" - "tercih" - "nesh" - " başka bir şer'î delil getirme"

A- Nesih: Yukarıda anlatılmıştı.

B-Tercih: - sözlükte meylettirmek, galip getirmek demektir. -Terim olarak ise tercih çatışan iki delilden vasıfça daha üstün olan ile amel edip, diğerini bırakmaktır. -Tercih edilen delile "râcih", terk edilene ise "mercûh" denir. - âlimler delilleri 1) metin yönünden, 2) sened yönünden, 3) hüküm yönünden ve 4) bazı haricî sebeplere istinaden nasıl tercih edileceğini belirlemişlerdir.

C -Cem' ve Tevfik: - sözlükte dağınık şeyleri bir araya getirmek .

-Terim olarak ise, tearuz eden iki delile, çeşitli yollarla farklı mana kazandırmak suretiyle onlar arasındaki çatışmayı gidermek demektir.

- Bu yollar âmm'ı hâss ile tahsis etmek, şarhlarına riayet ederek te'vil etmek, mutlak'ı mukayyed'e hamletmek gibi yoldır.

-Tevfik'e İSE , cem'e yakın olarak iki farklı şeyi uyuşturma, birleştirme demektir.

-Hanefîler iki delili şu yollardan biriyle uyuşturmaya çalışırlar:

1) Deliller hüküm yönünden farklı olabilir.

2) Deliller hal ve durum yönünden farklı olabilir.

3) Deliller zaman bakımından farklı olabilir.

D -Tesâkut/Terk: -Tearuz ; nesh, tercih ve cem' yolarından biri ile giderilemezse, müçtehit iki delili bırakır. Buna müçtehit bakımından "terk" veya delillerin düşmesi bakımında "tesâkut" denir. "iki delil tearuz etti ve ikisi de hükümden düştü (tesakut)" DENİR.-Ancak, müçtehit meseleyi hükümsüz bırakmayıp, konuyu çözecek başka bir delile göre hüküm verir. Bu konuda takip edilen usul :

1) Tearuz iki ayet arasında ise sünnete geçilir.

2) Tearuz iki hadis arasında ise bazılarına göre sahabi kavline, bazılarına göre ise kıyasa geçilir.

3) yukarıdaki iki yöntemin mümkün olmadığı durumlarda ise istishab deliliyle amel edilir. yani o konudaki asıl kural uygulanır.

5- HÜKÜMLERİN GAYELERİ (MEKASİD)

1. Zarûriyyât: Zarûriyyât, toplumun varlığını sürdürebilmesi için kaçınılmaz olan değerler - zarûrât-ı hamse : “din”, “can”, “akıl”, “nesil” ve “mal”

2. Hâciyyât: insanların yaşantılarını kolaylık içinde ve sıkıntıya düşmeden sürdürebilmesi için muhtaç oldukları düzenlemeler .-Bunların bulunmaması halinde insanlar genelde zorluk ve sıkıntı ile karşılaşır. Bu maksatları gerçekleştirmek için dinimizde ruhsatlara ve kolaylıklara yer verilmiştir.

3. Tahsîniyyât: kâmil insan, üstün ahlak ve güzel davranış vasıflarına uygun düşen durumlar. tahsiniyyât güzel ahlaka, güzel âdetler uygun düşen iyi ve faziletli olma gayesine yönelik her türlü durum ve davranışı içine alır.

4. Mükemmilât: Bu üç maksadı tamamlayıcı hükümler ...“mütimmât” da denir. - Zarûriyyâtta farz namazlar için ezan ve cemaatin meşru kılınması; -Hâciyyâtta alış-verişte muhayyerlik hakkının tanınması; -Tahsîniyyâtta başlanmış bir nafil ibadetin tamamlanmasının vacipliği ; hep tamamlayıcı olarak getirilmiş hükümlerdir.

6 - İÇTİHAD VE TAKLİD

1. İctihat: fakihin, şer’î-amelî hükümleri tafsîlî delillerinden çıkarabilmek için olanca gücünü ortaya koymasidir.

* Şartları:

1) içtihadın ehlinde sadır olması.

a- istinbat formasyonuna sahip olmak: istinbat yapabilmek için, Arapça ve fıkıh usulü bilgisine vakıf olmak, şarttır.

b- kitap, sünnet ve icmâya ait bilgiye vakıf olmak.

c- Furû bilgisine sahip olmak.

d- kişinin yaratılıştan içtihad kabiliyetli olması.

2) içtihadın, caiz olduğu bir konuda yapılması.

3) içtihadın sahih bir delile dayanması.

4) içtihadın sahih bir usul/istidlal ile gerçekleştirilmiş olması.

** Hükümü:

1) içtihatla varılan hükmün değeri, hata ihtimali olmakla birlikte gâlip bir zann (kanaat)tan ibarettir.

2) içtihat içtihadı nakzedemez.-Bir müçtehit, başka bir müçtehidin içtihadını , bir hakimin sonraki içtihadı, önceki içtihadını bozamaz.

3) içtihat yerine göre farz-ı ayn, farz-ı kifaye, mendub veya haram olabilir.

2. Taklit:

- Sözlükte bir kimseye gerdanlık takmak demektir.-Usul terimi olarak ise taklit, delilini bilmeksizin başkasının görüş, fikir ve içtihadıyla amel etmektir. birini taklit edene de “mukallit” denir.

-Bir müçtehidin deliline vakıf olarak, onun görüş ve içtihadıyla amel etmeye “ittibâ”, böyle kimseye ise “müttebi”, yani uzmandendir.Müttebi mukallitten farklı olarak, müçtehidin kendisine değil, deliline uymaktadır.

* Hükümü:

1) itikadî konularda taklit caiz değildir.

2) amelî hükümlerde taklit konusunda her mükellef ilmi derecesine göre sorumludur.

3) Taassuptan uzak bulunmak lazımdır. yani taklit edilen âlimin yanılıbileceğini kabul edip, onun görüşüne muhalif sahih bir nass ile karşılaşınca, imamın görüşünü terk ederek nassı kabul edebilmek.

4) Taklit edilen konunun, taklidi caiz olan konulardan biri olması gerekir.